"गुणस्तरीय शिक्षा, समावेशी सहभागिता, दिगो विकासको आधार"

धुर्कोट गाउँपालिका

५ वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजना

२०८२/०८३ - २०८६/०८७

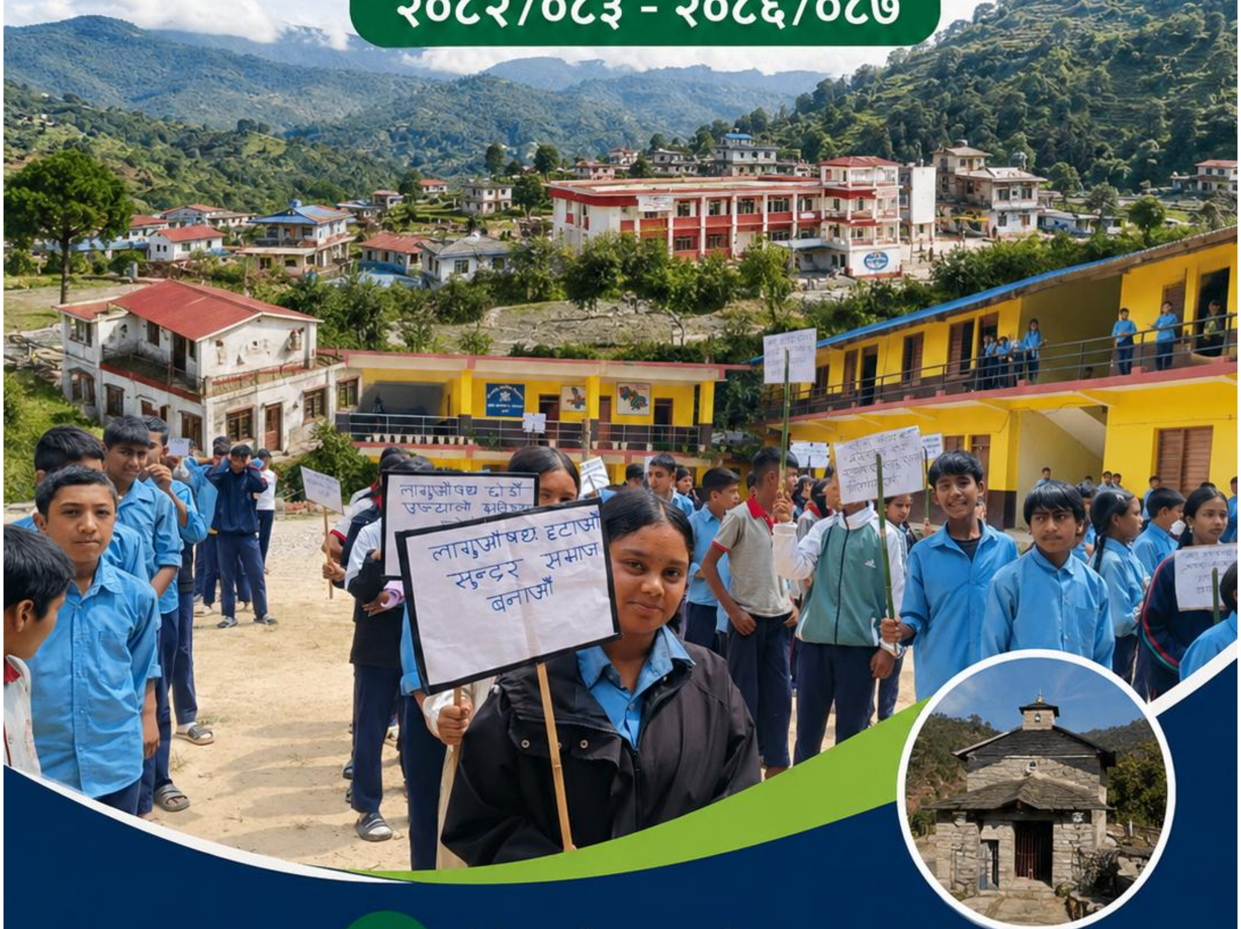

शिक्षित धुर्कोट, समृद्ध धुर्कोट
स्थानीय स्रोत, प्रविधि र संस्कृतिमा आधारित शिक्षा

आवधिक अवधि:
२०८२/०८३ - २०८६/०८७

धुर्कोट गाउँपालिका
गुल्मी, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणमा संलग्न बिभिन्न समिति तथा पदाधिकारीहरू

सल्लाहकार

भुपाल पोखरेल –गाउँपालिका अध्यक्ष

सिता गिरि - गाउँपालिका उपाध्यक्ष

रुद्र बहादुर पछाई – प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

योजना निर्माण समिति

संयोजक- चेतमान कुँवर, वडाध्यक्ष / सामाजिक विकास समिति संयोजक

सदस्य – मोतीराम भण्डारी

सदस्य – कृष्ण प्रसाद भण्डारी

सदस्य - कृष्ण बहादुर जिसी

सदस्य- कृष्ण चन्द्र पन्थी

सदस्य : यज्ञ गौतम

सदस्य : भेषराज खनाल

सदस्य : कृष्ण विस्ट

सदस्य : छन्त बहादुर के. सी.

सदस्य : लक्ष्मण भण्डारी

सदस्य : सन्तोष सुनार

सदसय :

सदस्य सचिव – दामोदर घिमिरे

प्राविधिक सहयोग

विद्याश्री अध्ययन केन्द्र प्रा.ली, पोखरा

बाबुराम पोख्रेल, धुर्कोट -४ गुल्मी

रबिन्द्र आचार्य, पोखरा कास्की

हाम्रो भनाइ

आदरणीय गाउँपालिकावासी, शिक्षकवर्ग, अभिभावक, विद्यार्थीहरू, जनप्रतिनिधिहरू, कर्मचारीहरू तथा शिक्षा क्षेत्रका सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूमा हार्दिक अभिवादन।

समृद्ध गाउँपालिकाको आधार गुणस्तरीय शिक्षा हो। आजको ज्ञान, सीप र प्रविधिमा आधारित विश्वमा स्थानीय सरकारको सफलता नागरिकलाई प्रदान गरिने शिक्षाको गुणस्तरले पनि निर्धारण गर्दछ। त्यसैले धुर्कोट गाउँपालिकाले शिक्षालाई सामाजिक सेवा मात्र नभई मानव पूँजी विकास, सुशासन, आर्थिक समृद्धि र दिगो विकासको प्रमुख आधारका रूपमा लिएको छ।

यस विश्वासका साथ हामीले **स्थानीय शिक्षा विकास योजना (२०८३–२०८७)** तयार गरेका छौँ। यो योजना केवल आगामी पाँच वर्षका कार्यक्रमहरूको सूची होइन, धुर्कोटको शैक्षिक भविष्य निर्माण गर्ने साझा मार्गचित्र हो। योजनाले संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तथा दिगो विकास लक्ष्यहरूको भावनालाई स्थानीय आवश्यकता, सम्भावना र प्राथमिकतासँग जोड्दै स्पष्ट दिशा प्रदान गरेको छ।

आगामी पाँच वर्षमा सिकाइ उपलब्धिमा सुधार, प्रारम्भिक बालविकासको सुदृढीकरण, आधारभूत साक्षरता तथा गणितीय दक्षताको विकास, शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धि, प्रविधिमैत्री शिक्षण, विद्यालय सुशासन, प्राविधिक तथा सीपमूलक शिक्षाको विस्तार, प्रभावकारी शैक्षिक व्यवस्थापन र नतिजामा आधारित अनुगमनलाई विशेष प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ। शिक्षा क्षेत्रमा गरिने प्रत्येक लगानीले प्रत्यक्ष रूपमा बालबालिकाको भविष्य र गाउँपालिकाको समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने हाम्रो विश्वास छ।

यस योजनाको सफल कार्यान्वयन स्थानीय सरकारको एकल प्रयासबाट सम्भव हुँदैन। विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय, निजी क्षेत्र, विकास साझेदार तथा सबै सरोकारवालाबीचको सहकार्य, पारदर्शिता, जवाफदेहिता र साझा स्वामित्व यसको सफलताको आधार हो। हामी शिक्षा क्षेत्रमा नवप्रवर्तन, तथ्यमा आधारित निर्णय प्रक्रिया र प्रभावकारी स्रोत व्यवस्थापनलाई निरन्तर प्रोत्साहन गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौँ।

यो योजना निर्माणका क्रममा महत्वपूर्ण सुझाव, अनुभव र सहयोग प्रदान गर्नुहुने सबै सरोकारवालाप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। आगामी दिनमा योजनालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै धुर्कोटलाई गुणस्तरीय, समावेशी, प्रविधिमैत्री र उपलब्धिमूलक शिक्षाको नमुना गाउँपालिका बनाउने हाम्रो दृढ संकल्प रहेको छ।

अन्त्यमा, यस अभियानमा सम्पूर्ण गाउँपालिकावासीको निरन्तर सहयोग, विश्वास र सक्रिय सहभागिताको अपेक्षा गर्दै स्थानीय शिक्षा विकास योजना सफल कार्यान्वयनको शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

भुपाल पोख्रेल
धुर्कोट गाउँपालिका, गुल्मी

हाम्रो भनाइ

आदरणीय शिक्षकवर्ग, अभिभावक, विद्यार्थीहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरू, जनप्रतिनिधिहरू, कर्मचारीहरू, महिला समूह, युवा क्लब, विकास साझेदार तथा सम्पूर्ण गाउँपालिकावासीमा हार्दिक नमस्कार।

शिक्षा प्रत्येक बालबालिकाको मौलिक अधिकार हो। कुनै पनि बालबालिका आर्थिक अवस्था, जातजाति, भाषा, लिङ्ग, अपाङ्गता वा भौगोलिक कठिनाइका कारण गुणस्तरीय शिक्षाबाट वञ्चित हुनुहुँदैन भन्ने मान्यतामा धुर्कोट गाउँपालिका दृढ रहेको छ। समावेशी, समानतामूलक र बालमैत्री शिक्षा प्रणाली निर्माण गर्नु स्थानीय सरकारको साझा जिम्मेवारी हो।

यसै उद्देश्यलाई आत्मसात गर्दै तयार गरिएको **स्थानीय शिक्षा विकास योजना (२०८३–२०८७)** ले शिक्षालाई विद्यालयभित्र सीमित नराखी परिवार, समुदाय र स्थानीय सरकारको साझा उत्तरदायित्वका रूपमा परिभाषित गरेको छ। बालबालिकाको सिकाइ, सुरक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, मानसिक स्वास्थ्य, सामाजिक संरक्षण र सकारात्मक पारिवारिक वातावरण एकअर्कासँग अन्तरसम्बन्धित विषय हुन्। त्यसैले शिक्षाको विकासमा समुदायको सक्रिय सहभागिता अपरिहार्य छ।

यस योजनाले विशेष गरी विद्यालय बाहिर रहेका तथा जोखिममा रहेका बालबालिकालाई शिक्षाको पहुँचमा ल्याउने, बालिका शिक्षा प्रवर्द्धन गर्ने, अपाङ्गता भएका तथा विपन्न समुदायका बालबालिकाका लागि आवश्यक सहयोग सुनिश्चित गर्ने, बालमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री विद्यालय वातावरण निर्माण गर्ने, अभिभावकको सहभागिता बढाउने तथा विद्यालय र समुदायबीचको सम्बन्धलाई अझ सुदृढ बनाउने लक्ष्य लिएको छ।

हामी विश्वास गर्छौं कि गुणस्तरीय शिक्षा तब मात्र सम्भव हुन्छ, जब प्रत्येक अभिभावक आफ्ना बालबालिकाको सिकाइमा सहभागी हुन्छन्, प्रत्येक शिक्षक प्रेरणादायी मार्गदर्शक बन्छन्, प्रत्येक विद्यालय समुदायप्रति उत्तरदायी हुन्छ र स्थानीय सरकारले आवश्यक सहयोग तथा समन्वयको भूमिका प्रभावकारी रूपमा निर्वाह गर्छ। सामाजिक समावेशिता, समान अवसर, उत्तरदायित्व र सहकार्य यस योजनाका प्रमुख आधार हुन्।

यस योजना निर्माणमा आफ्नो अमूल्य समय, अनुभव र सुझाव प्रदान गर्नुहुने सम्पूर्ण सरोकारवालाप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। विशेष रूपमा विद्यालय, अभिभावक, महिला समूह, युवा, सामाजिक संघसंस्था तथा विकास साझेदारहरूको योगदानले यस योजनालाई अझ व्यवहारमुखी र समावेशी बनाउन महत्वपूर्ण सहयोग पुगेको छ।

अन्त्यमा, प्रत्येक बालबालिकाले सम्मानका साथ सिक्ने, आफ्नो क्षमता विकास गर्ने र उज्ज्वल भविष्य निर्माण गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नु हाम्रो साझा दायित्व हो। यस योजनाको सफल कार्यान्वयनमा सबै पक्षको निरन्तर सहयोग, सहकार्य र प्रतिबद्धताको अपेक्षा गर्दै सम्पूर्ण गाउँपालिकावासीमा हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

सीता गिरी

उपाध्यक्ष
धुर्कोट गाउँपालिका, गुल्मी

हाम्रो भनाइ

स्थानीय सरकारको योजना तब मात्र सफल मानिन्छ, जब त्यसले कागजमा सीमित नरही नागरिकको जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्छ। यही विश्वासका साथ धुर्कोट गाउँपालिकाको स्थानीय शिक्षा विकास योजना (२०८३–२०८७) कार्यान्वयनको मार्गदर्शन गर्ने एक महत्वपूर्ण प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय दस्तावेजका रूपमा तयार गरिएको छ।

यस योजनाले गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विद्यमान अवस्था, सिकाइ उपलब्धि, जनसांख्यिक अवस्था, पूर्वाधार, शिक्षक व्यवस्थापन, वित्तीय स्रोत, संस्थागत क्षमता तथा भावी आवश्यकताहरूको विश्लेषणका आधारमा स्पष्ट प्राथमिकता, रणनीति र कार्ययोजना निर्धारण गरेको छ। यसले शिक्षा क्षेत्रका सबै कार्यक्रमहरूलाई एउटै साझा दिशामा अघि बढाउन, स्रोतको प्रभावकारी उपयोग गर्न तथा उपलब्धिको नियमित समीक्षा गर्न महत्वपूर्ण आधार प्रदान गर्नेछ।

गाउँपालिकाको प्रशासनिक संयन्त्रको प्रमुख जिम्मेवारी नीति र योजनालाई प्रभावकारी कार्यान्वयनमा रूपान्तरण गर्नु हो। त्यसका लागि वार्षिक योजना तथा बजेटसँग शिक्षा योजनाको एकीकरण, समयमै कार्यक्रम सञ्चालन, वित्तीय अनुशासन, सार्वजनिक खरिद तथा स्रोत व्यवस्थापन, तथ्यमा आधारित निर्णय प्रक्रिया, नियमित अनुगमन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ। साथै, कार्यसम्पादनका स्पष्ट सूचकहरूका आधारमा प्रगतिको मूल्याङ्कन गर्दै आवश्यक सुधारका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ।

शिक्षा क्षेत्रको दिगो सुधारका लागि प्रशासनिक दक्षता, अन्तरशाखा समन्वय, विद्यालयसँग नियमित संवाद, सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको सुदृढीकरण तथा तथ्याङ्कको गुणस्तर सुधार अपरिहार्य छन्। त्यसैले गाउँपालिकाले सूचना प्रविधिको प्रयोग, अभिलेख व्यवस्थापन, संस्थागत सिकाइ तथा प्रमाणमा आधारित योजना निर्माणलाई निरन्तर सुदृढ गर्दै जानेछ।

यस योजना कार्यान्वयनमा शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला तथा बालबालिका, योजना, वित्त, पूर्वाधारलगायत सम्बन्धित सबै शाखाहरूबीच प्रभावकारी समन्वय स्थापित गरिनेछ। साथै, संघ तथा प्रदेश सरकार, शिक्षा सम्बन्धी निकायहरू, विकास साझेदार, विद्यालय तथा समुदायसँग सहकार्य गर्दै योजनाका लक्ष्यहरू समयमै प्राप्त गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु।

यस योजना निर्माण प्रक्रियामा मार्गदर्शन गर्नुहुने गाउँपालिका अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, वडा अध्यक्षहरू, गाउँ कार्यपालिकाका सदस्यहरू, शिक्षा समितिका पदाधिकारीहरू, शिक्षक, कर्मचारी, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक, विकास साझेदार तथा सम्पूर्ण सरोकारवालाप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। उहाँहरूको सक्रिय सहभागिताले योजनालाई यथार्थपरक, कार्यान्वयनयोग्य र स्थानीय आवश्यकतामा आधारित बनाउन महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ।

अन्त्यमा, यो योजना प्रभावकारी कार्यान्वयन, नियमित अनुगमन, पारदर्शी वित्तीय व्यवस्थापन र नतिजामुखी प्रशासनमार्फत धुर्कोट गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा दीर्घकालीन सुधार ल्याउने विश्वास व्यक्त गर्दछु। यस अभियानमा सम्पूर्ण प्रशासनिक संयन्त्र, विद्यालय तथा सरोकारवालाहरूको निरन्तर सहकार्य र प्रतिबद्धताको अपेक्षा गर्दछु।

रुद्र बहादुर पछाई

प्रमुख प्रसासकिय अधिकृत
धुर्कोट गाउँपालिका, गुल्मी

हाम्रो भनाइ

विद्यालयको वास्तविक गुणस्तर भवन, पाठ्यपुस्तक वा परीक्षाको नतिजाले मात्र निर्धारण हुँदैन; त्यो हरेक दिन कक्षाकोठामा हुने शिक्षण–सिकाइ प्रक्रियाले निर्धारण गर्छ। शिक्षकले कसरी सिकाउनुहुन्छ, विद्यार्थीले कसरी सिकिरहेका छन्, विद्यालयले सिकाइलाई कसरी सहजीकरण गरिरहेको छ र स्थानीय सरकारले त्यसलाई कसरी प्राविधिक सहयोग गरिरहेको छ भन्ने विषयले नै शिक्षा प्रणालीको प्रभावकारिता तय गर्दछ। यही सोचलाई केन्द्रमा राख्दै धुर्कोट गाउँपालिकाको स्थानीय शिक्षा विकास योजना (२०८३–२०८७) तयार गरिएको छ ।

यो योजना भविष्यका कार्यक्रमहरूको सूची मात्र होइन, गाउँपालिकाको शैक्षिक सुधारका लागि तयार गरिएको प्रमाणमा आधारित प्राविधिक मार्गदर्शिका हो। योजनाको निर्माणमा विद्यालयस्तरका तथ्याङ्क, सिकाइ उपलब्धि, विद्यालय अनुगमनका निष्कर्ष, शिक्षक तथा अभिभावकका अनुभव, स्थानीय आवश्यकता र राष्ट्रिय शैक्षिक नीतिहरूको समन्वय गरिएको छ। यसले आगामी पाँच वर्षमा शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि स्पष्ट प्राथमिकता र कार्यदिशा प्रदान गर्दछ।

हाम्रो प्रमुख लक्ष्य विद्यालयमा भर्ना भएका प्रत्येक बालबालिकाले अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्नु हो। विशेष गरी प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकामा आधारभूत पढाइ, लेखाइ र गणितीय सीपको विकास, बालमैत्री तथा विद्यार्थी–केन्द्रित शिक्षण, निरन्तर सिकाइ मूल्याङ्कन, कक्षाकोठामा विभेदित शिक्षण (Differentiated Instruction), सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अर्थपूर्ण प्रयोग तथा स्थानीय सन्दर्भमा आधारित सिकाइ सामग्रीको विकासलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

शिक्षक नै शैक्षिक सुधारका प्रमुख संवाहक हुन्। त्यसैले शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकास, विद्यालयमा आधारित शैक्षिक सहयोग (School-based Support), सहकर्मी सिकाइ, विषयगत छलफल, मार्गदर्शन तथा परामर्श प्रणालीलाई सुदृढ गर्दै कक्षाकोठामा प्रभावकारी शिक्षण अभ्यास विस्तार गरिनेछ। सिकाइ उपलब्धिको नियमित विश्लेषण गरी त्यसका आधारमा सुधारात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने संस्कृतिको विकास गरिनेछ।

यस योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, शिक्षा समिति, विषयगत शाखाहरू तथा विकास साझेदारबीच ज्ञान, अनुभव र जिम्मेवारीको साझा अभ्यास आवश्यक छ। शिक्षा शाखाले विद्यालयहरूलाई नियमन गर्ने निकायका रूपमा मात्र होइन, प्राविधिक सहयोग, क्षमता विकास र नवप्रवर्तनको सहयात्रीका रूपमा आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछ।

स्थानीय शिक्षा विकास योजना निर्माण प्रक्रियामा अमूल्य सहयोग, सुझाव र अनुभव प्रदान गर्नुहुने गाउँपालिका नेतृत्व, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक, विकास साझेदार तथा शिक्षा क्षेत्रका सम्पूर्ण सरोकारवालाप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

अन्त्यमा, गुणस्तरीय शिक्षा कुनै एक संस्था वा व्यक्तिको प्रयासबाट मात्र सम्भव हुँदैन । साझा उद्देश्य, निरन्तर सिकाइ, व्यावसायिक प्रतिबद्धता र प्रमाणमा आधारित निर्णय प्रक्रियाबाट मात्र हामी प्रत्येक विद्यालयलाई सिकाइको उत्कृष्ट केन्द्र र प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो क्षमता उजागर गर्ने अवसर प्रदान गर्न सक्छौँ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्दछु। यस योजनाले धुर्कोट गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा दिगो सुधारको नयाँ आधार निर्माण गर्नेछ भन्ने पूर्ण विश्वासका साथ यसको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्पूर्ण सरोकारवालाको निरन्तर सहकार्यको अपेक्षा गर्दछु ।

दामोदर घिमिरे

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
धुर्कोट गाउँपालिका, गुल्मी

हाम्रो भनाइ

आदरणीय गाउँपालिका अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू, जनप्रतिनिधिहरू, शिक्षा क्षेत्रका विज्ञहरू, प्रधानाध्यापक, शिक्षकवर्ग, अभिभावक, विकास साझेदार, कर्मचारी तथा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूमा हार्दिक अभिवादन।

धुर्कोट गाउँपालिकाको स्थानीय शिक्षा विकास योजना (२०८३–२०८७) योजना निर्माण समितिको संयोजकका रूपमा सार्वजनिक गर्न पाउँदा अत्यन्त हर्ष र जिम्मेवारीको अनुभूति भएको छ। शिक्षा क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासका लागि स्थानीय आवश्यकता, उपलब्ध स्रोत–साधन र भविष्यका सम्भावनालाई समेट्ने साझा मार्गचित्र तयार गर्नु यस समितिको प्रमुख उद्देश्य थियो।

यस योजनाको निर्माण प्रक्रिया सहभागितामूलक, परामर्शमूलक र प्रमाणमा आधारित रहेको छ। योजना तयार गर्ने क्रममा गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्था, विद्यालयको कार्यसम्पादन, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि, शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार, वित्तीय अवस्था, जनसांख्यिकीय प्रवृत्ति तथा नीतिगत व्यवस्थाको विस्तृत अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ। यसका साथै विद्यालय, अभिभावक, जनप्रतिनिधि, शिक्षक, विद्यार्थी, कर्मचारी, विषयगत विज्ञ तथा विकास साझेदारसँग भएका छलफल, अन्तरक्रिया र परामर्शबाट प्राप्त सुझावहरूलाई योजनामा समावेश गरिएको छ।

समितिले योजना निर्माणका क्रममा केवल विद्यमान समस्याहरूको पहिचानमा मात्र सीमित नरही, आगामी पाँच वर्षमा हासिल गर्न सकिने यथार्थपरक लक्ष्य, मापनयोग्य उपलब्धि, कार्यान्वयनयोग्य रणनीति तथा स्पष्ट जिम्मेवारी निर्धारणमा विशेष ध्यान दिएको छ। यसले योजनालाई व्यवहारमुखी, उत्तरदायी र स्थानीय सन्दर्भअनुकूल बनाउन महत्वपूर्ण आधार प्रदान गरेको छ।

योजना निर्माण एउटा एकपटक सम्पन्न हुने कार्य होइन; यो निरन्तर सिकाइ, समीक्षा र सुधारको प्रक्रिया पनि हो। त्यसैले यस योजनालाई कार्यान्वयनका क्रममा प्राप्त अनुभव, उपलब्धि तथा चुनौतीका आधारमा समयानुकूल परिमार्जन गर्दै लैजान सकिने जीवित दस्तावेजका रूपमा हेरिएको छ। योजनाको प्रभावकारिता नियमित अनुगमन, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा सरोकारवालाको निरन्तर सहभागिताबाट अझ सुदृढ हुँदै जाने विश्वास लिएको छ।

यस योजना निर्माण प्रक्रियामा मार्गदर्शन प्रदान गर्नुहुने गाउँपालिका अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू, योजना निर्माण समितिका सम्पूर्ण सदस्यहरू, शिक्षा शाखा, प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक, विकास साझेदार तथा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा योगदान पुऱ्याउनुहुने सबैप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। उहाँहरूको अनुभव, सुझाव र प्रतिबद्धताले यस योजनालाई यथार्थपरक, गुणस्तरीय र कार्यान्वयनयोग्य बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। साथै योजना निर्माण समितिसँगसंगै आफ्नो विज्ञता प्रदान गर्नु हुने श्री बाबुराम पोख्रेल र रबिन्द्र आचार्यलाइ विशेस धन्यवाद दिन चाहन्छु। प्राविधिक रुपमा सहयोग गर्ने परामर्शदाता विद्याश्री अध्ययन केन्द्र प्रा.ली, पोखरा प्रति कृतज्ञ छु।

अन्त्यमा, यो योजना धुर्कोट गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई साझा लक्ष्यतर्फ उन्मुख गराउने रणनीतिक दस्तावेजका रूपमा स्थापित हुनेछ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्दछु। योजनामा समेटिएका उद्देश्य, रणनीति र कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भई प्रत्येक बालबालिकाले गुणस्तरीय शिक्षाको अवसर प्राप्त गर्ने वातावरण निर्माण होस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

चेतमान कुँवर
संयोजक
स्थानीय शिक्षा विकास योजना निर्माण समिति
धुर्कोट गाउँपालिका, गुल्मी

कार्यकारिणी सारांश

१. भूमिका

नेपालको संविधान, २०७२ ले तीन तहकोसरकारको संरचनालाई सुनिश्चित गरेको छ, जसले प्रत्येक नागरीकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँचको हक प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधानले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । साथै, आर्थीक रूपमा विपन्न तथा अपाङ्गता भएका नागरीकलाई कानुन अनुसार निःशुल्क उच्च शिक्षाको हक सुनिश्चित गरेको छ । दृष्टिविहीन व्यक्तिहरूलाई ब्रेललिपिमा र बहिरा तथा स्वर वा बोल्न असक्षम व्यक्तिहरूलाई सांकेतिक भाषामा निःशुल्क शिक्षा प्राप्त गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न र शैक्षिक संस्था स्थापना तथा सञ्चालन गर्न अधिकार प्रदान गरेको छ । यसबाट गुणस्तरीय शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसररसामाजिक न्यायको प्रत्याभूति हुँदै राष्ट्रको आर्थीक विकास, समृद्धि, समतामूलक समाज निर्माणरशान्ति स्थापनामा टेवा पुग्ने अपेक्षा राखिएको छ । समग्रमा नेपालको संविधानले शिक्षालाईमौलिक हकको रूपमा स्वीकार गर्दै पहुँच, समानता, निःशुल्कता, समावेशिता र मातृभाषामा शिक्षाको अधिकारसुनिश्चित गरेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहलाई शिक्षा क्षेत्रको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । ऐन अनुसार स्थानीय सरकारले आफ्नो क्षेत्रभित्रकाआधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापन, विद्यालय स्थापना, सञ्चालन, अनुगमन तथा नियमनगर्ने अधिकार राख्छन् । स्थानीय तहले स्थानीय आवश्यकता अनुसारशैक्षिक योजना निर्माण, विद्यालयको गुणस्तर सुधार, शिक्षक तथा कर्मचारी व्यवस्थापनमा सहयोग, बाल विकास केन्द्र सञ्चालन, अनौपचारिक शिक्षा, साक्षरता तथा जीवनोपयोगी सीप विकास कार्यक्रमसञ्चालन गर्न सक्छ। साथै, विपन्न, सीमान्तकृत, अपाङ्गता भएका तथा पछाडि परेका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने, छात्रवृत्ति तथा शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी पनि स्थानीय तहलाई दिइएको छ । यसरी ऐनले शिक्षा सेवालाई नागरिकको नजिकबाट प्रभावकारी, समावेशी र गुणस्तरीय बनाउन स्थानीय सरकारलाई अधिकार र उत्तरदायित्व प्रदान गरेको छ ।

धुर्कोट गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र रही विद्यालयको समग्र शैक्षिक विकासलाई प्रवर्द्धन गर्न सामुदायिक सहभागिता र शिक्षाका सबै सरोकारवालाहरूबीचको सहकार्यमा आगामी पाँच वर्षका लागि शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमा गरेको छ। यस योजनाले हालसम्म हासिल भएका शैक्षिक उपलब्धिहरूको संरक्षण गर्दै असल अभ्यासहरूलाई निरन्तरता दिने तथा आगामी पाँच वर्षमा गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई गुणस्तरीय, समावेशी र प्रभावकारी दिशातर्फ अघि बढाउने महत्वपूर्ण मार्गदर्शक दस्तावेजको रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नेछ।

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

गुल्मी जिल्लाको धुर्कोटगाउँपालिकाले व्यवहारिक, जीवनोपयोगी, वैज्ञानिकररोजगार उन्मुख गुणस्तरीय शिक्षालाई प्रोत्साहन गर्न, साथै स्थानीय कला, संस्कृति, परम्परागत ज्ञान, सिपरप्रविधिलाई समावेश गर्न शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्नु अत्यावश्यक ठानी संघीय सरकारले निर्माण गरेको १० वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजनालाई स्थानीय तहमा सान्दर्भिक रूपमा स्थानीयकरण गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न ५ वर्षे शिक्षा योजनाको विकास गरी यस गाउपालिका भित्रका सबै वर्ग, समुदायरभौगोलिक क्षेत्रमा शिक्षा पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न मार्गदर्शनको रूपमा काम गर्ने र शिक्षा क्षेत्रमा विद्यमान चुनौतीहरूको पहिचान गरी तिनको प्रभावकारी समाधानका उपायहरू प्रस्तुत

गर्दै योजना कार्यान्वयनको स्पष्ट खाका तयार पार्न आवस्यक ठानेको छ । शिक्षा योजनाले उपलब्ध स्रोत–साधन, स्थानीय आवश्यकता, चुनौती तथा सम्भावनाको पहिचान गरी शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थित विकासका लागि मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ।

स्थानीय तहको शिक्षा योजनाले स्थानीय परिवेश, आवश्यकता, सामाजिक अवस्था, स्रोत–साधन र सरोकारवालाहरूको सहभागितालाई समेट्दै शिक्षा क्षेत्रको प्राथमिकता निर्धारण गर्न सहयोग गर्दछ। यसले विद्यालयको पहुँच विस्तार, सिकाइ उपलब्धि सुधार, शिक्षकको पेशागत विकास, प्रभावकारी विद्यालय व्यवस्थापन, प्रविधिको प्रयोग तथा समावेशी शैक्षिक वातावरण निर्माणका लागि आवश्यक रणनीति तय गर्न मद्दत पुर्याउँछ।

यस योजनामार्फत संघीय तथा प्रादेशिक सरकारका शैक्षिक लक्ष्यहरूलाई स्थानीय स्तरमा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै राष्ट्रिय अपेक्षा अनुरूप शिक्षा प्रणालीको विकास गर्न सकिन्छ। साथै, स्थानीय स्रोत, ज्ञान, अनुभव र पहिचानको उचित उपयोग गरी समतामूलक, गुणस्तरीय र दिगो शिक्षा प्रणाली निर्माणको आधार तयार हुन्छ।

अतः शिक्षा योजना स्थानीय तहको शैक्षिक सुधारको मार्गदर्शक दस्तावेज मात्र नभई विद्यालय, समुदाय, अभिभावक, शिक्षक तथा अन्य सरोकारवालाहरूबीच सहकार्य र समन्वय कायम गर्दै समग्र शैक्षिक विकास हासिल गर्ने महत्वपूर्ण आधार भएकोले शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ ।

३. योजना निर्माणका आधारहरु

धुर्कोट गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण गर्दा स्थानीय, प्रादेशिकर संघीय स्तरका नीति, रणनीतिर कानूनी प्रावधानहरूलाई आधार मानेको छ । अन्य क्षेत्रीय योजना जस्तैः कृषि, स्वास्थ्य, पूर्वाधार र विद्यालय सुधार योजनाहरूसँग समन्वय गर्दै यो योजना निर्माण गरीएको हो । यसले शिक्षा क्षेत्रको सुधारका लक्ष्यहरूलाई निम्नलिखित प्रावधानहरूलाई आधार मानी योजना निर्माण गरेको छ:

क. नेपालको संविधान२०७२

समावेशी र समान पहुँचको सुनिश्चितता गर्दै प्रत्येक नागरीकलाई अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षाको हकलाई कार्यान्वयन गर्ने ।

ख. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

स्थानीय तहलाई शिक्षाको व्यवस्थापन, पाठ्यक्रम समायोजन र नीतिगत निर्णय लिने अधिकार सुनिश्चित गर्ने कानूनी ढाँचा ।

ग. संघ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन२०७७

संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहबीचको समन्वय मार्फत शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी बनाउने ।

घ. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५

हरेक बालबालिकालाई शिक्षाको पहुँचमा ल्याउने र गुणस्तरीय शिक्षालाई सुनिश्चित गर्ने कानूनी व्यवस्था ।

ङ. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP)

विद्यालय शिक्षाको पहुँच र सहभागीता, गुणस्तर र शान्दर्भिकता, आजीवन सिकाइ तथा आपतकालीन अवस्थाहरूमा सिकाइ निरन्तरता

च. शिक्षा नीति, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६

रोजगार उन्मुख, व्यावसायिकरप्रविधिमा आधारित शिक्षा प्रणाली निर्माण ।

छ. विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति

शिक्षा क्षेत्रमा लैंगिक र सामाजिक समताका सिद्धान्तहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन।

ज. दिगो विकास लक्ष्य (SDG) राष्ट्रिय कार्यढाँचा

दिगो विकास लक्षको ४ नं. लक्ष्य अनुसार गुणस्तरीय शिक्षा र आजीवन सिकाइको सुनिश्चितता।

झ. विद्यालय सुधार योजना र शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यक्रमहरू

विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक सुधार र समुदायको सहभागिता।

४. शिक्षा योजना निर्माणको प्रक्रिया:

धुर्कोट गाउँपालिकाले शिक्षा योजना २०७८ – २०८२निर्माण गरि लागु गरिसकेको छ भने आगामी वर्ष २०८२/८३ – २०८६ / २०८७ का लागी शिक्षा योजना निर्माणको प्रक्रिया थालनी गरिएको हो। यस शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण प्रक्रियामा व्यवस्थित र समावेशी सहभागीता प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छ। यस प्रक्रियामा स्थानीय समुदाय, सरोकारवालारविज्ञहरूको व्यापक संलग्नता सुनिश्चित गरीएको छ।

क. प्रारम्भिक तयारी

- ❖ गाउँ कार्यपालिकाको बैठकले योजना निर्माणका लागि निर्णय गरेको।
- ❖ गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधि, प्रध्यानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक, विद्यार्थी, समावेशी समुह र विज्ञ सहित कार्यशाला सम्पन्न गरि गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण, प्रमुख मुद्दा, समस्या, अवसर, चुनौतीहरुको विश्लेषण गरिएको
- ❖ कार्यशाला बाटै दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उदेश्य तथा प्रमुख रणनीति तथा मुख्य प्राथमिकता निर्धारण गरिएको
- ❖ सामाजिक विकास समिति संयोजकको संयोजकत्वमा शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण समिति कार्यदल गठन गरीएको।जसमा शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक, विद्यार्थी, महिला शिक्षक, अपाङ्गता भएका र विज्ञहरू प्रतिनिधिको सहभागिता सुनिश्चित गरीएको।

ख. **तथ्याङ्क र सुझाव संकलन**

- ❖ योजना निर्माण समितिले जन प्रतिनिधि, विद्यालय, अभिभावक तथा विद्यार्थी संग छलफल गरि योजना तर्जुमा प्रक्रिया सुरु गरीएको।
- ❖ समितिले तथ्याङ्क संकलन फारम विकास गरि समुदाय, विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी र अन्य सरोकारवालाहरूबाट आवस्यक तथ्यांक र सुझाव संकलन गरेको।

ग. योजना मस्यौदा तयार गर्ने कार्य

- ❖ योजना निर्माण समितिका सदस्य र विज्ञहरुले कार्य बिभाजन गरि प्राप्त तथ्याङ्क र सुझावहरूको आधारमा योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरीएको ।
- ❖ विभिन्न सरोकारवालासँग छलफल गर्दै मस्यौदालाई थप परिस्कृत गरीएको।
- ❖ योजना निर्माण समितिका सदस्य र विज्ञहरुको पटक पटक बैठक बसी मस्यौदा पुनरावलोकन र पृष्ठपोषण आदान प्रदान गरिएको

घ. लेखाजोखा समितीको गठन

- ❖ शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा लेखाजोखा समिति गठन गरिएको।
- ❖ योजनाको पुन:समीक्षा
- ❖ समीक्षा सहित थप प्रक्रियाका लागि नगर शिक्षा समितिलाई अनुरोध सहित सिफारिस गरिएको ।

ङ. **बाह्य विशेषज्ञहरूको समीक्षात्मक मूल्याङ्कन**

❖ योजनाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न बाह्य विज्ञहरूद्वारा मस्यौदाको समीक्षात्मक मूल्याङ्कन गरिएको ।

❖ विज्ञहरूको सुझाव अनुसार आवश्यक संशोधन गर्दै योजना अन्तिम रूप दिइएको ।

च. **स्वीकृति र कार्यान्वयनका लागि तयारी**

❖ कार्यपालिकाको बैठकमा अन्तिम योजना प्रस्तुत ।

❖ योजना कार्यपालिकाबाट स्वीकृत

❖ स्वीकृत पश्चात कार्यान्वयनका लागि आवश्यक रणनीति र स्रोत परिचालनका उपायहरू तयार गरिएको ।

५. शिक्षा योजनाको लेखाजोखा

योजनाको अन्तिम मस्यौदा तयारी पछि योजनाको विश्वसनियता, वस्तुनिष्ठ र लगानी योग्य छ छैन भनेर यसका विविध पक्षहरु समेटेर लेखाजोखा गरिएको छ । अन्तरिक लेखाजोखा समिति र बाह्य विशेषज्ञहरूको सहभागिता मूलक प्रक्रियाबाट यस योजनाको लेखाजोखा गर्ने कार्य गरीएको छ । यस योजनाको लेखाजोखा प्रतिवेदन निम्न रहेको छ ।

क्र.सं.	लेखाजोखाका पक्ष	विस्तृत विवरण
१	नेतृत्त्व तथा सहभागिता	शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रियामा यस गाउँपालिकाका अध्यक्ष्य, उपाध्यक्ष, सामाजिका विकास समिति संयोजक, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत वडा अध्यक्षहरु ,राजनैतिक दलका प्रतिनिधि, शिक्षक, विद्यार्थी, महिला शिक्षक, अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, अभिभावक वि. व्य. स., शिक्षक अभिभावक संघ विद्यालय प्र. अ. तथा वरिष्ठ शिक्षकहरुको सक्रिय तथा अर्थपूर्ण सहभागिता रहेको छ । सामाजिक विकास समितिको संयोजकको संयोजकत्वमा योजना निर्माण कार्यदल गठन गरि योजना निर्माण गरिएको छ । कार्यशालाको आयोजना गरि गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको विश्लेषण गरिएको छ ।
२	पर्याप्तता र सान्दर्भिकता	योजनामा समावेश भएका रणनीति, कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्या तथा चुनौतीलाई सम्वोधन गर्नुका साथैसम्पूर्ण सरोकारवालाहरुको सक्रिय सहभागिता तथा बृहत छलफल पश्चात निधार्ण गरीएकाले पर्याप्त तथा सान्दर्भिक छन्।
३	समता,सक्षमता तथा गुणस्तर	शिक्षा क्षेत्रको समग्र प्रदर्शन बढाउनका लागि योजनामा समता, सक्षमता, तथा सिकाइ र गुणस्तर अभिवृद्धिसम्बन्धी प्रमुख मुद्दाहरूको सम्बोधन भएको छअपाङ्गता भएका बालबालिका तथा शिक्षक, छात्रा मैत्री योजना, महिला शिखाक मैत्री योजना उनिहरुको सिकाइ र गुणस्तर अभिवृद्धि र समग्र सक्षमताका मुद्दाहरुको सम्बोधन गरीएको छ ।
४	अन्तर सम्बन्ध र तादात्म्य	यो शिक्षा योजना शिक्षा क्षेत्रको योजना , दिगो विकास लक्ष्य, र स्थानीय तहको गुरुयोजना, अन्य क्षेत्रमा निर्माण गरेका योजना (कृषि, स्वास्थ्य, पूर्वाधार विकास, शिक्षा आदि) तथा विद्यालयले बनाएका विद्यालय सुधार योजना र नमुना विद्यालय विकास योजना जस्ता विभिन्न योजनाबिच अन्तरसम्बन्ध कायम गरीएको छ। दिगो विकास लक्ष्यसँग अनुकूल हुने गरी आन्तरिकीकरण र समायोजन गरीएको छ

		।राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय दूरदृष्टि, लक्ष्य, उद्देश्यररणनीति अनुरूप क्रियाकलाप निधार्णगरी योजना बनाइएको निर्माण गरीएको छ। शिक्षा योजनाका समावेश भएका विभिन्न उपक्षेत्र तथा विषयबिच अन्तरसम्बन्ध कायम गरीएको छ।
५	सम्भाव्यता र कार्यान्वयनयोग्यता तथा सान्दर्भिकता	योजनामा भएका विषयको अन्य पक्षसँग तादात्म्य कायम गरीएको छ ।योजनाका लक्ष्य प्राप्तिका लागि सञ्चालन गरीने क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न सकिने व्यावहारिक र सान्दर्भिक रुपमा बृहत छलफल पश्चात निर्धारण गरीनुका साथै अनुगमन र मूल्याङ्कनका संयन्त्रहरु निर्धारण गरीएका छन ।योजनालाई स्थानीय विशिष्ट आवश्यकताविशेष गरी जनसङ्ख्या, जातजाति, आर्थीक, भाषिक, पिछडिएक वर्ग र क्षेत्रका आधारमा सान्दर्भिक बनाउने दृष्टिकोणका साथ विकास गरीएको छ ।योजनाले शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीलाई उठान तथा सम्बोधन गरेको छ ।
६	स्रोतको प्रबन्ध	शिक्षा योजनामा समावेश भएका विभिन्न कार्यक्रम तथा क्रियाकलापका लागि आवश्यक स्रोतको क्षेत्र निर्धारण गरीएको र जिम्वेवारी तोकिएको छ। साथै स्रोतको प्रबन्ध कस्ले गर्ने समेत तोकिएको छ। लक्ष्य प्राप्तिका लागि सञ्चालन गरीने क्रियाकलापमा पर्याप्त बजेट विनियोजन भएको छ ।योजनामा प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेटबिच आपसी तालमेल कायम गरीएको छ। स्रोतको प्रबन्धका लागि विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थासँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी प्रणालिको विकास गरीएको छ जस्ले गर्दा स्रोतको उपलब्धता र प्रयाप्तता रहेको छ।
७	संस्थागत क्षमता	कार्यान्वयनका लागि तालिम तथा क्षमता विकासका कार्यक्रम तथा संयन्त्र तय गरीएको छ। योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहभित्र विभिन्न चरणमा संरचनात्मक र संस्थागत व्यवस्था गरीएको छ।
८	कार्यान्वयनमा तत्परता	योजनाको कार्यान्वयनका लागि वार्षिक रणनीतिक योजना तथा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गरीएको छ । योजनाको कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहभित्रका सरोकारवालाको सहभागिता र अपनत्व कायम गरीएको छ।
९	तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रक्षेपण	स्थानीय तहभित्रका शैक्षिक सूचक र अन्य तथ्याङ्क सङ्कलन गरीएको छ। आधिकारिक रुपमा प्रमाणित प्राथमिक तथा द्वितिय तथ्याङ्कको प्रयोग गरीएको छ। तथ्याङ्क तथा सूचनाबिच तादात्म्यताको विश्लेषण तथा प्रक्षेपण गरीएको छ ।IEMIS, Flash report, Census reports र विद्यालयबाट संकलन भएको तथ्यांकलाई आधार बनाइएको छ।
१०	अनुगमन र प्रतिवेदन	आवधिक रूपमा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने प्रक्रिया निर्धारण गरीएको छ। अनुगमन सूचकको प्रयोग गरीएको छ ।प्रतिवेदन प्रणाली यकिन गरीएको छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको संयन्त्र र जिम्मेवारी निर्धारण गरीएको छ।

दामोदर धिमिरे लेखाजोखा समिति संयोजक शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख		

६. शिक्षा योजनाको स्वरुप

यो योजना स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ (परिमार्जित संस्करण २०८१) को अनुसूची १ बमोजिमको ढाँचामा आधारित भई तयार पारिएको छ। यस योजनाको परिचय खण्ड भन्दा पहिला गाउँपालिका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, योजना निर्माण कार्यदल संयोजक र शिक्षा अधिकृतको शुभकामनातथा भनाइ, राखिएको छ । योजनाको कार्यकारी सारांस अन्तर्गत भूमिका, योजनाको आवस्यकता र शान्दर्भिकता, योजना निर्माणका आधार, योजना निर्माण प्रक्रिया, योजनाको लेखाजोखा र स्वरूप राखिएको छ। योजनाको परिच्छेद एकमा गाउँपालिकाको परिचय, शिक्षा क्षेत्रको विस्लेषण, परिच्छेद दुईमा नगरपालिकाको दुरदृष्टि, लक्ष्य, उद्येश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरुको निर्धारण गरीएको छ भने परिच्छेद तीनमा शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरुको विश्लेषण गरीएको छ । परिच्छेद चारमा मुख्य उपक्षेत्रसंग सम्बन्धित अन्तरसम्बन्धित विषयबस्तुहरुको विश्लेषण गरीएको छ भने परिच्छेद पाचँमा शिक्षाका अन्य उपक्षेत्र राखिएको छ । साथै परिच्छेद छमा शिक्षा क्षेत्रको आर्थीक तथा प्रशासनिक सुधारको उद्येश्य सहित सुशासन तथा व्यवस्थापन राखिएको छ । परिच्छेद सातमा योजनाको लगानी र स्रोतको विश्लेषण गरीएको छ भने अन्तिम खण्डमा अनुगमन तथा मूल्यांकन राखिएको छ । अन्तिम खण्डभन्दा पछाडि विभिन्न अनुसूचीहरु राखिएको छ ।

७. अपेक्षित उपलव्धि

- ❖ सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा समतामूलक पहुँच , सहभागिता र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता
- ❖ अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र अनिवार्य माध्यमिक शिक्षाको प्रत्याभूति
- ❖ जीवनमा आवश्यक ज्ञान, सीप, सक्षमता र मूल्य मान्यतासहितका सिर्जनशील, सक्षम तथा अभिप्रेरित विद्यार्थी तयार
- ❖ विद्यार्थीको सिकाइमा अभिभावकको सहभागीता सुनिश्चिता र उपलब्धिमा अधिकतम बृद्दि
- ❖ सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा मनोसामाजिक कुशलतामा सुधार भई बालमैत्री, सुरक्षित र रमाइलो सिकाइ वातावरणमा सुनिश्चित
- ❖ जीवन पर्यन्त सिकाइ र शिक्षित र साखम नागरिक तयार
- ❖ उत्पादनशील जनशक्ति तयार भई रोजगारी, स्वरोजगारी तथा जीविकोपार्जनका क्षेत्रमा सुधार
- ❖ आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा समेत बालबालिकाको सुरक्षा सुनिश्चितता ।

परिच्छेद - १:परिचय

१.१. धुर्कोट गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

क. **परिचय :**धुर्कोट गाउँपालिका गुल्मी जिल्लाको मध्यपश्चिम भागमा अवस्थित एक स्थानीय तह हो। नेपाल सरकारको निर्णयअनुसार मिति २०७३ फागुन २७ गते साविकका नयाँगाउँ, पिपलधारा, हाडहाडे, जैसिथोक, वस्तु, धुर्कोट रजस्थल तथा वाग्ला गाउँ विकास समितिहरूलाई समेटेर यस गाउँपालिकाको स्थापना भएको हो। हाल गाउँपालिका ७ वटा वडामा विभाजित रहेको छ ।गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल ८६.३२ वर्ग किलोमिटर रहेको छ भने कुल जनसङ्ख्या १८८१४ रहेको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा रेसुङ्गा नगरपालिका, पश्चिममा मदाने गाउँपालिका, उत्तरमा इस्मा तथा मालिका गाउँपालिका र दक्षिणमा अर्घाखाँची जिल्लाको मालारानी गाउँपालिका पर्दछन्। गाउँपालिका जिल्ला सदरमुकाम तम्घासबाट करिब १९ किलोमिटर दूरीमा अवस्थित छ । ऐतिहासिक रूपमा धुर्कोट क्षेत्र प्राचीन चौबिसे राज्यहरूमध्ये एक महत्वपूर्ण राज्यका रूपमा परिचित छ। स्थानीय जनश्रुतिअनुसार, यस क्षेत्रका विभिन्न बस्तीहरूको केन्द्रमा रहेको धुरीमाथिको कोटलाई "धुरीकोट" भनिन्थ्यो। यही नाम कालान्तरमा परिवर्तन हुँदै "धुर्कोट" रहन गएको मान्यता पाइन्छ । यस क्षेत्रमा मल्ल राजाहरूले शासन गरेको तथा दरबार निर्माण गरेको ऐतिहासिक सन्दर्भ पनि रहेको छ। ऐतिहासिक रूपमा धुर्कोट क्षेत्रको आफ्नै विशिष्ट पहिचान रहेको छ । धुर्कोट राज्यका १४ वटा मौजामध्ये राज्य पुनःसंरचनाका क्रममा भनभने गाउँलाई बाहिर राखी बाँकी क्षेत्रलाई सात वटा वडामा विभाजन गरी धुर्कोट गाउँपालिकाको गठन गरिएको हो । यस गाउँपालिकामा साविकका नयाँगाउँ, पिपलधारा, हाडहाडे, जैसीथोक, वस्तु, रजस्थल तथा वाग्ला गाउँ विकास समितिहरू समेटिएका छन् ।

ख. **वडागत जनसंख्या विवरण**

वडा नं	पुरुष	महिला	जम्मा	कैफियत
1	1306	1757	3063	
2	1105	1339	2444	
3	1540	1888	3428	
4	1075	1263	2338	
5	1010	1373	2383	
6	1068	1386	2454	
7	1208	1496	2704	
जम्मा	**8312**	**10502**	**18814**	

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना 2078

ग. **जातजातीगतविवरण**: धुर्कोट गाउँपालिका जातीय, भाषिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण छ । यहाँ बाहुन, क्षेत्री, ठकुरी, मगर, नेवार, कुमाल, कामी, दमाई, सार्की, गन्धर्वलगायत विभिन्न समुदायको बसोवास रहेको छ । अधिकांश नागरिक हिन्दू धर्मावलम्बी भए पनि बौद्ध तथा इसाई धर्मावलम्बीहरूको पनि बसोवास रहेको छ। यस विविधताले गाउँपालिकाको सामाजिक सद्भाव, सांस्कृतिक पहिचान र सामुदायिक सहकार्यलाई मजबुत बनाएको छ।

क्र.स.	जातजाती	जम्मा प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत	महिला प्रतिशत	कैफियत
1	क्षेत्री	29	29.1	28.9	
2	ब्राह्मण पहाडी	20.1	20.7	19.6	
3	विश्वकर्मा	18.6	18	19	

4	मगर	12.3	12.4	12.2	
5	मिजार	7.6	7.4	7.7	
6	परियार	3.6	3.5	3.7	
7	घर्ती/भुजेँल	2.2	2.2	2.3	
8	सन्यासी/दशनामी	1.9	1.8	2	
9	कुमाल	1.4	1.4	1.4	
10	नेवार	1.2	1.2	1.2	
11	अन्य	2.1	2.3	2	
	जम्मा	**100**	**100**	**100**	

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना 2078

घ. **सामाजिक अवस्था :**कृषि र पशुपालन यहाँका नागरिकको प्रमुख जीविकोपार्जनका आधार हुन् । उर्वर भूमि, अनुकूल हावापानी तथा श्रमशक्तिको उपलब्धताले कृषि उत्पादन, पशुपालन तथा कृषिआधारित उद्यम विकासका लागि राम्रो सम्भावना सिर्जना गरेको छ । भौगोलिक, ऐतिहासिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विशेषताले सम्पन्न धुर्कोट गाउँपालिका शिक्षा, कृषि, पशुपालन, पर्यटन तथा उद्यमशीलताको विकासका लागि पर्याप्त सम्भावना भएको स्थानीय तह हो । स्थानीय स्रोत, सीप र सम्भावनाको उचित परिचालनमार्फत गुणस्तरीय एवंम जीवनोपयोगी सिप शिक्षा, समतामूलक विकास र समृद्ध गाउँपालिका निर्माण गर्न सकिने आधार यहाँ विद्यमान छ । धुर्कोट गाउँपालिका बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक तथा समावेशी सामाजिक संरचना भएको क्षेत्र हो । यहाँ बाहुन, क्षेत्री, ठकुरी, नेवार, कुमाल, कामी, दमाई, सार्की, गन्धर्वलगायत विभिन्न समुदायको बसोवास रहेको छ । अधिकांश नागरिक हिन्दू धर्मावलम्बी भए पनि बौद्ध तथा इसाई धर्मावलम्बीहरूको पनि बसोवास रहेको छ । विविधताबीचको सहअस्तित्व, आपसी सम्मान र सामाजिक सद्भाव यस गाउँपालिकाको महत्वपूर्ण विशेषता हो।

ङ. **साक्षरता अवस्था (5 वर्ष र सो भन्दा माथिको)**

क्र.स.	**विवरण**	**संख्या**	**कैफियत**
1	प्रारम्भिक वालविकास	548	
2	प्राथमिक तह	4789	
3	निम्न माध्यमिक तह	2902	
4	उच्च माध्यमिक	1913	
5	एस.एल.सी	1266	
6	बाह्र	1128	
7	स्नातक	277	
8	स्नातककोत्तर	106	
9	अन्य	1	
जम्मा		**12930**	

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना 2078

१.२ धुर्कोट गाउँपालिकाको शैक्षिक इतिहास

धुर्कोट गाउँपालिकाको शैक्षिक विकाससम्बन्धी अत्यन्त पुराना तथा व्यवस्थित अभिलेखहरू सीमित मात्रामा उपलब्ध छन् । तथापि, यस क्षेत्रको धार्मिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक पृष्ठभूमिले ज्ञान, अध्ययन र साधनाप्रतिको परम्परागत रुचिलाई संकेत गर्दछ । पौराणिक मान्यताअनुसार त्रेता युगमारेसुंगा क्षेत्रमा ऋषिश्रङ्ग ऋषिले तपस्या गरेको उल्लेख पाइन्छ। ज्ञान, साधना तथा धार्मिक अध्ययनका लागि रेसुङ्गा आउने ऋषि–मुनिहरूसँग तत्कालीन धुर्कोट राज्यको सम्पर्क रहेको हुन सक्ने अनुमान गरिन्छ। यसबाट धुर्कोट क्षेत्रमा ज्ञान र आध्यात्मिक चेतनाको परम्परा प्राचीनकालदेखि नै रहेको देखिन्छ ।

मध्यकालमा वि.सं. १४६५ तिर जुम्लाबाट आएका खड्गराज मल्लले धुर्कोट कोटमा शासन प्रारम्भ गरेको ऐतिहासिक सन्दर्भ पाइन्छ। उनीसँगै आचार्यका रूपमा तारु जैसी (पोख्रेल), राजगुरुका रूपमा पन्थी, पण्डितका रूपमा घिमिरे तथा हिसाबकिताब हेर्ने भण्डारेका रूपमा भण्डारी समुदायका व्यक्तिहरूको आगमन भएको उल्लेख छ। यसले तत्कालीन समयमा प्रशासन सञ्चालनसँगै अध्ययन, लेखन, गणना, धार्मिक शिक्षा तथा ज्ञानसम्बन्धी अभ्यासलाई महत्व दिइएको संकेत गर्दछ । मल्ल शासनकालमा राजकाज सञ्चालनका लागि आवश्यक लेखपढ, हिसाबकिताब, धर्मशास्त्र तथा परम्परागत ज्ञानको अभ्यास हुने गरेको अनुमान गर्न सकिन्छ। यद्यपि आधुनिक विद्यालयीय शिक्षाको विकास पछिल्लो कालखण्डमा भएको भए पनि धुर्कोट क्षेत्रमा परम्परागत शिक्षा, धार्मिक अध्ययन र प्रशासनिक ज्ञानको आधार ऐतिहासिक रूपमा विकसित हुँदै आएको देखिन्छ ।

धुर्कोट गाउँपालिकाको शैक्षिक इतिहास अत्यन्त गौरवपूर्ण, समृद्ध र प्रेरणादायी रहेको छ। प्राचीनकालदेखि नै यो क्षेत्र संस्कृत शिक्षा, गुरूकुल परम्परा तथा धार्मिक अध्ययन–अध्यापनको प्रमुख केन्द्रका रूपमा परिचित रहँदै आएको छ। तत्कालीन धुर्कोट राज्यले धार्मिक कार्य, पूजापाठ, यज्ञ तथा वैदिक संस्कार सञ्चालनका लागि आवश्यक दक्ष जनशक्ति तयार गर्न पोख्रेल, पन्थी, घिमिरे, भण्डारी लगायतका विद्वानहरूलाई भारतका बनारस, हरिद्वार, मथुरा र वृन्दावन जस्ता प्रसिद्ध शैक्षिक तथा धार्मिक केन्द्रहरूमा संस्कृत अध्ययनका लागि पठाउने परम्परा बसालेको थियो। अध्ययन पूरा गरी स्वदेश फर्किएका ती विद्वानहरूले धुर्कोट मात्र नभई गुल्मी तथा आसपासका जिल्लाहरूमा गुरूकुल शिक्षा, दलाने शिक्षा र संस्कृत भाषा पाठशालामार्फत ज्ञानको उज्यालो फैलाएका थिए ।

वि.सं. १९५९ सालमा रिडीमा स्थापना भएको संस्कृत प्रधान पाठशालाका प्रथम संस्थापक प्रधानाध्यापक धुर्कोट रजस्थलका डुण्डिराज पन्थी हुनुहुन्थ्यो। त्यसबेला धुर्कोट संस्कृत शिक्षाको प्रमुख केन्द्रका रूपमा स्थापित भइसकेको थियो। खिदिममा हरिहर संस्कृत पाठशाला स्थापना हुनुअघि अर्घाखाँची तथा अन्य छिमेकी जिल्लाका विद्यार्थीहरू समेत अध्ययनका लागि धुर्कोट आउने गरेका थिए, जसले यस क्षेत्रको शैक्षिक महत्त्वलाई अझ स्पष्ट पार्दछ ।

वि.सं. १९८१ सालमा धुर्कोट रजस्थलका ऋषिराम पन्थीले धुर्कोट वस्तु हटियास्थित पौवामा पूर्ण संस्कृत भाषा पाठशालाको स्थापना गर्नुभयो। उहाँले करिब तीस वर्षसम्म निरन्तर अध्यापन गरी संस्कृत शिक्षाको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पु¥याउनुभयो। उहाँपछि टीकाराम पन्थी, प्रह्लाद पोख्रेल, छबिलाल पोख्रेल, रघुनाथ ज्ञवाली, उपेन्द्रनाथ पाण्डे लगायतका विद्वान शिक्षकहरूले उक्त पाठशालालाई निरन्तरता दिनुभयो। अन्ततः वि.सं. २०१५ साल चैत १५ गते उक्त संस्कृत भाषा पाठशाला हिमालय मिडिल स्कुलका रूपमा रूपान्तरण भई आधुनिक विद्यालय शिक्षातर्फ अग्रसर भयो।

त्यतिबेला धुर्कोटमा गुरूकुल तथा दलाने शिक्षाको परम्परा निकै बलियो थियो। गाउँ–गाउँमा विद्वान गुरुहरूबाट विद्यार्थीहरूलाई संस्कृत, नैतिक शिक्षा, धार्मिक ज्ञान तथा जीवनोपयोगी सीप सिकाइन्थ्यो । केशवराज पौड्याल, रघुनाथ गुरु, छबिलाल गुरु, युवराज पन्थी, कपिलमणि भण्डारी, बाबुराम पोख्रेल, टेकनाथ गुरु, भीमकान्त पन्थी, पण्डित भद्रकाली पोख्रेल तथा षडानन्द खनाल (गणेश) लगायतका गुरुहरूले शिक्षा विस्तारमा उल्लेखनीय योगदान पु¥याउनुभएको थियो।

धुर्कोटले उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा पनि उल्लेखनीय इतिहास बोकेको छ। गुल्मी जिल्लाबाट पहिलो पटक आचार्य (स्नातकोत्तर) तह उत्तीर्ण गर्ने व्यक्ति धुर्कोट रजस्थलका हेमराज घिमिरे हुनुहुन्थ्यो। यो उपलब्धिले धुर्कोटको शैक्षिक प्रतिष्ठालाई अझ उचाइमा पुर्याएको थियो। वि.सं. २०१५ सालमा जननिर्वाचित सरकार गठन भएपछि धुर्कोटमा औपचारिक विद्यालय शिक्षाको विस्तारले नयाँ गति लियो । त्यस समयमा एक मिडिल स्कुल, १४ वटा प्राथमिक विद्यालय तथा प्रत्येक गाउँमा प्रौढ शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइयो। यसले बालबालिकाका साथै वयस्क नागरिकमा पनि साक्षरता अभिवृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको थियो।

वि.सं. २०१९ सालमा हिमालय माध्यमिक विद्यालयका नरेन्द्रदेव शर्मा भण्डारी गुल्मी जिल्लाबाट पहिलो पटक एस.एल.सी. उत्तीर्ण गर्ने विद्यार्थी बनेका थिए। यो उपलब्धि धुर्कोटको शैक्षिक इतिहासमा विशेष रूपमा स्मरणीय मानिन्छ । उच्च शिक्षाको

पहुँच विस्तार गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०६५ सालमा धुर्कोट परमानन्द भण्डारी बहुमुखी क्याम्पस स्थापना गरिएको हो। त्यसयता गाउँपालिकाभित्र आवश्यकताअनुसार सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको स्थापना र विस्तार हुँदै आएको छ। विगतमा धुर्कोट गुल्मीको पश्चिमी भेगका साथै अर्घाखाँची, प्यूठान र बाग्लुङ जिल्लाका विद्यार्थीहरूको समेत अध्ययन केन्द्रका रूपमा परिचित थियो। यसले धुर्कोट केवल स्थानीय तहको मात्र नभई समग्र क्षेत्रकै एक महत्त्वपूर्ण शैक्षिक धरोहर रहेको पुष्टि गर्दछ । हाल धुर्कोट गाउँपालिकामा ४० वटा सामुदायिक विद्यालय १ वटा स्नातक तहको क्याम्पस तथा ३ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालयमध्ये पाञ्चायन माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक धारअन्तर्गत बाली विज्ञान विषयको अध्यापन सञ्चालन भइरहेको छ भने अन्य विद्यालयहरूमा सामान्य शिक्षाको व्यवस्था रहेको छ। अधिकांश विद्यालय स्थानीय समुदायको सक्रिय पहल, सहयोग र सहभागितामा स्थापना तथा विकास भएका हुन्। इतिहासदेखि वर्तमानसम्मको यस समृद्ध शैक्षिक यात्राले धुर्कोट गाउँपालिकालाई शिक्षाको क्षेत्रमा विशिष्ट पहिचान दिलाएको छ। यही गौरवशाली विरासतलाई आधार बनाएर गाउँपालिकाले गुणस्तरीय, समावेशी, प्रविधिमैत्री, सीपमूलक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको विकासलाई भविष्यको प्रमुख लक्ष्यका रूपमा अघि बढाइरहेको छ ।

१.३ विद्यालयको अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकाभित्र सञ्चालित सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा प्रारम्भिक बालविकास सञ्चालनमा रहेका छन्, जसले बालबालिकाको प्रारम्भिक सिकाइ तथा विद्यालय तयारीमा महत्वपूर्ण योगदान पुयाइरहेका छन् । विद्यालयहरूको तहगत संरचना हेर्दा गाउँपालिकामा कक्षा १ सम्म सञ्चालन हुने १ वटा, कक्षा ३ सम्म सञ्चालन हुने २२ वटा, कक्षा ५ सम्म सञ्चालन हुने ८ वटा, कक्षा ८ सम्म सञ्चालन हुने २ वटा, कक्षा १० सम्म सञ्चालन हुने ४ वटा तथा कक्षा १२ सम्म सञ्चालन हुने ७ वटा विद्यालय रहेका छन् । यी विद्यालयहरूले गाउँपालिकाभित्रका बालबालिकालाई आधारभूतदेखि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराइरहेका छन्।
विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार, शैक्षिक गुणस्तर, विद्यार्थी संख्या, शिक्षक व्यवस्थापन, सिकाइ उपलब्धि तथा अन्य व्यवस्थापकीय पक्षहरूमा केही विविधता देखिए पनि सबै विद्यालयहरूले स्थानीय समुदायको सक्रिय सहभागिता र सहयोगमा शैक्षिक सेवा प्रदान गर्दै आएका छन्।
यस शिक्षा योजनामा गाउँपालिकाभित्र रहेका विद्यालयहरूको वर्तमान अवस्था, भौतिक तथा शैक्षिक अवस्था, उपलब्ध स्रोत–साधन, अवसर, चुनौती तथा सुधारका सम्भावित क्षेत्रहरूको वस्तुगत विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ, जसले भावी शैक्षिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनका लागि आधार प्रदान गर्नेछ ।

१.४. शिक्षा क्षेत्रको समग्र विश्लेषण

धुर्कोट गाउँपालिकाले गरेका शिक्षा क्षेत्रमा गरेका असल अभ्यासहरु

- स्थानीय शिक्षा विकास योजना (२०७८–२०८२) तथ्यमा आधारित र सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट निर्माण भइ कार्यन्वयन भएको
- पालिकास्तरमा शिक्षा तथ्याङ्कको नियमित अद्यावधिक र विश्लेषण गरी नीति तथा योजना निर्माणमा प्रयोग गर्ने अभ्यास।
- विद्यालय अनुगमनलाई सहयोगात्मक अवधारणामा आधारित बनाउन घुम्ती प्रध्यानाध्यापक बैठक संचालन
- शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषण बीच समन्वय गरी विद्यालयस्तरमा बालमैत्री वातावरण प्रवर्द्धन ।
- स्थानीय संस्कृति, इतिहास तथा सम्पदालाई विद्यालयका अतिरिक्त क्रियाकलाप र स्थानीय पाठयक्रम र पाठ्यपुस्तकको निर्माण गरिएको
- उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने विद्यालय, शिक्षक वा विद्यार्थीलाई सार्वजनिक रूपमा सम्मान तथा प्रोत्साहन।
- छात्रवृत्ति तथा सहयोग कार्यक्रमको पारदर्शी व्यवस्थापन र असाहय बालबालिकाको लागी छात्राबासको व्यवस्था

१.५ प्रमुख समस्या, कारण र असर

प्रमुख मुद्दा	कारण	असर
शिक्षाको कमजोर गुणस्तर रहेको	✓ शिक्षकको विषयगत ज्ञान र शिक्षण सीपमा कमी ✓ आधुनिक तथा बालमैत्री शिक्षण विधिको कम प्रयोग ✓ शिक्षकको क्षमता विकास तथा तालिमको अपर्याप्तता ✓ शिक्षकको नियमित अनुगमन तथा पेशागत सहयोग कमजोर हुनु	✓ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि कमजोर भैरहेको ✓ पढाइ, लेखाइ र गणितीय सीप कमजोर भएको ✓ कक्षा उत्तीर्ण भए पनि आवश्यक दक्षता हासिल नभएको ✓ विद्यार्थीमा आत्मविश्वास, सिर्जनशीलता र समस्या समाधान क्षमता कमजोर देखिएको
विद्यार्थीको कम उपस्थिति र निरन्तरता	✓ आर्थिक अवस्था कमजोर हुनु ✓ बालबालिका घरायसी काम वा श्रममा संलग्न हुनु ✓ अभिभावकमा शिक्षाप्रति पर्याप्त सचेतनाको कमी ✓ परिवारको बसाइँसराइ ✓ सिकाइप्रति रुचि तथा प्रेरणा कम हुनु	✓ विद्यालय छाड्ने दर (Dropout) बढेको ✓ कक्षा दोहोर्‍याउने दर बढेको ✓ आधारभूतदेखि माध्यमिक तहसम्म विद्यार्थी टिकाइ दर कम रहेको
शिक्षा सीपमूलक तथा जीवनोपयोगी नहुनु	✓ शिक्षालाइ व्यवहारिक जीवन र रोजगारीसँग पर्याप्त जोड्न नसक्नु ✓ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अवसर सीमित हुनु ✓ करियर परामर्शको अभाव ✓ प्रयोगात्मक सिकाइ र सीप विकास गतिविधि कम हुनु	✓ शिक्षित बेरोजगारी बढीरहेको ✓ श्रम बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न कठिनाइरहेको ✓ शिक्षा र रोजगारीबीच दूरी बढेको
विद्यालयमा सिकाइ वातावरण कमजोर	✓ पर्याप्त, कक्षाकोठा तथा भौतिक पूर्वाधारको अभाव ✓ खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सुविधा कमजोर ✓ पुस्तकालय, प्रयोगशाला र सिकाइ सामग्रीको कमी ✓ हरित, सुरक्षित, बालमैत्री र अपाङ्गमैत्री विद्यालय नहुनु	✓ विद्यार्थीको सिकाइमा रुचि घट्नु ✓ विद्यालय उपस्थितिमा कमी आउन ✓ स्वास्थ्य तथा सरसफाइ सम्बन्धी समस्या बढेको छ ✓ नवप्रवानात्मक र सिकाइ भएको छैन ✓ अपाङ्गता भएका विद्यार्थी तथा शिक्षकको पहुच पुगेको छैन
सहभागिता र समावेशी शिक्षाको कमी	✓ विद्यार्थीलाई निर्णय प्रक्रिया र विद्यालय गतिविधिमा कम सहभागी गराउनु ✓ कमजोर तथा पछाडि परेका विद्यार्थीका लागि पर्याप्त सहयोग नहुनु ✓ सामाजिक तथा आर्थिक विभेद ✓ समावेशी शिक्षण अभ्यास कमजोर	✓ सिकाइ उपलब्धिमा असमानता बढ्नु ✓ विद्यालयप्रति अपनत्व भावना कम हुनु ✓ अनुपस्थिति र विद्यालय छोड्ने संख्या बढिरहेको

		✓ गरिब, दलित, सिमान्तकृत, अपाङ्गता भएका बालबालिका शिक्षाको मूल प्रवाहमा आउन नसकिरहेका

१.६ प्रमुख चुनौतिहरु र अवसरहरु

चुनौतिहरु

- **बेरोजगार र सहर केन्द्रित बसाइसराइ :** सहरकेन्द्रित बसाइसराइले गाउँमा भएका विद्यार्थीहरु पनि आमा बुवा संगै सहर जान बाध्य भैरहेका छन् । गाउँमा बेरोजगार समस्या भएकाले अभिभावक तथा विद्यार्थीलाइ गाउमै टिकाउन सकिएको छैन ।
- **अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको व्यवहारिक कार्यान्वयन:**एका तर्फ अनिवार्य तथा निःशुल्क ऐन हुनु र अर्को तर्फ विद्यालयमा सिमित स्रोत मात्र हुनुले अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा पूर्ण रुपमा कार्यन्वयन गर्न चुनौती रहेको छ ।
- **शिक्षकहरूको पेसागत जवाफदेहिता र प्रविधि रूपान्तरण:**एकातर्फ शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई प्रविधिमैत्री बनाउन आवस्यक छ भने अर्को तर्फ परम्परागत शिक्षण शैलीमा अभ्यस्त शिक्षकहरूलाई छोटो समयमै प्रविधिमैत्रीशिक्षणमा रूपान्तरण गर्न र प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूलाई सिकाइ उपलब्धिप्रति प्रत्यक्ष रूपमा जबाफदेही बनाउन ।
- **जलवायु परिवर्तन र हरित विद्यालयको अवधारणा:**हरित विद्यालय मार्गदर्शन (२०८१) को व्यवस्थाअनुसार सबै विद्यालयहरूलाई विपत् न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन हुने गरी 'हरित विद्यालय' को रूपमा विकास गर्न आवश्यक पर्ने ठुलो स्रोत र पूर्वाधार जुटाउन ।
- **प्राविधिक र जीवनोपयोगी शिक्षाको विस्तार:**माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) पुरा गरेको विद्यार्थी श्रमबजारमा बिक्न सकिरहेको छैन । त्यसकारण अभिभावक र विद्यार्थीलाइ पढाई प्रति असन्तुस्टी रहेको छ ।

अवसरहरू

- **संवैधानिक तथा कानुनी अधिकार:**नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको एकल अधिकार स्थानीय तहलाई सुम्पेकाले शिक्षासम्बन्धी नीति, ऐन र निर्देशिकाहरू अनुकूल बनाई तुरुन्त कार्यान्वयन गर्न पाउने स्वायत्तता हुनु ।
- **स्थानीय पाठ्यक्रमको उपलब्धता:** "हाम्रो धुर्कोट " स्थानीय पाठ्यक्रम तयार भइसकेकाले यसैको माध्यमबाट गाउँपालिकाले इतिहास, संस्कृति, कृषि र उद्यमशीलतालाई नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरण गर्ने आधार तयार हुनु ।
- **डिजिटल रूपान्तरणको आधार:** धुर्कोट गाउँपालिका सहर उन्मुख र अधिकांश क्षेत्रमा इन्टरनेट विद्युतको प्रसारण लाइन पुगिसकेकाले विद्यालयहरूलाई छोटो समयमै सूचना र सञ्चार प्रविधिको केन्द्र बनाउन आधार हुनु ।
- **एकीकृत विद्यालयको अवधारणा बनाउन आधार :** धुर्कोट गाउपलिकाका सबै विद्यालय सडकको पहुच भएकोले विद्यालयमा भएकाले उचित यातायातको व्यवस्था गरि 'एकीकृत विद्यालय' को बनाउने आधार देखिएको ।

परिच्छेद – २

२. दूरदृष्टी, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति

२.१ औचित्य :नेपालले संयुक्त राष्ट्रसंघको दिगो विकास लक्ष्य (SDG–4) अनुरूप सन् २०३० सम्म सबैका लागि समावेशी, समानतामूलक र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने प्रतिबद्धता जनाएको छ। नेपालको संविधानले समानतामूलक, समावेशी र समाजवादोन्मुख राज्य निर्माण गर्ने लक्ष्य अनुरूप शिक्षालाई मौलिक अधिकारका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ। यस संवैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयनका लागिनि:शुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५, नि:शुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा नियमावली, २०७७, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०७५तथाराष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ले आवश्यक कानुनी तथा नीतिगत आधार प्रदान गरेका छन्। साथै, सोह्रौं योजना (२०८१/८२–२०८६/८७)ले उत्थानशील (Resilient) शिक्षा प्रणाली, सिकाइ उपलब्धि सुधार तथा कोभिड–१९ लगायतका विपदबाट परेको शैक्षिक क्षति न्यूनीकरणलाई प्राथमिकतामा राखेको छ।
यिनै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय नीति, कानुनी व्यवस्था र स्थानीय आवश्यकतालाई आधार मानी धुर्कोट गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८३/८४–२०८७/८८)तयार गरेको छ। यस योजनाले आधारभूत, निम्न माध्यमिक तथा माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तर सुधार, समावेशी पहुँच विस्तार, साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्म हासिल गर्नुपर्ने लक्ष्यहरूलाई समेटेको छ। योजनामा दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यसम्पादन सूचकहरू स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

२.२. दीर्घकालीन सोच (Vision)

- ❖ **राष्ट्रिय दिर्घकालिन सोच :** "समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली"
- ❖ **लुम्बिनी प्रदेशकोदीर्घकालीन सोच**"समृद्ध लुम्बिनी, खुसी नागरिक"
- ❖ **विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाको दीर्घकालीन सोच (Vision) :** "सक्षम, सृजनशील र मूल्यउन्मुख नागरिक तयार गरी नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका माध्यमबाट समृद्ध नेपाल, सुखी नेपालीको आकाङ्क्षा पूरा गर्ने"
- ❖ **सोह्रौं योजनाको दिर्घकालिन सोच :**"सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धि"
- ❖ **धुर्कोट गाउपालिकाको दीर्घकालीन सोच**"समृद्ध धुर्कोट, हाम्रो शान"
- ❖ **धुर्कोट गाउँपालिकाको विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाको दीर्घकालीन सोच (Vision)**
  "सर्वसुलभ, गुणस्तरीय, बालमैत्री र प्रविधिमैत्री शिक्षाबाट संस्कारयुक्त, सिर्जनशील तथा स्वावलम्बी नागरिक तयार गर्ने"

२.३ ध्येय (Mission)

- ❖ "सबै बालबालिकाको पहुँच, सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी गुणस्तरीय शिक्षाको विकास, प्रभावकारी शिक्षणसिकाइ प्रवर्द्धन, प्रविधिको उपयोग र जीवनोपयोगी सीपको विकासमार्फत संस्कारयुक्त तथा स्वावलम्बी जनशक्ति तयार गर्नु

२.४ लक्ष्य (Goals)

- ❖ समावेशी, समतामूलक, सर्वशुलब शिक्षाको सुनिश्चितता
- ❖ शिक्षामा प्रविधि सहितको आधुनिक शिक्षा प्रणाली विकास

❖ समय सापेक्ष ,नैतिक मूल्य र मान्यतायुक्त जिम्मेवार नागरिकको निर्माण
❖ हरित,बालमैत्री, सुरक्षित सिकाइ वातावरण भएका विद्यालय
❖ स्वावलम्बी र रोजगारमुखी जनशक्तिको विकास
❖ गुणस्तरीय शिक्षण,विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि

२.५ उदेश्यहरु (Objectives)

❖ सबै बालबालिकाको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुच, सहभागीता र निरन्तरता बृद्दि गर्नु
❖ शिक्षामा प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोग, नवप्रवर्तन र डिजिटल अभ्यासलाई प्रवर्द्धन गर्नु
❖ शिक्षामा स्थानीय परिवेश,नैतिकता र जीवनोपयोगी सीपसंग जोड्नु
❖ हरित बालमैत्री, सुरक्षित सिकाइ वातावरण भएका विद्यालयको निर्माण र व्यवस्थापन गर्नु
❖ प्रयाप्त र दक्ष, शिक्षक निर्माण र व्यवस्थापन गर्नु
❖ प्राविधिक, व्यावसायिक तथा सीपमूलक शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्नु

२.६. रणनीति र कार्यनीति

उदेश्य	रणनीति	कार्यनीति
सबै बालबालिकाको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच , सहभागीता र निरन्तरता बृद्दि गर्नु	सबै बालबालिकाको विद्यालय पहुँच सुनिश्चित गर्ने	✓ विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको पहिचान र तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने ✓ घरदैलो अभियान सञ्चालन गरी विद्यालय भर्ना सुनिश्चित गर्ने ✓ विपन्न, अपाङ्गता भएका तथा जोखिममा रहेका बालबालिकालाई लक्षित सहयोग उपलब्ध गराउने ✓ बालमैत्री र सुरक्षित विद्यालय वातावरण निर्माण गर्ने
	विद्यालय छोड्ने दर घटाउने र निरन्तरता सुनिश्चित गर्ने	✓ विद्यालय छोड्ने जोखिम भएका बालबालिकाको पहिचान तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने ✓ अभिभावक विद्यार्थी परामर्श तथा विषेस सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ✓ अभिभावक– कक्षा शिक्षक फोन कार्यक्रम संचालन गर्ने
	समावेशी तथा समान पहुँचको वातावरण निर्माण गर्ने	✓ लैङ्गिक, सामाजिक, आर्थिक तथा भौगोलिक विभेद घटाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ✓ अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि आवश्यक सहयोग तथा पहुँचयुक्त संरचना विकास गर्ने
	विद्यालय व्यवस्थापन र समुदाय सहभागिता सुदृढ गर्ने	✓ विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकको क्षमता विकास गर्ने ✓ समुदायमा शिक्षा सम्बन्धी सचेतना अभियान सञ्चालन गर्ने ✓ विद्यालय सुधार योजना (SIP) मार्फत पहुँच र निरन्तरता सम्बन्धी कार्यक्रम समावेश गर्न

शिक्षामा प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोग, नवप्रवर्तन र डिजिटल अभ्यासलाई प्रवर्द्धन गर्नु	विद्यालयमा प्रविधि पूर्वाधार पहुँच विस्तार गर्ने	✓ विद्यालयमा विद्युत् ,वैकल्पिक ऊर्जा , इन्टरनेट ✓ कम्प्युटर, स्मार्ट उपकरण तथा डिजिटल स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने ✓ आवश्यक ICT उपकरणको व्यवस्थापन र नियमित मर्मत प्रणाली विकास गर्ने ✓ डिजिटल सिकाइका लागि उपयुक्त कक्षा वातावरण विकास गर्ने
	शिक्षक र विद्यार्थीको डिजिटल क्षमता विकास गर्ने	✓ शिक्षकको डिजिटल साक्षरता तथा ICT सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ✓ विद्यार्थीमा आधारभूत डिजिटल सीप विकास गर्ने ✓ डिजिटल सुरक्षा, जिम्मेवार प्रविधि प्रयोग र साइबर सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ✓ शिक्षकबीच डिजिटल अभ्यास आदान–प्रदानका लागि सिकाइ सिकाइ समूह निर्माण गर्ने
	नवप्रवर्तन र सिर्जनात्मक अभ्यासको प्रवर्द्धन गर्ने	✓ विद्यालयमा नवप्रवर्तन तथा सिर्जनात्मक सिकाइ परियोजना सञ्चालन गर्ने ✓ विद्यार्थीका सिर्जनात्मक गतिविधि, अनुसन्धान र समस्या समाधानमा आधारित सिकाइमेला संचालन गर्ने ✓ उत्कृष्ट डिजिटल अभ्यास भएका विद्यालय/शिक्षकलाई प्रोत्साहन र सम्मान गर्ने ✓ ई–पुस्तकालय, डिजिटल पुस्तक तथा सिकाइ प्लेटफर्मको प्रयोग बढाउने ✓ शिक्षकद्वारा निर्माण गरिएका उत्कृष्ट सामग्रीको साझा भण्डार विकास गर्ने
शिक्षालाई स्थानीय परिवेश, नैतिकता र जीवनोपयोगी सीपसँग जोड्नु	स्थानीय आवश्यकता र पहिचानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने	✓ स्थानीय तहको स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्ने जीवनोपयोगी सीपलाइ स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने ✓ स्थानीय पाठ्यक्रमका विषयवस्तुलाई कक्षाकोठाको सिकाइसँग जोड्ने कार्ययोजना बनाउने ✓ स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षक निर्देशिका र स्रोत सामग्री विकास गर्ने
	स्थानीय संस्कृति, नैतिक मूल्य र संस्कारलाई शिक्षासँग जोड्ने	✓ विद्यालयमा अनुशासन, वातावरण संरक्षण र सामाजिक उत्तरदायित्वका अभ्यास सञ्चालन गर्ने ✓ असल नागरिक निर्माण सम्बन्धी व्यवहारिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ✓ एक विद्यालय, एक स्थानीय सिप प्रवर्दन कार्यक्रम संचालन गर्ने
	स्थानीय ज्ञान, सीप र स्रोतको अभिलेखीकरण तथा प्रयोग गर्ने	✓ स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, परम्परा, सीप र ज्ञानको दस्तावेजीकरण गर्ने ✓ स्थानीय पाठ्यक्रमका लागि डिजिटल तथा मुद्रित स्रोत सामग्री तयार गर्ने

		✓ विद्यालयमा स्थानीय ज्ञान केन्द्र/स्रोत कुनाको स्थापना गर्ने ✓ विद्यार्थीलाई स्थानीय अनुसन्धान र अभिलेखीकरण कार्यमा सहभागी गराउने
हरित बालमैत्री, सुरक्षित सिकाइ वातावरण भएका विद्यालयको निर्माण र व्यवस्थापन गर्नु	हरित विद्यालय अवधारणा प्रवर्द्धन गर्ने	✓ विद्यालय परिसरमा वृक्षारोपण, बगैँचा निर्माण र हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने ✓ वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन र सरसफाइसम्बन्धी व्यवहारिक सिकाइ सञ्चालन गर्ने ✓ फोहोर व्यवस्थापन, प्लास्टिक न्यूनीकरण र पुनःप्रयोग अभ्यास लागू गर्ने ✓ ऊर्जा बचत तथा वातावरणमैत्री प्रविधिको प्रयोग पहिचान गर्ने
	सुरक्षित विद्यालय संरचना र जोखिम न्यूनीकरण सुनिश्चित गर्ने	✓ विद्यालय भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, खानेपानी तथा खेलमैदानको सुरक्षा अवस्था नियमित परीक्षण गर्ने ✓ भूकम्प, आगलागी, बाढी, पहिरो तथा अन्य विपद् जोखिम पहिचान गरी विद्यालय सुरक्षा योजना बनाउने ✓ विपद् पूर्वतयारी, उद्धार र प्राथमिक उपचारसम्बन्धी अभ्यास सञ्चालन गर्ने
	बालमैत्री तथा समावेशी विद्यालय वातावरण विकास गर्ने	✓ बालमैत्री विद्यालयका न्यूनतम मापदण्ड अनुसार विद्यालय सुधार योजना तयार गर्ने ✓ बालमैत्री फर्निचर, सिकाइ सामग्री र खेल सामग्रीको व्यवस्था गर्ने ✓ सबै बालबालिकाको सहभागिता सुनिश्चित हुने समावेशी वातावरण र सामग्रीको निर्माण व्यस्थापन गर्ने
	स्वास्थ्य, सरसफाइ र स्वच्छ सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने	✓ स्वच्छ खानेपानी र पर्याप्त सरसफाइ सुविधाको व्यवस्था गर्ने ✓ छात्र–छात्राका लागि सुरक्षित र लैङ्गिकमैत्री शौचालयको व्यवस्थापन गर्ने ✓ व्यक्तिगत सरसफाइ, स्वास्थ्य र पोषणसम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ✓ विद्यालय स्वास्थ्य तथा सरसफाइ कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयन गर्ने
	हिंसामुक्त र मनोसामाजिक रूपमा सुरक्षित विद्यालय निर्माण गर्ने	✓ बाल संरक्षण नीति र आचारसंहिता लागू गर्ने ✓ बाल हिंसा, दुर्व्यवहार, विभेद र धम्की (bullying) रोकथामका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ✓ विद्यार्थी परामर्श तथा मनोसामाजिक सहयोग प्रणाली विकास गर्ने ✓ उजुरी तथा गुनासो व्यवस्थापन संयन्त्र प्रभावकारी बनाउने
प्रयाप्त र दक्ष, शिक्षक निर्माण र व्यवस्थापन गर्नु	शिक्षक दरबन्दी तथा जनशक्ति व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने	✓ विद्यालयको विद्यार्थी संख्या, कक्षा, विषय र आवश्यकता आधारमा शिक्षक दरबन्दीको पुनरावलोकन गरी विषयगत र तहगत शिक्षक व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ✓ शिक्षक अभाव भएका विद्यालयमा आवश्यकता अनुसार शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने

		✓ शिक्षक सरुवा, पदस्थापन र परिचालनलाई पारदर्शी र आवश्यकता आधारित बनाउने ✓ शिक्षक बैंक खडा गरि लामो बिदामा बसेका शिक्षकको सट्टा पठन पठन हुने वातावरण बनाउने ✓ एक विद्यालयले अर्को विद्यालयलाइ सहयोग कार्यकम गर्ने
	दक्ष तथा सक्षम शिक्षक विकास गर्ने	✓ शिक्षकको पेशागत क्षमता आवश्यकता पहिचान (TNA) गरी तालिम सञ्चालन गर्ने ✓ विषयगत ज्ञान, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन प्रणाली र कक्षा व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने ✓ शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकास प्रणाली लागू गर्ने ✓ शिक्षकलाई प्रभावकारी पाठ योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा सक्षम बनाउने ✓ विद्यार्थीको सिकाइ स्तरअनुसार उपचारात्मक तथा सहयोगात्मक शिक्षण अभ्यास गर्न सक्षम बनाउने
	शिक्षकको सिकाइ समुह र सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने	✓ विषयगत शिक्षक समूह/सञ्जाल गठन गरी अनुभव आदानप्रदान गर्ने ✓ विद्यालयस्तरीय शिक्षक सिकाइ समूह सञ्चालन गर्ने ✓ उत्कृष्ट अभ्यासको अवलोकन, प्रदर्शन कक्षा र सहकर्मी सिकाइ (peer learning) प्रवर्द्धन गर्ने ✓ शिक्षक मेन्टरिङ तथा कोचिङ प्रणाली विकास गर्ने
प्राविधिक, व्यावसायिक तथा सीपमूलक शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्नु	विद्यालय तहदेखि नै व्यावसायिक सोच र सीप विकास गर्ने	✓ आधारभूत तहदेखि नै जीवनोपयोगी, व्यावहारिक र व्यवसायिक सीप सम्बन्धी कार्यक्रम गर्ने ✓ विद्यार्थीलाई परियोजना आधारित सिकाइ र व्यवहारिक कार्यमा सहभागी गराउने ✓ सिक्दै गर्ने अभ्यास प्रवर्द्धन गर्ने ✓ एक विद्यालय एक स्थानीय व्यवसाय प्रवर्दन कार्यक्रम गर्ने
	विद्यालय– रोजगार - समुदाय सहकार्य सुदृढ गर्ने	✓ स्थानीय व्यवसायी, उद्यमी, प्राविधिक तथा विज्ञलाई सिकाइ प्रक्रियामा सहभागी गराउने ✓ विद्यार्थीका लागि अवलोकन भ्रमण, कार्यस्थल अभ्यासर अनुभवात्मक सिकाइको व्यवस्था गर्ने ✓ स्थानीय उद्योग तथा व्यवसायसँग सहकार्य गरी सीप अभ्यासका अवसर सिर्जना गर्ने ✓ सफल उद्यमीबाट प्रेरणात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
	करियर परामर्श र मार्गदर्शन प्रणाली सुदृढ गर्ने	✓ विद्यालयमा करियर सूचना तथा परामर्श केन्द्र/डेस्क स्थापना गर्ने ✓ विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र सिकाइ उपलब्धिका आधारमा करियर मार्गदर्शन गर्ने

		✓ अभिभावकलाई बदलिँदो रोजगारी र सीप आवश्यकताबारे सचेत गराउने ✓ पालिका स्तरीय करियर मेला (Career Fair) तथा सीप प्रदर्शनी आयोजना गर्ने

२.७. मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

क्र.सं.	सूचक	सूचकहरुको तहको	आधार वर्ष २०८२	२०८३	२०८५	२०८७
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर	स्थानीय	74.3	80	90	100
		प्रदेश	109.2			
		राष्ट्रिय	101.0			
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको प्रतिशत	स्थानीय	87.5	80	90	100
		प्रदेश	77.4			
		राष्ट्रिय	76.3			
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर	स्थानीय	91.8	95	98	100
		प्रदेश	93.8			
		राष्ट्रिय	93.7			
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर	स्थानीय	114.6	110	105	100
		प्रदेश	153.3			
		राष्ट्रिय	141.1			
२.३	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा १ -५ मा खुद भर्ना दर	स्थानीय	96.1	97	99	100
		प्रदेश	93.8			
		राष्ट्रिय	94.4			
२.४	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा १ -५ मा कूल भर्ना दर	स्थानीय	123.6	115	110	100
		प्रदेश	133			
		राष्ट्रिय	130.5			
२.५	आधारभूत तहको कक्षा १ -५ को कक्षा छाड्ने दर	स्थानीय	7.7	4	2	0
		प्रदेश	8.2			
		राष्ट्रिय	8.2			
२.६	आधारभूत तहको कक्षा १ -५ को कक्षा दोहोर्याउने दर	स्थानीय	5.6	2	1	0
		प्रदेश	10.4			

		राष्ट्रिय	8.7			
२.७	आधारभूत तहको कक्षा १ -५ को कक्षा उतीर्ण दर	स्थानीय	86.7	95	98	100
		प्रदेश	81.4			
		राष्ट्रिय	83.0			
२.८	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा ५ पूरागर्ने दर	स्थानीय	57.9	90	95	100
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
२.९	आधारभूत तहमा प्राथमिक कक्षा १ – ५ मा भर्ना भएका ५ -९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका	स्थानीय	25.5	10	5	0
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
२.१	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा १ – ५ कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क	स्थानीय	0.95	0.98	0.99	1.0
		प्रदेश	1.04			
		राष्ट्रिय	1.05			
२.११	आधारभूत तह कक्षा १ - मा खुदभर्ना दर	स्थानीय	95.3	98	99	100
		प्रदेश	93.8			
		राष्ट्रिय	94.1			
२.१२	आधारभूत तह कक्षा १ -८ मा कूलभर्ना दर	स्थानीय	125.7	115	105	100
		प्रदेश	126.1			
		राष्ट्रिय	124.8			
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर	स्थानीय	83.5	90	95	100
		प्रदेश	86.6			
		राष्ट्रिय	86.5			
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर	स्थानीय	48.9	80	90	100
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
२.१५	आधारभूत तह कक्षा १ -८ कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	स्थानीय	0.99	1	1	1
		प्रदेश	1.03			
		राष्ट्रिय	1.05			
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका — नेपाली भाषा	स्थानीय	3.21	3.4	3.5	3.6
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
		राष्ट्रिय				

	कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका बालबालिकाको सङ्ख्या	गणित	स्थानीय	3.07	3.2	3.5	3.6
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	3.45	3.6	3.7	3.8
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेकाकक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका बालबालिकाको सङ्ख्या	नेपाली भाषा	स्थानीय	3.24	3.4	3.5	3.6
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
		गणित	स्थानीय	2.8	3.0	3.2	3.4
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
		विज्ञान	स्थानीय	2.99	3.2	3.4	3.6
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
२.१९	विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिका	आधारभूत (कक्षा १-५)	स्थानीय				
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
		आधारभूत (कक्षा १-८)	स्थानीय	139	0	0	0
			प्रदेश	51444			
			राष्ट्रिय	271719			
२.२	आधारभूत तह कक्षा १ –८ अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको प्रतिशत		स्थानीय	44.7	46	48	50
			प्रदेश	44.0			
			राष्ट्रिय	40.7			
२.२१	आधारभूत तह कक्षा ६ –८ मा कक्षा छोड्ने दर		स्थानीय	3.0	2	1	0
			प्रदेश	5.3			
			राष्ट्रिय	5.4			
२.२२	आधारभूत तह कक्षा ६ –८ मा कक्षा दोहोर्याउने दर		स्थानीय	2.1	1.0	0.5	0
			प्रदेश	9.3			
			राष्ट्रिय	7.2			
२.२३			स्थानीय	94.9	96	98	100

	आधारभूत तह कक्षा ६ –८ मा कक्षा उतीर्ण दर	प्रदेश	85.4			
		राष्ट्रिय	87.4			
३.१	माध्यमिक तह कक्षा ११–१२ मा खुद भर्ना दर	स्थानीय	33	50	70	80
		प्रदेश	37.5			
		राष्ट्रिय	37.1			
३.२	माध्यमिक तह कक्षा ११–१२) मा कूलभर्ना दर	स्थानीय	47.2	60	80	90
		प्रदेश	77			
		राष्ट्रिय	80.6			
३.१	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा खुद भर्ना दर	स्थानीय	69.9	80	90	100
		प्रदेश	76.5			
		राष्ट्रिय	75.8			
३.२	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१०) मा कूल भर्ना दर	स्थानीय	99.6	100	100	100
		प्रदेश	97.9			
		राष्ट्रिय	99.1			
३.१	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१२ मा खुद भर्ना दर	स्थानीय	50.7	60	70	80
		प्रदेश	55.9			
		राष्ट्रिय	55.8			
३.२	माध्यमिक तह कक्षा(९ –१२) मा कूल भर्ना दर	स्थानीय	72.4	80	90	100
		प्रदेश	77			
		राष्ट्रिय	80.6			
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक कक्षा ९ –१२	स्थानीय	1.13	1.1	1.0	1.0
		प्रदेश	1.08			
		राष्ट्रिय	1.07			
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर	स्थानीय	98.4	100	100	100
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर	स्थानीय	69.7	80	90	100
		प्रदेश	66.9			
		राष्ट्रिय	66.9			
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर	स्थानीय	14	50	60	70
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				

३.७	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१२ मा कार्यरत महिला शिक्षक प्रतिशत	स्थानीय		16.6	30	50	70
		प्रदेश		16.2			
		राष्ट्रिय		15.5			
३.१०	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा कक्षा छोड्ने दर	स्थानीय		2.9	1.0	0	0
		प्रदेश		5.2			
		राष्ट्रिय		4.7			
३.११	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा कक्षा दोहोराउने दर	स्थानीय		1.5	1.0	0	0
		प्रदेश		3.5			
		राष्ट्रिय		3.2			
३.१२	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा कक्षा उत्रिण दर	स्थानीय		95.5	97	99	100
		प्रदेश		91.3			
		राष्ट्रिय		92.2			
४.१	साक्षरता दर कुल	स्थानीय		78.8	90	95	100
		प्रदेश		78.1			
		राष्ट्रिय		76.2			
४.२	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता	स्थानीय		0.85	0.9	0.95	1.0
		प्रदेश		0.84			
		राष्ट्रिय		0.83			
५.१	प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीपविकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति	स्थानीय					
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय					
५.२`	प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाकक्षा ९ –१२ वा डिप्लोमा वाप्रि-डिप्लोमा वा सो सरह उत्तीर्ण जनशक्तिवार्षिक सङ्ख्या	स्थानीय	छात्रा				
			छात्र				
		प्रदेश	छात्रा				
			छात्र				
		राष्ट्रिय	छात्रा				
			छात्र				
६.१	आधारभूत तह कक्षा १ –५ मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपातसामुदायिक विद्यालय	स्थानीय		10.1	12	14	15
		प्रदेश		18.6			
		राष्ट्रिय		18.2			
६.२		स्थानीय		17.8	16.0	15	15

	आधारभूत तह कक्षा ६ –८ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	प्रदेश	31.1			
		राष्ट्रिय	29.1			
६.३	आधारभूत तह कक्षा १ –८ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	13.9	15.0	15	15
		प्रदेश	24.8			
		राष्ट्रिय	23.6			
६.४	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	15.8	15	15	15
		प्रदेश	50.2			
		राष्ट्रिय	40			
६.५	माध्यमिक तह कक्षा ९ -१२ मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	स्थानीय	25.1	20	15	15
		प्रदेश	39.3			
		राष्ट्रिय	33.6			
७.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट (प्रतिशत)	स्थानीय				
		प्रदेश	10.4			
		राष्ट्रिय	10.75			
७.२	आधारभूत तह कक्षा १ -८ मा प्रतिविद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय				
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
७.३	माध्यमिक तह कक्षा ९ -१२ मा प्रतिविद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय				
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				

परिच्छेद –३ शिक्षाका मुख्य उप-क्षेत्रहरू

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय :नेपालको संविधानको धारा ३९(२) मा प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा,स्वास्थ्य,पालनपोषण,उचित स्याहर, खेलकुद, मनोरञ्जनतथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हक हुने छ, भन्ने व्यवस्थाले बालबालिकाको हकलाई सुनिश्चित गरेको छ । यसैगरि ३९(३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बालसहभागिताको हक हुने छ भनी बालबालिकाको विकास र सहभागिताको व्यववस्था गरिएको छ । शिक्षा ऐन २०२८ को नवौँ संशोधनले चार वर्ष उमेर पुरा गरेका बालबालिकहरुलाई एक वर्षको पूर्व प्राथमिक शिक्षाको परिकल्पना गरेको छ । यसैगरि सोहि ऐनको दफा ११ त (१) मा " प्ररम्भिकबालविकास र शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिएकबमोजिम हुने छ" भनि उल्लेख गरिएको छ । विद्याल शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ ले भने चार वर्षको उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालिविकासको अवसर प्रदान गरिने र चार बर्ष उमेरभन्दा मुनिका बालबालिकालाई शिशु विकास केन्द्रबाट शारीरिक, मानसिक वा बौद्धिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकास तथा स्याहारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ।प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रमले बालबालिकाको सर्वाङ्गिण विकास र बालबालिकाको सिकाईकोलागि आधारशिला निर्माण गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय प्रारुप २०७६ ले एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास कायम गरेको छ । । यस तहकोलागि निम्नानुसार सक्षमता तोकिएको छ ;

- ❖ अभिव्यक्ति तथा सञ्चारकोलागि भाषाको उपयोग गर्न सक्ने ।
- ❖ पोषणयुक्त खाध्यान्नको पहिचान तथा दैनिक उपभोग गर्न सक्ने ।
- ❖ स्वस्थ्कर बानि तथा असल सामाजिक व्यवहारको अनुसरण तथा आवस्यक्ताअनुसार नमुना प्रदशन ।
- ❖ वैयक्तिक सुरक्षाका उपाय अवलम्वन गर्न ।
- ❖ दैनिक व्यवहारका क्रियाकलाप सम्पादनका क्रममा विषयगत सिकाई र सृजनात्मक सोचको प्रयोग गर्न सक्ने छन् ।
- ❖ सर्वाङ्गिण विकासका क्रियाकलापमा संलग्नता र तिनमा आधारभूत तहको सिपको प्रयोग गर्न सक्ने छन् ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा जम्मा ५१ वटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन् र यी सबै सामुदायिक स्तरका रहेका छन्। यी केन्द्रहरूमा जम्मा ६६४ जना बालबालिकाहरू अध्ययनरत छन्, जसमा ३१० जना छात्रा र ३५४ जना छात्र रहेका हुनाले प्रारम्भिक बालविकासमा लैङ्गिक समता निकै राम्रो देखिन्छ। समग्र पहुँचको अवस्थालाई हेर्दा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा (ECED) मा कुल भर्ना दर ७४.३% रहेको छ, जसले अझै पनि झन्डै एक चौथाइ अर्थात् २५.७% बालबालिकाहरू बालविकास शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेको स्पष्ट पार्छ। यसै सुदृढीकरणको अभावका कारण कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाहरू मध्ये ८७.५% ले मात्र प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिएर आएका छन् भने बाँकी १२.५% बालबालिकाहरू कुनै पनि पूर्वतयारी वा अनुभव विना नै सिधै कक्षा १ मा भर्ना हुने गरेका छन्।

३.१.३ प्रमूख समस्या र चुनौति

- ❖ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको न्यूनतम मापदण्ड बमोजिम ब्यवस्थापन गर्न नसक्नू,
- ❖ लगानी सम्बन्धि स्थानीयस्तरमा नीतिगत तथा कानुनी ब्यवस्था नहुनु,
- ❖ पाठ्यक्रममा तोकिए बमोजिम सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चाल ननहुनु,
- ❖ वालबिकास सहजकर्ताको पेसागत विकास नहुनु,

- ❖ पाठयक्रम अनुसारको शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया हुन नसक्नु
- ❖ अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई उचित किसिमको रेखदेख हुन नसक्नु
- ❖ समुदायमा आधारित बालविकासको व्यवस्थापन गर्न कठिन हुनु ,

३.१.४ उद्देश्यहरु

- ❖ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि सहयोगी वातावरण अभिवृद्धि गर्नु ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको प्रभावकारी योजना तथा स्रोतको सुनिश्चितता गर्नु ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको विकास तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षक तथा अन्य जनशक्ति व्यवस्थापनको आधार तयार गर्नु ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा परिवार तथा समुदायको सहभागिता प्रभावकारी बनाउनु ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको सुपरिवेक्षण, मूल्याङ्कन, अनुगमन तथा नियमन गरी गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्नु ।

३.१.५ रणनीतिहरु

- ❖ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको नीतिगत व्यवस्था सुदृढीकरण गर्ने ।
- ❖ नेतृत्वको सबलीकरण गर्ने ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रलाई अपाङ्तामैत्री तथा समावेशी बनाउने ।
- ❖ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षकको पेसागत क्षमता तथा वृत्ति विकास गर्ने ।
- ❖ अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने
- ❖ स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ अभिवृद्धि गर्ने
- ❖ गुणस्तर सुनिश्चितताका लागि मापदण्डको प्रयोग गर्ने ।

३.१.६. प्रमुख नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	सूचक					
			आधार वर्ष	२०८३	२०८५	२०८७	
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	प्रतिशत	74.3	80	90	१००	
२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	प्रतिशत	87.5	90	95	100	

३.१. ७.प्रमुख क्रियाकलाप परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	परिमाणात्मक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	
१	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँगको सहकार्य गर्ने	निरन्तर	१	१	१	१	१	५
२	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालय र बाल व्यवस्था गर्ने	पटक	१०	१०	१०	१०	११	५१
३	वालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्ड पुरा गर्ने	वटा	१०	१०	१०	१०	११	५१
४	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चानल गर्ने	निरन्तर	१	१	१	१	१	५
५	सहजकर्ताहरुको पारिश्रमीक व्यवस्थापन	निरन्तर	२५	२६	०	०	०	५१
६	स्थानीय तहबाट सहजकर्ताहरुको नपुग पारिश्रमीक व्यवस्थापन	निरन्तर	१	१	१	१	१	५
७	बालविकास केन्द्रका बालवालिकाको स्वास्थ्य परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५
८	वालविकास केन्द्रका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५
९	अन्तर बाल विकास केन्द्रस्तरीय सिकाइ भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५
१०	वालविकास केन्द्र सहजकार्ताका लागी क्षमता विकास तालिम	जना	१५	१५	२१	०	०	५१

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय : नागरिकको शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्न नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ३१ मा आधारभूत शिक्षानिःशुल्क तथा अनिवार्य प्रदान गर्ने मौलिक हकको व्यवस्था गरिएको छ। साथै, संविधानको अनुसूची ८ को खण्ड ८ मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी अधिकार स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखिएको छ भने अनुसूची ९ को साझा अधिकार सूचीको दोस्रो बुँदामा शिक्षासम्बन्धी अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ ।

संविधानमा प्रदत्त अधिकारलाई कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७५ को परिच्छेद ३ को दफा ११ मा स्थानीय तहको शिक्षासम्बन्धी अधिकार तथा जिम्मेवारीको व्यवस्था गरिएको छ। यस व्यवस्थाले स्थानीय तहलाई आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको विकास, व्यवस्थापन र गुणस्तर सुधारका लागि महत्वपूर्ण भूमिका प्रदान गरेको छ।

त्यसैगरी, दिगो विकास लक्ष्य (SDG) को चौथो लक्ष्यअन्तर्गत गुणस्तरीय शिक्षामा सबै बालबालिकाले सान्दर्भिक, प्रभावकारी र सकारात्मक सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सक्ने गरी सन् २०३० सम्म निःशुल्क, न्यायोचित तथा गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ।

नेपालले दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्दै वि.सं. २०८७ सम्म मध्यम आयस्तर भएको राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने र वि.सं. २१०० सम्म समुन्नत राष्ट्रको स्तरमा पुग्ने दीर्घकालीन लक्ष्य निर्धारण गरेको छ। यस सन्दर्भमा चालु १६औँ पञ्चवर्षीय योजनाले गुणस्तरीय, प्रवर्द्धनात्मक शिक्षा तथा आवश्यक प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने रणनीति अवलम्बन गरेको छ।

यस आधारमा, आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८) अन्तर्गत पहुँच, गुणस्तर, समता तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी विद्यमान चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ। सोही आधारमा आगामी दश वर्षका लागि यस तहको शिक्षा विकासका उद्देश्य, रणनीति, अपेक्षित नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलापहरू निर्धारण गरिएका छन्।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा आधारभूत तहमा जम्मा४० वटा सामुदायिक विद्यालयरहेका छन्। यी विद्यालयहरूमा कुल२,६५२ जना विद्यार्थीअध्ययनरत छन्, जसमा१,३२८ जना छात्रा र १,३२४ जना छात्ररहेका छन्। विद्यार्थीको लैङ्गिक वितरण हेर्दा छात्रा र छात्रको संख्या लगभग बराबर देखिन्छ, जसले आधारभूत शिक्षामा पहुँचका दृष्टिले लैङ्गिक समानताको अवस्था सकारात्मक रहेको संकेत गर्दछ।कुल विद्यार्थीमध्ये१,११५ जना (करिब ४२ प्रतिशत) दलित विद्यार्थीरहेका छन्, जसमा५६८ जना छात्रा र ५४७ जना छात्रछन्। यसले विद्यालयमा सामाजिक समावेशीकरणको अवस्था उल्लेखनीय रहेको देखाउँछ। दलित समुदायका छात्राको सहभागिता छात्रभन्दा केही बढी रहेकोले बालिकाको शिक्षामा पहुँच विस्तार हुँदै गएको देखिन्छ।

त्यसैगरी, विद्यालय तहमा२९ जना अपाङ्गता भएका विद्यार्थीरहेका छन्, जुन कुल विद्यार्थी संख्याको करिब१ प्रतिशतहो। यसमध्ये१० जना छात्रा र १९ जना छात्ररहेका छन्। अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको संख्या तुलनात्मक रूपमा न्यून देखिएकाले उनीहरूको पहिचान, विद्यालयमा पहुँच, सिकाइ सहयोग तथा समावेशी शिक्षाका अभ्यासलाई थप सुदृढ गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।समग्रमा हेर्दा आधारभूत

तहमा विद्यार्थी भर्ना तथा सहभागिता सन्तुलित रहेको, दलित समुदायको पहुँच उल्लेखनीय रहेको र समावेशी शिक्षाको आधार तयार भएको देखिन्छ। आगामी दिनमा विद्यालय छोड्ने दर न्यूनीकरण, गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चितता, अपाङ्गता भएका विद्यार्थीमैत्री वातावरण निर्माण तथा सबै समूहका बालबालिकाको समान सहभागिता बढाउनेतर्फ थप पहल आवश्यक देखिन्छ। विद्यालय पहुँच र भर्नाको अवस्था तुलनात्मक रूपमा राम्रो रहेको छ। कक्षा १ मा नयाँ भर्ना दर ११४.६ प्रतिशत र कुल प्रवेश दर ९१.८ प्रतिशत रहेकोले अधिकांश बालबालिकाहरू विद्यालय शिक्षाको पहुँचमा आएको देखिन्छ। त्यसैगरी आधारभूत तह (कक्षा १-५) को खुद भर्ना दर ९६.१ प्रतिशत र कक्षा १-८ को खुद भर्ना दर ९५.३ प्रतिशत हुनु शिक्षा प्रणालीमा बालबालिकाको समावेशीकरण राम्रो रहेको संकेत हो। लैङ्गिक समानताको अवस्था पनि सकारात्मक देखिन्छ, जहाँ कक्षा १-५ को लैङ्गिक समानता सूचक ०.९५ र कक्षा १-८ को ०.९९ रहेको छ। यसले बालक र बालिकाबीच विद्यालय पहुँचमा ठूलो असमानता नरहेको देखाउँछ।

तर, विद्यालयमा भर्ना भएका सबै विद्यार्थीले आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने अवस्था अझै चुनौतीपूर्ण रहेको देखिन्छ। कक्षा ५ सम्म पूरा गर्ने दर ५७.९ प्रतिशत र कक्षा ८ सम्म पूरा गर्ने दर ४८.९ प्रतिशत मात्र रहेकोले विद्यार्थी टिकाउ र निरन्तरतामा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। कक्षा १-५ को टिकाउ दर ८७.३ प्रतिशत र कक्षा १-८ को टिकाउ दर ८३.५ प्रतिशत रहेकोले केही विद्यार्थीहरू बीचमै विद्यालय छोड्ने वा शिक्षा प्रणालीबाट बाहिरिने अवस्था रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। साथै, उमेरअनुसारको भर्ना अवस्था पनि सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ, किनकि कक्षा १-५ मा २५.५ प्रतिशत बालबालिका उमेरअनुसार उपयुक्त कक्षामा नरहेको तथ्यले ढिलो भर्ना, कक्षा दोहोरिने वा सिकाइमा कठिनाइको समस्या रहेको संकेत गर्दछ। विद्यालय बाहिर रहेका १३.९ प्रतिशत बालबालिकालाई पनि शिक्षा प्रणालीमा समेट्न थप लक्षित प्रयास आवश्यक देखिन्छ।

यी अवस्थालाई सुधार गर्न प्राथमिकताका रूपमा विद्यार्थी टिकाउ दर वृद्धि गर्ने, विद्यालय छोड्ने जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान गरी नियमित अनुगमन तथा अभिभावक समन्वय गर्ने, र सिकाइमा कमजोर विद्यार्थीका लागि अतिरिक्त सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक छ। प्रारम्भिक कक्षाको पढाइ, लेखाइ र गणितीय सीप विकासमा विशेष ध्यान दिई शिक्षकको क्षमता विकास तथा प्रभावकारी शिक्षण विधिको प्रयोग बढाउनुपर्छ। विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई पुनः विद्यालयमा ल्याउन समुदाय परिचालन, छात्रवृत्ति, सिकाइ सामग्री सहयोग तथा समावेशी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। समग्रमा, शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच र समानताको अवस्था सकारात्मक भए पनि अबको प्राथमिकताभर्ना वृद्धि मात्र नभई विद्यार्थीको निरन्तरता, सिकाइ उपलब्धि र आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने दर सुधारमा केन्द्रित हुनुपर्ने देखिन्छ।

सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धी विवरण २०८२

नाम	नेपाली	अंग्रेजी	गणित	विज्ञान रप्रविधि	सामाजिकअध्ययन	स्वास्थ्य	हाम्रोधुर्कोट
हिमालय माध्यमिक विद्यालय	३.२३	३.२	३.३२	३.३५	३.४५	३.६	३.२२
नयाँगाउँ मा.वि.	२.९	२.७	२.८	३.१४	३.३	३.०३	३.११
नयाँ ज्योति आधारभूतविद्यालय	३.३७	३	२.९	३.३२	३.३७	३.२७	३.३५
धुरमाध्यमिक विद्यालय	३.२८	३.०२	२.८४	३.१	३.२४	३.५	३.३६
इन्दिरा माध्यमिक विद्यालय	३.१५	२.८	३.१	२.९७	३.३२	३.३७	३.१२
जन ज्योति आधारभूतविद्यालय	३.	२.७	२.८४	२.७२	२.९८	२.८५	२.९६
निन्युखर्क माध्यमिक विद्यालय	३	२.४४	३.०१	२.८७	३.३८	२.९५	२.९२

सोमार भोमार माध्यमिक विद्यालय	३.०५	३.०१	२.८९	३.१४	३.३२	३.३७	३.३८
पञ्चायन माध्यमिक विद्यालय	३.१४	३.०९	२.८३	२.९८	३.२८	३	३.३
ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	३.२१	३.०३	२.९१	२.८१	३.०८	३.२८	३.२८
गणेश माध्यमिक विद्यालय	३.३१	२.८९	३	३.१४	३.३३	३.१५	३
भगवती माध्यमिक विद्यालय	३.१	२.८	२.७१	२.९२	३.२९	३.०८	२.८७
वाग्ला माध्यमिक विद्यालय	३.२४	२.९	२.८	२.९९	३.११	३.०९	३.१२
औसत	**३.१५**	**२.८९**	**२.९२**	**३.०३**	**३.२७**	**३.२**	**३.१५**

माथि गरिएको तथ्यांकका आधारमा आधारभूत शिक्षामा निम्नलिखित चुनौतिहरु देखिएका छन् :

- ❖ अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा विद्यार्थी भर्ना, नियमितता, कक्षा छाड्ने र दोहोर्याउने दरमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको।
- ❖ आधारभूत तहमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहनु तथा शिक्षण-सिकाइ प्रक्रियामा गुणस्तर सुधारका लागि प्रभावकारी अभ्यासको कमी रहेको।
- ❖ विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक तथा बालमैत्री सिकाइ वातावरण पर्याप्त रूपमा विकास हुन नसकेको।
- ❖ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच र प्रयोग सीमित रहनुका साथै शिक्षकको पेशागत दक्षता तथा प्रविधि प्रयोग क्षमता अपेक्षित स्तरमा विकास हुन नसकेको।
- ❖ विद्यालयमा आवश्यक शिक्षक दरबन्दी, सक्षम जनशक्ति व्यवस्थापन तथा विद्यालय व्यवस्थापन प्रणाली पर्याप्त रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेको।
- ❖ विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली सिकाइ सुधारसँग पर्याप्त रूपमा जोडिन नसकेको र विद्यालय शिक्षा प्रणाली विद्यार्थी सिकाइप्रति पूर्ण रूपमा उत्तरदायी बन्न नसकेको।

३.२.३ उद्देश्यहरु : यस योजनाले आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी निम्मलिखित उद्देश्य राखेको छ :

- ❖ आधारभूत तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
- ❖ प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूको पठन सिप अभिवृद्धि गर्ने,
- ❖ अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्ने,
- ❖ सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तह पुरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्ने ,
- ❖ सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्ने,
- ❖ आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउने,
- ❖ विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विविधता, अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउने,

३.२.४ रणनीतिहरू

- ❖ विद्यालयहरूमा बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गरी न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउने; साथै प्रकोप, संकट तथा महामारी जस्ता परिस्थितिप्रति विद्यालय शिक्षालाई उत्थानशील बनाउने योजना कार्यान्वयन गर्ने।
- ❖ शिक्षक तथा शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत सम्पूर्ण जनशक्तिको क्षमता विकास, आवश्यक तालिम, तयारी, प्रोत्साहन र सहायता प्रणालीलाई थप व्यवस्थित एवं प्रभावकारी बनाउने।
- ❖ मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अंगको रूपमा प्रयोग गर्ने तथा विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा निरन्तर सुधार ल्याउने।
- ❖ विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने र स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक एवं स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित बनाउने।
- ❖ विद्यालय शिक्षालाई अझ सहज, आधुनिक र उपयोगी बनाउनका लागि सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिको (ICT) प्रयोग र विस्तार गर्ने।
- ❖ विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूको शासकीय एवं व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गर्ने र विद्यालयको कार्यसम्पादन तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परीक्षण गरी नतिजाप्रति सबैको जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने।

३.२.५ प्रमुख नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	सूचक	**लक्ष्य**			
			आधार वर्ष	२०८३	२०८५	२०८७
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर	स्थानीय	91.8	95	98	100
		प्रदेश	93.8			
		राष्ट्रिय	93.7			
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर	स्थानीय	114.6	110	105	100
		प्रदेश	153.3			
		राष्ट्रिय	141.1			
२.३	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा १ -५ मा खुद भर्ना दर	स्थानीय	96.1	97	99	100
		प्रदेश	93.8			
		राष्ट्रिय	94.4			
२.४	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा १ -५ मा कूल भर्ना दर	स्थानीय	123.6	115	110	100
		प्रदेश	133			
		राष्ट्रिय	130.5			
२.५	आधारभूत तहको कक्षा १ -५ को कक्षा छाड्ने दर	स्थानीय	7.7	4	2	0
		प्रदेश	8.2			
		राष्ट्रिय	8.2			
२.६	आधारभूत तहको कक्षा १ -५ को कक्षा दोहोर्याउने दर	स्थानीय	5.6	2	1	0
		प्रदेश	10.4			
		राष्ट्रिय	8.7			
२.७		स्थानीय	86.7	95	98	100

	आधारभूत तहको कक्षा १ -५ को कक्षा उतीर्ण दर		प्रदेश	81.4			
			राष्ट्रिय	83.0			
२.८	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा ५ पूरागर्ने दर		स्थानीय	57.9	90	95	100
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
२.९	आधारभूत तहमा प्राथमिक कक्षा १ – ५ मा भर्ना भएका ५ -९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका		स्थानीय	25.5	10	5	0
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
२.१	आधारभूत तह प्राथमिक कक्षा १ – ५ कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क		स्थानीय	0.95	0.98	0.99	1.0
			प्रदेश	1.04			
			राष्ट्रिय	1.05			
२.११	आधारभूत तह कक्षा १ - मा खुदभर्ना दर		स्थानीय	95.3	98	99	100
			प्रदेश	93.8			
			राष्ट्रिय	94.1			
२.१२	आधारभूत तह कक्षा १ -८ मा कूलभर्ना दर		स्थानीय	125.7	115	105	100
			प्रदेश	126.1			
			राष्ट्रिय	124.8			
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर		स्थानीय	83.5	90	95	100
			प्रदेश	86.6			
			राष्ट्रिय	86.5			
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर		स्थानीय	48.9	80	90	100
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
२.१५	आधारभूत तह कक्षा १ -८ कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक		स्थानीय	0.99	1	1	1
			प्रदेश	1.03			
			राष्ट्रिय	1.05			
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका बालबालिकाको सङ्ख्या	नेपाली भाषा	स्थानीय	3.21	3.4	3.5	3.6
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
			राष्ट्रिय				
		गणित	स्थानीय	3.07	3.2	3.5	3.6
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	3.45	3.6	3.7	3.8
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि	नेपाली भाषा	स्थानीय	3.24	3.4	3.5	3.6
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				

	हासिल गरेकाकक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका बालबालिकाको सङ्ख्या	गणित	स्थानीय	2.8	3.0	3.2	3.4
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
		विज्ञान	स्थानीय	2.99	3.2	3.4	3.6
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
२.१९	विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिका	आधारभूत (कक्षा १-५)	स्थानीय				
			प्रदेश				
			राष्ट्रिय				
		आधारभूत (कक्षा १-८)	स्थानीय	139	0	0	0
			प्रदेश	51444			
			राष्ट्रिय	271719			
२.२	आधारभूत तह कक्षा १ –८ अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको प्रतिशत		स्थानीय	44.7	46	48	50
			प्रदेश	44.0			
			राष्ट्रिय	40.7			
२.२१	आधारभूत तह कक्षा ६ –८ मा कक्षा छोड्ने दर		स्थानीय	3.0	2	1	0
			प्रदेश	5.3			
			राष्ट्रिय	5.4			
२.२२	आधारभूत तह कक्षा ६ –८ मा कक्षा दोहोर्याउने दर		स्थानीय	2.1	1.0	0.5	0
			प्रदेश	9.3			
			राष्ट्रिय	7.2			
२.२३	आधारभूत तह कक्षा ६ –८ मा कक्षा उतीर्ण दर		स्थानीय	94.9	96	98	100
			प्रदेश	85.4			
			राष्ट्रिय	87.4			

३.२.६ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

			परिमाणात्मक लक्ष्य (५ वर्ष)	[illegible]

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	२० ३	२० ४	२० ५	२० ६	२० ७	[illegible]	
२.	विद्यालयकोन्यूनतम भौतिक पुर्वाधार विकास	कोठा	१०	१०	१०	१०	१०	४०	
	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	आधारभूत तहका शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	
३	आधारभुत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार	सङ्ख्या	१०	१०	१०	१०	०	४०	
४	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	
६	विद्यालय व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	पटक	१	१	१	१	१	५	
७	शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको प्रयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	
८	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	१०	१०	१०	१०		४०	
९	विद्यार्थीहरुको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	
१०	उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने	जना	५	५	५	५	५	२५	
११	आधारभुत तहका शिक्षकहरुको लागि तलब व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	
१२	दलित, छात्रा, सिमान्तकृत तथा अपाङ्ग विद्यार्थीको लागिछात्रवृत्ति	पटक	१	१	१	१	१	५	
१३	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१. परिचय: माध्यमिक शिक्षा श्रमप्रति सकारात्मक भावना भएका, सिपयुक्त तथा उत्पादनशील जनशक्ति विकास गर्ने महत्वपूर्ण आधार हो। नेपालको विद्यालय शिक्षा प्रणालीमा माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) लाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यवसायिक र संस्कृत गरी विभिन्न धारमा सञ्चालन गरिएको छ। यस तहको शिक्षाले विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षाका लागि तयार गर्नुका साथै रोजगारी तथा कामको संसारमा प्रवेश गर्न आवश्यक ज्ञान, सिप र क्षमता विकास गर्ने उद्देश्य राख्दछ।

नेपालको संविधानले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ भनेअनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६ ले राज्यलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्नुपर्ने दायित्व तोकेको छ।"विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनसँगै कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गरिएको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशील, सिपयुक्त, प्रतिस्पर्धी र उत्पादनशील नागरिक निर्माण गर्ने लक्ष्य राखेको छ। साथै, विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै वैज्ञानिक सोच, सिर्जनशीलता, मौलिक ज्ञान, प्रविधि र व्यवहारिक सिपको विकासमा जोड दिएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा विद्यालय पहुँच तथा विद्यार्थी सहभागिताको अवस्था देखिन्छ। कुल१२ वटा माध्यमिक विद्यालयरहेका छन्। यी विद्यालयमा जम्मा९९७ जना विद्यार्थीअध्ययनरत छन्, जसमाछात्रा ५२५ जना (करिब ५२.७%)रछात्र ४७२ जना (करिब ४७.३%)रहेका छन्। यसले माध्यमिक तहमा छात्र-छात्राको सहभागिता तुलनात्मक रूपमा सन्तुलित रहेको र छात्राको सहभागिता केही बढी रहेको देखाउँछ।

त्यसैगरी, दलित विद्यार्थीको संख्या३४० जनारहेको छ, जसमाछात्रा १८० जना र छात्र १६० जनारहेका छन्। कुल विद्यार्थीमध्ये करिब३४% विद्यार्थी दलित समुदायकारहेको देखिन्छ, जसले विद्यालयमा सामाजिक समावेशिताको अवस्था सकारात्मक रहेको संकेत गर्दछ। अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको संख्या भने८ जना मात्ररहेको छ, जसमा३ जना छात्रा र ५ जना छात्रछन्। यसले अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालय पहुँच सीमित हुन सक्ने वा पहिचान तथा समावेशी व्यवस्थापनमा थप ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता देखाउँछ।

माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) सम्बन्धी उपलब्ध तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा विद्यालय शिक्षामा पहुँच र निरन्तरताका केही सकारात्मक पक्षहरू देखिन्छन्। आधारभूत तहबाट माध्यमिक तहमा संक्रमण दर ९८.४% रहेकोले अधिकांश विद्यार्थीहरू आधारभूत शिक्षा पूरा गरेपछि माध्यमिक तहमा प्रवेश गर्ने अवस्था राम्रो रहेको देखिन्छ। त्यस्तै, माध्यमिक तहको कुल भर्ना दर ७२.४% रहेको र लैङ्गिक समता सूचक १.११ रहेकोले माध्यमिक शिक्षामा विद्यार्थी पहुँच तथा छात्र-छात्राको सहभागिता तुलनात्मक रूपमा सन्तुलित रहेको संकेत गर्दछ। कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर ६९.७% रहेकोले विद्यालय निरन्तरताको अवस्था मध्यम रूपमा सकारात्मक देखिन्छ।तर, माध्यमिक तहमा अझै केही महत्वपूर्ण चुनौतीहरू रहेका छन्। माध्यमिक तहको खुद भर्ना दर ५०.७% मात्र रहेकोले विद्यालय उमेर समूहका सबै विद्यार्थीहरू माध्यमिक शिक्षामा समेटिन नसकेको देखिन्छ। कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा १२ सम्म पुग्ने दर १४% मात्र हुनु विद्यार्थी टिकाइ र उच्च तहसम्मको निरन्तरतामा ठूलो समस्या रहेको संकेत हो। साथै, माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको सहभागिता १६.६% मात्र रहेकोले शिक्षक जनशक्तिमा लैङ्गिक प्रतिनिधित्व सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

यी अवस्थालाई सुधार गर्न विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थीको पहिचान गरी पुनःभर्ना र निरन्तरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक छ। कक्षा छाड्ने र पढाइ छोड्ने समस्याको कारण पहिचान गरी विद्यार्थी परामर्श, अभिभावक समन्वय, छात्रवृत्ति तथा विद्यार्थी सहायता प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्छ। कक्षा १० देखि १२ सम्म विद्यार्थी टिकाइ बढाउन करियर परामर्श, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार र सिकाइ सहयोग कार्यक्रम आवश्यक देखिन्छ। साथै, आवश्यकताअनुसार शिक्षक व्यवस्थापन, महिला शिक्षकको सहभागिता वृद्धि तथा शिक्षकको पेशागत क्षमता विकासमार्फत माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

माध्यमिक तहगत शैक्षिक उपलब्धि :

क्र.सं.	**विद्यालयको नाम ठेगाना**	**परीक्षामा सम्मिलितविद्यार्थी संख्या**	**उत्तीर्ण संख्या नियमित**	**उत्तीर्ण संख्या ग्रेडवृद्धि**	**उत्तीर्ण संख्या ग्रेडवृद्धि सहित जम्मा**	**उत्तीर्ण प्रतिशत नियमित**	**उत्तीर्ण प्रतिशत नियमितर ग्रेड वृद्धि सहित जम्मा**	**उत्कृष्ट GPA**
१	नयाँगाउँमावि	४०	३१	९	४०	77.50	100.00	३.५५
२	गणेश मावि	२१	१४	२	१६	66.67	76.19	३.६२
३	ज्ञानोदयमावि	२७	१६	११	२७	59.26	100.00	२.९६
४	सोमरभोमरमावि	१३	१३	०	१३	100.00	100.00	३.७९
५	निन्युखर्कमावि	३५	२५	९	३४	71.43	97.14	३.५४
६	पाञ्चायनमावि	२६	२३	३	२६	88.46	100.00	३.५९
७	हिमालयमावि	४९	४९	०	४९	100.00	100.00	३.७२
८	धुर मावि	२०	१३	४	१७	65.00	85.00	३.३५
९	इन्दिरामावि	२४	२३	०	२३	95.83	95.83	३.६१
१०	वाग्लामावि	२२	२२	०	२२	100.00	100.00	३.४८
११	भगवती मावि	३१	२७	०	२७	87.10	87.10	३.७३
जम्मा		३०८	256	३८	२९४	83.12	95.45	

धुर्कोटगाउँपालिका कक्षा १२ को नतिजा						
शैक्षिक सत्र २०८२						
क्र.सं.	विद्यालयकोनाम ठेगाना	परीक्षामासम्मिलित विद्यार्थी संख्या	उत्तीर्णसंख्या	उत्तीर्णप्रतिशत	उत्कृष्ट GPA	
१	हिमालयमा.वि.	२९	२९	100.00	३.४७	
२	भगवतीमा.वि.	२०	२०	100.00	३.७७	
३	नयाँगाउँमा.वि.	१५	१५	100.00	३.४१	
४	पाञ्चायनमा.वि.	१४	१४	100.00	3.4०	
५	गणेशमा.वि.	१४	१३	92.86	३.४२	
६	वाग्लामा.वि.	१६	१४	87.50	३.६७	

७	निन्युखर्कमा.वि.	१५	१३	86.67	३.४८	
जम्मा		१२३	११८	95.93		

माथिको वर्तमान अवस्थाको तथ्यांकबाट धुर्कोट गाउँपालिकाको माध्यमिक शिक्षामा निम्न समस्या देखिन्छन ।

- ❖ विद्यालय उमेर समूहका सबै विद्यार्थी माध्यमिक शिक्षामा पूर्ण रूपमा समेटिन नसकेको ।
- ❖ कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा १२ सम्म पुग्ने उच्च माध्यमिक तहसम्म विद्यार्थी टिकाइ अत्यन्त कमजोर रहेको ।
- ❖ शिक्षक जनशक्तिमा लैङ्गिक प्रतिनिधित्व कमजोर रहेको देखिन्छ।
- ❖ माध्यमिक तहमा विद्यार्थीको निरन्तरता र उत्तीर्णता सुधार गर्न आवश्यक सहयोग प्रणाली पर्याप्त प्रभावकारी नभएको देखिन्छ।
- ❖ विद्यालयमा विविधता व्यवस्थापन तथा समावेशी शिक्षणका लागि शिक्षकको क्षमताविकासमा कमि

३.३.३ उदेश्य

- ❖ माध्यमिक तहमा सबै विद्यालय उमेर समूहका विद्यार्थीको पहुँच बृद्दी गर्नु।
- ❖ माध्यमिक तहमा विद्यार्थी टिकाइ र कक्षा १२ सम्म निरन्तरता सुधार गर्नु।
- ❖ माध्यमिक तहको सिकाइ उपलब्धि र उत्तीर्ण दर सुधार गर्नु।
- ❖ माध्यमिक तहमा समावेशी तथा सन्तुलित शिक्षक जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु।
- ❖ समावेशी र बालमैत्री शिक्षणका लागि शिक्षक क्षमता विकास गर्नु।

३.३.४ रणनिती

- ❖ विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थीको पहिचान र पुनःभर्ना प्रणाली विकास गर्ने।
- ❖ विद्यार्थी छाड्ने दर घटाउने र सिकाइ सहयोग प्रणाली सुदृढ गर्ने।
- ❖ कमजोर सिकाइ भएका विद्यार्थीलाई लक्षित सहयोग उपलब्ध गराउने।
- ❖ आवश्यकता अनुसार शिक्षक दरबन्दी तथा लैङ्गिक प्रतिनिधित्व सुधार गर्ने।
- ❖ शिक्षकको पेशागत दक्षता र समावेशी शिक्षण अभ्यास विकास गर्ने।

३.३.६ प्रमुख नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	सूचक	**लक्ष्य**			
			आधार वर्ष	२०८३	२०८५	२०८७
३.१		स्थानीय	50.7	60	70	80

	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१२ मा खुद भर्ना दर	प्रदेश	55.9			
		राष्ट्रिय	55.8			
३.२	माध्यमिक तह कक्षा(९ – १२) मा कूल भर्ना दर	स्थानीय	72.4	80	90	100
		प्रदेश	77			
		राष्ट्रिय	80.6			
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक कक्षा ९ –१२	स्थानीय	1.13	1.1	1.0	1.0
		प्रदेश	1.08			
		राष्ट्रिय	1.07			
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर	स्थानीय	98.4	100	100	100
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर	स्थानीय	69.7	80	90	100
		प्रदेश	66.9			
		राष्ट्रिय	66.9			
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर	स्थानीय	14	50	60	70
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय				
३.७	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१२ मा कार्यरत महिला शिक्षक प्रतिशत	स्थानीय	16.6	30	50	70
		प्रदेश	16.2			
		राष्ट्रिय	15.5			
३.१०	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा कक्षा छोड्ने दर	स्थानीय	2.9	1.0	0	0
		प्रदेश	5.2			
		राष्ट्रिय	4.7			
३.११	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा कक्षा दोहोराउने दर	स्थानीय	1.5	1.0	0	0
		प्रदेश	3.5			
		राष्ट्रिय	3.2			
३.१२	माध्यमिक तह कक्षा ९ –१० मा कक्षा उत्रिण दर	स्थानीय	95.5	97	99	100
		प्रदेश	91.3			
		राष्ट्रिय	92.2			

३.३.७ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						कैफियत
			२०७३	२०७४	२०७५	२०७६	२०७७	जम्मा	
१	नि: शुल्कमाध्यमिकशिक्षाकालागिआवश्यककानून, कार्यविधिरनिर्देशिकातयारी गर्ने	पटक	१	०	०	०	०	१	
२	विज्ञान, गणिततथाकम्प्यूटरविज्ञानविषयअध्ययनकालागिअनुदान/अवसर दिने	पटक	१	१	१	१	१	५	
३	विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाको घरधुरी सर्वेक्षण गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थीका लागि पुनःभर्ना अभियान सञ्चालन गर्ने।	पटक	१	१	१	१	१	५	
४	शिक्षकक्षमताविकास गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१५	
५	विद्यार्थीहरु विच सिर्जनशील प्रतिस्पर्धका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५	
६	सबै माध्यमिक विद्यालयमा सूचनाप्रविधिकोप्रयोगकालागिआवश्यकसंरचना, सामग्रीतथाक्षमताविकास गर्ने	विद्यालय	३	३	२	२	२	१२	
७	समावेशी शिक्षा, बालमैत्री शिक्षण र विविधता व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने।	सङ्ख्या	२	२	२	२	२	८	
८	विपन्न तथा जोखिममा रहेका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति र सिकाइ सामग्री सहयोग गर्ने।	संख्या	8	0	0	0	0	८	

३.४ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

३.४.१ परिचय : औपचारिक पद्धति भन्दा बाहिर फरक समयमा विभिन्न उमेर समुहमा दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो।यो एउटा निरन्तर प्रक्रिया जस्तो पनि हो।औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानवजीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रक्रियाका प्रशोधन गर्न जीवनप्रयन्त अर्थात आजीवन सिकाई प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो।अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो सांस्कृतिक केन्द्र हो जहाँ सहभागीहरू आफ्ना जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूको बारेमा छलफल र समाधानका उपायहरू खोजी निर्णय कार्यान्वियन गर्दैछन।आफ्नो जीवनको इतिहास आफै लेख्छन।तसर्थ सिकाई जीवन पद्धतिसंग जोडिएको हुनेछ।अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समुहका लागि आफ्ना लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ।निरक्षरका लागि साक्षरता साक्षरका लागि साक्षरोत्तर सिकाई अवसरका लागि स्तरबृद्धि शिक्षासंग सीप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिका सिद्धान्त, दिगो विकासको लक्ष्यमा समेत नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासंग अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले समेत योगदान गर्दछ। विभिन्न सिकाई अवस्थाको आधारमा थप सिकाई अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाई संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक छ।राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याइ अनौपचारिक वैकल्पिक परम्परागत र खुला शिक्षाको माध्यमबाट आजीवन सिकाई संस्कृतिका विकास गर्न, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने निर्धारण गरेको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकाको कुल साक्षरता दर७८.८ प्रतिशतरहेको छ। योप्रदेशको औसत (७८.१%) भन्दा ०.७ प्रतिशत बिन्दुलेरराष्ट्रिय औसत (७६.२%) भन्दा २.६ प्रतिशत बिन्दुलेउच्च रहेको देखिन्छ। यसबाट स्थानीय तहमा साक्षरताको अवस्था प्रदेश तथा राष्ट्रिय औसतको तुलनामा अपेक्षाकृत राम्रो रहेको पुष्टि हुन्छ।यद्यपि, कुल जनसंख्यामध्ये२१.२ प्रतिशत अझै निरक्षररहेको अवस्थाले सबै नागरिकलाई साक्षरताको पहुँच सुनिश्चित गर्न थप प्रयास आवश्यक रहेको देखाउँछ। विशेषगरी विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिका, वयस्क निरक्षर, महिला, दलित, जनजाति तथा अन्य सीमान्तकृत समुदायलाई लक्षित साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ। साथै विद्यालयमा भर्ना, नियमित उपस्थिति, सिकाइको निरन्तरता र विद्यालय छोड्ने दर न्यूनीकरणमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।धुर्कोट गाउँपालिकामा कुल ५,३८२ घरधुरीरहेका छन्। प्रत्येक घरधुरीमा औसत३.५ जनासदस्य बसोबास गर्ने गरेका छन्। कुल जनसंख्या १८,८१४रहेको छ। यसमध्येपुरुष ४४.५ प्रतिशतरमहिला ५५.५ प्रतिशतछन्। यसले स्थानीय तहमा महिलाको जनसंख्या पुरुषको तुलनामा बढी रहेको देखाउँछ। महिला जनसंख्या पुरुषभन्दा११ प्रतिशत बिन्दुले बढीरहेको छ।यस प्रकारको जनसंख्या संरचनाले स्थानीय विकास योजना, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, सामाजिक सुरक्षा तथा महिला सशक्तीकरणसम्बन्धी कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा महिलाको आवश्यकतालाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने संकेत गर्दछ। विशेषगरी महिला स्वास्थ्य, मातृ तथा प्रजनन स्वास्थ्य, सीप विकास, आर्थिक सशक्तीकरण र निर्णय प्रक्रियामा महिलाको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकता दिन आवश्यक देखिन्छ।

साथै, शिक्षा क्षेत्रमा बालिका तथा महिलाको साक्षरता, विद्यालयमा पहुँच र निरन्तरता सुनिश्चित गर्न लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु उपयुक्त हुनेछ। समग्रमा, स्थानीय तहको जनसंख्या संरचनाले लैङ्गिक उत्तरदायी योजना तथा बजेट तर्जुमालाई थप प्रभावकारी बनाउन आधार प्रदान गर्दछ।धुर्कोट गाउँपालिकामा कुल ३ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन्। यी सबै केन्द्रहरू एउटै स्रोतबाट स्थापित भएका छन् भने अन्य स्रोतबाट स्थापित CLC नभएको देखिन्छ।सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू स्थानीय समुदायमाजीवनपर्यन्त सिकाइ (Lifelong Learning), वयस्क साक्षरता, निरन्तर शिक्षा, सीप विकास, डिजिटल साक्षरता तथा

आयआर्जनमुखी तालिम सञ्चालन गर्ने महत्वपूर्ण माध्यम हुन्। यी केन्द्रहरूले विद्यालय शिक्षाबाट बाहिर रहेका युवा तथा वयस्क, विशेषगरी महिला, सीमान्तकृत समुदाय र पिछडिएका वर्गलाई शिक्षा तथा सीप विकासका अवसर उपलब्ध गराउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन्।

यद्यपि, स्थानीय तहमाकेवल ३ वटा CLC रहेको अवस्थामा सम्पूर्ण वडाका नागरिकलाई सहज पहुँच पुग्न नसक्ने सम्भावना रहन्छ। त्यसैले विद्यमान CLC हरूको संस्थागत सुदृढीकरण, नियमित सञ्चालन, आवश्यक स्रोत–साधनको व्यवस्थापन तथा स्थानीय आवश्यकतामा आधारित कार्यक्रम सञ्चालनमा जोड दिन आवश्यक देखिन्छ।

३.४.३ उद्देश्य

- ❖ अनौपचारिक शिक्षा एवम् आजीवन सिकाइको माध्मबाट जीवनोपयोगी, सीपमूलक र निरन्तर सिकाइका कार्यक्रम विस्तार गर्नु
- ❖ सामुदायिक सिकाई केन्द्रको सबलीकरण गरी अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु,
- ❖ औपचारिक, अनौपचारिक तथा अरितिक माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान, सिपको अभिलेखीकरण गरी परीक्षण तथा प्रमाणीकरण गर्नु

३.४.४ रणनीतिहरू

- ❖ घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत साक्षर तथा निरक्षर जनसंख्याको पहिचान, अभिलेखीकरण र अद्यावधिक गर्ने।
- ❖ औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित सबै उमेर समूहका लागि प्रौढ साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर, खुला, वैकल्पिक तथा समावेशी शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- ❖ प्रत्येक वडामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र (CLC) स्थापना, सुदृढीकरण तथा बहुउद्देश्यीय सिकाइ केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने।
- ❖ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत पुस्तकालय, विद्युतीय पुस्तकालय, सूचना केन्द्र, डिजिटल सिकाइ, आयआर्जन तथा सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- ❖ "एक वडा–एक पुस्तकालय" अवधारणा कार्यान्वयन गरी नगरस्तरीय पुस्तकालय सञ्जाल तथा सूचना पहुँच विस्तार गर्ने।
- ❖ स्थानीय आवश्यकता, तहगत पाठ्यक्रम तथा भाषिक विविधताअनुसार सिकाइ सामग्री र मोडुल विकास तथा प्रयोग गर्ने।
- ❖ संघ, प्रदेश, स्थानीय सरकार, सामुदायिक संस्था तथा अन्य साझेदारसँग समन्वय र सहकार्यमा अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम विस्तार गर्ने।
- ❖ मदरसा, गुरुकुल, गुम्बा, विहार, वेद विद्याश्रम तथा अन्य वैकल्पिक शिक्षण संस्थासँग समन्वय र संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने।
- ❖ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत स्थानीय ज्ञान, सीप र सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, अभिलेखीकरण, प्रमाणीकरण तथा प्रवर्द्धन गर्ने।
- ❖ अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन, अभिलेखीकरण तथा गुणस्तर सुधार प्रणाली सुदृढ गर्ने।
- ❖ चरणबद्ध कार्ययोजना कार्यान्वयन गरी पालिकालाई पूर्ण साक्षर तथा शिक्षित पालिकाका रूपमा घोषणा गर्ने।

३.४.५ प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	सूचक	लक्ष्य			
			आधार वर्ष	२०८३	२०८५	२०८७
४.१	साक्षरता दर कुल	स्थानीय	78.8	90	95	100
		प्रदेश	78.1			
		राष्ट्रिय	76.2			
४.२	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता	स्थानीय	0.85	0.9	0.95	1.0
		प्रदेश	0.84			
		राष्ट्रिय	0.83			

३.४.६ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						कैफियत
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	अनौपचारिक विद्यालय सञ्चालन	वटा	१					१	
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सुदृधिकरण र सबै वडामा विस्तार	निरन्तर	३	२	२			७	
३	निरक्षरहरूको विवरण संकलन र आजिवनसिकाइका सरोकारवालाहरूको खण्डिकृत तथ्यांकहरूको डाटावेस तयार गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	
४	विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिका तथा प्रौढहरुको लागि कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	प्रत्यक वडामा सामुदायिक पुस्कालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक अध्ययन केन्द्र सँग आवद्द गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	
६	जेष्ठ नागरीक, श्रमिक, गृहणी महिला, कैदीहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	

७	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा संचारप्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	
८	कुनै कारणले विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर नपाएका वा अध्ययन गर्ने क्रममा बीचैमा पढाई छाडेका विद्यालय उमेर समुहका बालबालिकाहरुलाई संश्लेषित पाठ्यक्रमको आधारमा आधारभुत तह (तह ३) को बैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	

३.५ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम

३.५.१ परिचय :स्थानीय तहको आर्थिक, सामाजिक तथा उत्पादनमुखी विकासका लागि साधारण शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाबीच सन्तुलित विकास आवश्यक छ। बदलिँदो प्रविधि, श्रम बजारको माग र स्थानीय आर्थिक सम्भावनाअनुसार दक्ष, सीपयुक्त तथा उद्यमशील जनशक्ति उत्पादन गर्नु आजको प्रमुख आवश्यकता बनेको छ। कृषि, पशुपालन, स्वास्थ्य, निर्माण, सूचना प्रविधि, पर्यटन तथा साना उद्यमजस्ता क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको माग निरन्तर बढ्दै गएको छ।

नेपालको संविधान, २०७२ ले परिकल्पना गरेको "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"राष्ट्रिय आकाङ्क्षा हासिल गर्न प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विस्तारलाई उच्च प्राथमिकता दिइएको छ। यसअनुरूप राष्ट्रिय योजना आयोग, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP), राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकासलाई क्रमिक रूपमा समावेश गर्ने नीति अवलम्बन गरेका छन्।

स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र रोजगारीसँगको सम्बन्ध अझ सुदृढ गर्न आवश्यक देखिन्छ। विशेषगरी महिला, दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गरिब तथा अन्य सीमान्तकृत समुदायको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै सीपमूलक शिक्षा र तालिमलाई स्थानीय आर्थिक विकास तथा श्रम बजारसँग आबद्ध गर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

यसका साथै स्थानीय स्रोत, साधन, सम्भावना तथा बजारको मागका आधारमा कृषि, पशुपालन, पर्यटन, सूचना प्रविधि, निर्माण, उद्यमशीलता तथा अन्य रोजगारीमूलक क्षेत्रमा सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक छ। विद्यालय, प्राविधिक शिक्षालय, उद्योग–व्यवसाय, निजी क्षेत्र तथा सरोकारवाला निकायबीच सहकार्य विस्तार गरी सिकाइ र रोजगारीबीचको सम्बन्धलाई प्रभावकारी बनाउनु जरुरी छ।

तसर्थ, आगामी योजना अवधिमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच विस्तार, गुणस्तर अभिवृद्धि, समावेशी सहभागिता, स्थानीय आवश्यकता आधारित कार्यक्रम विकास तथा सीपलाई रोजगारी र स्वरोजगारसँग जोड्ने रणनीतिहरू कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा एउटा विद्यालयमा मात्रप्राविधिक धार संचालनमा रहेको छ । उक्त विद्यालयमाप्राविधिक धार (बाली विज्ञान)अन्तर्गत कक्षा ९ देखि १२ सम्मकुल २२ जना विद्यार्थीअध्ययनरत छन्। तीमध्ये१० जना छात्रर१२ जना छात्रारहेका छन्, जसले प्राविधिक शिक्षामा छात्राको सहभागिता रहेको देखाउँछ। जातीय आधारमा हेर्दा६ जना दलित, २ जना जनजाति र १४ जना अन्य समुदायकाविद्यार्थी अध्ययनरत छन्। यसले दलित समुदायको सहभागिता उल्लेखनीय भए पनि जनजाति समुदायको सहभागिता अपेक्षाकृत न्यून रहेको संकेत गर्दछ। विद्यालयमा यस कार्यक्रम सञ्चालनका लागि२ जना सहायक प्राविधिक, ४ जना प्राविधिक तथा २ जना शिक्षकगरीकुल ८ जना जनशक्तिकार्यरत छन्, जसले प्राविधिक शिक्षाको प्रभावकारी सञ्चालनका लागि पर्याप्त मानव स्रोत उपलब्ध रहेको देखाउँछ। समग्रमा, विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच विस्तार हुँदै गएको, लैङ्गिक समावेशिता सकारात्मक रहेको तथा स्थानीय स्तरमा दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने आधार तयार भएको देखिन्छ। आगामी दिनमा विद्यार्थी भर्ना वृद्धि, विशेषगरी जनजाति तथा अन्य सीमान्तकृत समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै प्राविधिक शिक्षाको गुणस्तर र रोजगारीसँगको सम्बन्धलाई थप सुदृढ गर्न आवश्यक देखिन्छ।

गाउँपालिकाभित्र एउटै विद्यालयमा मात्र यस्तो कार्यक्रम सीमित हुँदा अधिकांश विद्यार्थी प्राविधिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुने अवस्था देखिन्छ। स्थानीय श्रम बजारको आवश्यकता, युवाको सीप विकास तथा रोजगारी प्रवर्द्धनलाई दृष्टिगत गर्दै प्राविधिक शिक्षाको

पहुँच अन्य विद्यालयमा समेत क्रमशः विस्तार गर्न, स्थानीय सम्भावनामा आधारित नयाँ विषय सञ्चालन गर्न तथा समावेशी पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक देखिन्छ।

३.५.३ उद्देश्य

- ❖ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच विस्तार गरी दक्ष, उद्यमशील र रोजगारमुखी मानव स्रोत उत्पादन गर्नु।

३.५.४ रणनीतिहरू

- ❖ स्थानीय आवश्यकता, स्रोत–साधन र श्रम बजारको मागका आधारमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रम क्रमिक रूपमा अन्य विद्यालयमा विस्तार गर्ने।
- ❖ प्राविधिक शिक्षाका लागि आवश्यक प्रयोगशाला, उपकरण, कार्यशाला तथा सिकाइ सामग्रीको व्यवस्थापन र स्तरोन्नति गर्ने।
- ❖ प्राविधिक शिक्षक तथा प्रशिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै व्यवहारिक तथा सीपमूलक शिक्षणलाई सुदृढ गर्ने।
- ❖ प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति, करियर परामर्श तथा उद्यमशीलता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- ❖ संघ, प्रदेश, CTEVT तथा अन्य साझेदार संस्थासँग समन्वय गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्ने।

३.४.५ प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	सूचक	**लक्ष्य**			
			आधार वर्ष	२०८३	२०८५	२०८७
४.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच भएका विद्यालय	स्थानीय	१		३	३
		प्रदेश	१९८			
		राष्ट्रिय	५२७			

३..६ प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						कैफियत
			२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	
१	बालिविज्ञान प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	वटा		१	१	१	१	४	

२	सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम विस्तार	विद्यालय	०		३	१	३	६	
३	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन प्रत्येक वडाबाट	वटा	३५	३५	३५	३५	३५	१७५	
४	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा सम्वन्धी पालिकास्तरीय नीतिको तर्जुमा तथा अद्यावधिक	पटक	-	१	-	-	-	-	
५	सीप हासिल गरेका युवाहरूको खोजी र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन	सङ्ख्या	१०	१०	१०	१०	१०	५०	
६	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरेका युवाहरूलाई उद्यमशिलता विकासको लागि सहयोग	सङ्ख्या	१०	१०	१०	१०	१०	५०	
७	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	पटक	१	२	३	४	४	१४	

परिच्छेद ४
अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरु

४.१ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

नेपालमा विद्यमान संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, शिक्षा ऐन तथा सम्बन्धित नियम–निर्देशनले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने प्रमुख माध्यमका रूपमा लिएको छ। यी कानुनी प्रावधानअनुसार पाठ्यक्रमले विद्यार्थीको सैद्धान्तिक ज्ञानसँगै व्यवहारिक, जीवनोपयोगी सीप विकास गर्न लक्षित छ भने मूल्याङ्कन प्रणालीले सिकाइ उपलब्धि, दक्षता र सिकाइ प्रक्रियामा प्रगतिको मापन गर्दै विद्यार्थीको पूर्ण मूल्याङ्कन गर्न सुनिश्चित गर्दछ। यसले शिक्षक र विद्यालयलाई पनि जिम्मेवार बनाउँदै शिक्षा प्रणालीमा पारदर्शिता, समावेशिता र गुणस्तरीय सुधारको वातावरण सिर्जना गर्ने कार्य गर्दछ।

नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक जगहरूसहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रूपमा शिक्षा मन्त्रालयअन्तगत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । पाठ्यकम विकास केन्द्रको संरचनाको निरन्तरतासँगै विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास, सुधार तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य केन्द्रद्वारा भइरहेको सन्दर्भमा विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा वि.सं. २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरू गरियो । यसै क्रममा वि.सं.२०७६ सालमा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भई सो विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरू गरिएको र वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १ देखि १२ सम्म यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गरिएको छ ।राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८ सम्म) मा स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरेको छ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा हाल पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्ने प्रयास भइरहेको छ। विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता, भाषा, कला, संस्कृति, र सिप समेटिएको स्थानीय पाठ्यक्रम हाल पूर्ण रूपमा लागू भएको छ। यसलाई सुधार्न गाउँपालिका स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी लागू गरी कार्यान्वयनको चरणमा छ, जसले विद्यार्थीको जीवनोपयोगी सीप, नैतिक शिक्षा, अनुशासन र समाजसेवा जस्ता विशेष पाठ्यक्रमसँग जोडेको छ।

मूल्याङ्कन र परीक्षा प्रणालीमा परम्परागत, केवल सैद्धान्तिक मूल्याङ्कनमा निर्भर अभ्यासलाई सुधार गर्दै वैज्ञानिक, व्यवस्थित र नतिजामुखी बनाउने प्रयास भइरहेको छ। आधारभूत र माध्यमिक तहका प्रत्येक कक्षा र विषयका लागि सिकाइ उपलब्धि मापन गर्ने सूचकहरू विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ। शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र परीक्षाको परिणामसँग जोड्ने, अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष मूल्याङ्कन गर्ने, तथा प्रयोगात्मक अभ्यास र इन्टर्नसिपसमेत मूल्याङ्कनमा समावेश गर्ने व्यवस्था विकास भइरहेको छ।

गाउँपालिकाले मूल्याङ्कन र अनुगमनलाई चुस्त बनाउन स्थानीय संयन्त्र निर्माण गर्ने र भविष्यमा माध्यमिक तहसम्मको परीक्षा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्न पूर्वाधार र जनशक्ति तयार गर्ने लक्ष्य राखेको छ। यसरी, धुर्कोट गाउँपालिकाले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई स्थानीय परिवेश अनुकूल, समावेशी, गुणस्तरीय र नतिजामुखी बनाउन अग्रसर रहेको देखिन्छ।

४.१.३ उद्देश्य

- ❖ विद्यालय तहको पठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु
- ❖ स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु

- ❖ पाठ्यक्रमले तोके बमोजिम विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नु

४.१.४रणनीतिहरू

- ❖ राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमका कार्यान्वयन गर्ने,
- ❖ विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधिकरण गर्ने,
- ❖ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- ❖ विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने,
- ❖ शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने,
- ❖ शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गर्ने,
- ❖ सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गर्ने,
- ❖ विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गर्ने,
- ❖ सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने,
- ❖ शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाउने,
- ❖ स्थानीय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्ने,
- ❖ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सृजना गर्ने,
- ❖ स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकास एवमं कार्यान्यिन गर्ने,
- ❖ स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको लागि शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने।

४.१.५उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

- ❖ उपलब्धिः

  पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मकसोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार भएको हुनेछ।

- ❖ **प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण**

क्र.श.	**प्रमुख क्रियाकलाप**	**एकाइ**	**भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)**						**कैफियत**
			२०८२	**२०८३**	**२०८४**	**२०८५**	**२०८६**	**जम्मा**	
१	अभिमुखीकरण, कार्यदल गठन तथा पाठ्यक्रम अद्यावधिक	पटक		१			१	२	
२	सरोकारवालाहरुसंग छलफल	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	
३	स्थानीय पाठ्क्रम निर्माण तथा बालबालिकालाई उपलब्धता	पटक	१	१	१	१	१	४	

४	पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	४	
५	स्थानीय पाठ्क्रम सम्बन्धी सन्दर्भ सामाग्री निर्माण	पटक	१		१	१	१	३	
६	एकिकृत पाठ्यक्रम प्रभाबकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि तालिम तथा तालिम पश्चात शिक्षक पेसागत विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	
७	विद्यालय तहका सम्पूर्ण पाठ्यक्रमहरूको प्रबोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	४	

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको भूमिका निर्णायक हुन्छ। गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, प्रेरित, समर्पित र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुनु आवश्यक छ। शिक्षकको विषयगत ज्ञान, शिक्षण सिकाइमा दक्षता र नमुना व्यवहारले विद्यार्थीको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। यसका लागि शिक्षकको पेसागत विकास सुनिश्चित गर्दै विद्यालयमा प्रभावकारी शिक्षक व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ। प्राथमिक तहमा शिक्षक–विद्यार्थी अनुपात विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा, र माध्यमिक तहमा विषयगत मापदण्ड अनुसार कायम गरिएको छ। शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, तालिम, कार्यशाला, अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ तथा प्रविधिको प्रयोगमार्फत शिक्षक पेसालाई रोजाइको पेशा बनाउने प्रयास गाउँपालिकाले गर्दै आएको छ। यसरी शिक्षक व्यवस्थापन र विकासले शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न, शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने र कक्षाकोठामा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण–सिकाइ प्रवाह सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकाभित्रका अधिकांश विद्यालयहरूमा विषयगत शिक्षकहरूको दरबन्दी पर्याप्त नभएको देखिन्छ। विद्यार्थी संख्यासँग अनुपात मिलाएर शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण र व्यवस्थापन गर्न अहिले टड्कारो आवश्यकता छ। त्यस्तै, हाल कार्यरत शिक्षक तथा शिक्षिकाहरूका लागि नवीनतम् शिक्षण पद्धति, सूचना प्रविधि र बाल मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित नियमित र गुणात्मक तालिमको अभाव रहेको छ। शिक्षकहरूको निरन्तर पेशागत विकासलाई अझ नतिजामुखी र नियमित बनाउन आवश्यक छ। साथै, शिक्षा क्षेत्रमा हुने राजनीतिक हस्तक्षेप र नियुक्ति विवादले शैक्षिक गुणस्तरमा ह्रास ल्याइरहेको र शिक्षक व्यवस्थापनलाई जटिल बनाएको देखिन्छ। शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग वैज्ञानिक रूपमा जोड्ने संयन्त्रको कमी भएको छ, जसले शिक्षकलाई थप जिम्मेवार, उत्तरदायी र नतिजामुखी बन्ने आवश्यकता देखाउँछ। गाउँपालिकामा दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकहरूको आपूर्ति पर्याप्त छैन भने प्रधानाध्यापकहरूको छनोट प्रक्रियामा पनि योग्यता र क्षमतामाथि आधारित सुधार आवश्यक छ।गाउँपालिकाले नियमित रूपमा सञ्चालन गरीरहेको शिक्षक बैँकको अवधारणालाई पनि समय सान्दर्भिक र व्यवस्थित गरी अघि बढाउन आवश्यक रहेको छ । यी चुनौतीहरूको समाधानका लागि गाउँपालिका शिक्षक दरबन्दी मिलान, कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार तथा प्रोत्साहन, र नियमित पुनर्ताजगी तालिमको माध्यमबाट दीर्घकालीन रणनीतिहरू लागू गर्दै आएको छ।

४.२.३ उद्देश्य

- ❖ विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नु,
- ❖ विद्यालय सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेशागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
- ❖ शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्नु,

४.२.४ रणनीतिहरू

- ❖ विद्यार्थी संख्यासँग अनुपात मिलाएर तहगत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान र आवश्यक अनुसार पुनर्वितरण गर्ने
- ❖ रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थानीय तहद्वारा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने
- ❖ दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने र नियुक्ति प्रक्रिया पारदर्शी बनाउने
- ❖ शिक्षकहरूको नियमित पेशागत विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, सेमिनार, अवलोकन भ्रमण र मेन्टरिङको व्यवस्था गर्ने
- ❖ शिक्षकलाई ICT उपकरण, स्मार्ट बोर्ड र डिजिटल शिक्षण विधि प्रयोगमा प्रशिक्षित गर्ने

- ❖ शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक र अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टोरिङ्ग उपलब्ध गराउने
- ❖ शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र मूल्याङ्कनसँग जोडेर वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्ने
- ❖ उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने शिक्षकलाई पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रममार्फत प्रेरित गर्ने
- ❖ शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने
- ❖ प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व, विद्यालय व्यवस्थापन, लेखा तथा संसाधन व्यवस्थापनमा तालिम प्रदान गर्ने
- ❖ शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको पेशागत विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धति विकास गर्ने
- ❖ नियुक्ति र पदस्थापन प्रक्रियामा राजनीतिक हस्तक्षेप न्यूनिकरण गरी योग्यता र अनुभव आधारित निर्णय सुनिश्चित गर्ने
- ❖ कार्ययोजना, शैक्षिक योग्यता र अनुभवको आधारमा प्रधानाध्यापकको छनौट गर्ने
- ❖ नव प्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अभिमुखीकरण मार्फत जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने
- ❖ शिक्षकले कक्षा काठामा विताउने समय सुनिश्चित गर्न प्रधानाध्यापक जिम्मेवार हुने
- ❖ शिक्षक बैँकको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- ❖ शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको प्रभावकारितालाई समय-समयमा अनुगमन गरी सुधारात्मक कदम चाल्ने

४.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

- ❖ **उपलब्धि**:विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन हुनेछ, विद्यालय सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेशागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ र शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।
- ❖ **प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य**

क्र. सं.	प्रमुखक्रियाकलाप	इकाइ	भौतिकलक्ष्य(५वर्ष)						कैफियत
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	जम्मा	
१	पालिका अनुदान शिक्षकको तहगत रुपमा तलव भत्ता वृद्धि	पटक		१	-	-	१	२	
२	विषयगत तथा कक्षाअनुसार शिक्षकको व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	
३	शिक्षक तालिमको व्यवस्था	पटक	१	२	२	२	२	९	
४	शिक्षक कर्मचारी तथा प्रधानाध्यापकको सेवा सुविधा वद्धि	निरन्तर		१				१	
५	उत्कृष्ट शिक्षक सम्मान	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	
६	शिक्षक दरबन्दीको ब्यवस्थापन	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	
७	शिक्षक सिकाइ समुह गठन र परिचालन	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	

८	स्थानीय तहमा विज्ञ समुहको गठन र परिचालन	पटक	३	३	३	३	३	१५	

४.३ समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

शिक्षा क्षेत्रमा समता र समावेशीकरण विशेष रूपमा महत्वपूर्ण छन्। समावेशी शिक्षा प्रणालीले सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ। विद्यालयले विद्यार्थीहरूको विविध आवश्यकता अनुसार पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन र भौतिक वातावरण अनुकूल बनाउँछ। यसले विशेष आवश्यकता भएका, अपाङ्गता भएका, भाषिक वा सांस्कृतिक रूपमा फरक पृष्ठभूमिका तथा वञ्चित समुदायका बालबालिकालाई शिक्षा प्रणालीमा समावेश गर्न मद्दत गर्दछ।

समता र समावेशीकरणको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सामाजिक न्याय, समान अवसर, मानव अधिकारको संरक्षण र दिगो विकासलाई प्रवर्द्धन गर्दछ। यसले समाजमा रहेका विभेद र असमानता कम गर्दै सबै नागरिकलाई समान रूपमा सम्मानजनक र सक्रिय जीवन जीउने अवसर प्रदान गर्दछ। त्यसैले, समता र समावेशीकरणलाई नीति, योजना र कार्यक्रमहरूको मुख्य आधारका रूपमा ग्रहण गर्नु आवश्यक हुन्छ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकाले शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा समता र समावेशीकरणलाई प्राथमिकता दिँदै विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। गाउँपालिकामा हाल करिब ३८ वटा सामुदायिक विद्यालय रहेका छन्, जसमा करिब ९९७ जना विद्यार्थी अध्ययनरत छन्। तीमध्ये छात्राको संख्या करिब ५२.७ प्रतिशत रहेको छ भने दलित, जनजाति तथा अन्य वञ्चित समुदायका विद्यार्थीहरूको संख्या करिब ३४ प्रतिशत रहेको अनुमान छ।

गाउँपालिकाले आर्थिक रूपमा कमजोर तथा वञ्चित समुदायका विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ। विद्यार्थीले छात्रवृत्ति सुविधा प्राप्त गरेका छन्। त्यसैगरी अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या करिब ८ जना रहेको छ र उनीहरूका लागि समावेशी शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्ने प्रयास भइरहेको छ। यद्यपि, केही विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दी, स्रोतसाधन तथा पूर्वाधारको असमानता देखिन्छ। विशेष गरी दुर्गम बस्तीका बालबालिकाको नियमित उपस्थिति, सिकाइ उपलब्धि तथा डिजिटल स्रोतमा पहुँच अझै चुनौतीपूर्ण रहेको छ।

समग्रमा हेर्दा, धुर्कोट गाउँपालिकाले समता र समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न प्रयास गरे पनि सबै समुदाय र समूहसम्म सेवाको समान पहुँच सुनिश्चित गर्न थप तथ्यमा आधारित योजना, लक्षित कार्यक्रम तथा प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक देखिन्छ।

४.३.३ उद्देश्य

- ❖ शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा सबै बालबालिका र समुदायको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै विशेषगरी वञ्चित, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता वृद्धि गर्नु
- ❖ जात, लिङ्ग, भाषा, आर्थिक अवस्था, अपाङ्गता तथा भौगोलिक अवस्थाका कारण हुने विभेदलाई न्यूनीकरण गर्दै समावेशी, सुरक्षित र समान अवसरयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु

४.३.४ रणनीतिहरू

- ❖ विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्न शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावक लगायत सबै सरोकारवालाहरूलाई नियमित अभिमुखीकरण तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- ❖ विद्यालयका सबै शैक्षिक तथा अतिरिक्त गतिविधिहरूमा बालबालिकाको समावेशी तथा समान सहभागिता सुनिश्चित गर्ने
- ❖ विद्यालयमा विशेषगरी छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि 'जेन्डर फोकल पर्सन' वा गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गर्ने
- ❖ प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो पेटिका राखी विद्यार्थी तथा सरोकारवालाहरूका गुनासो सङ्कलन र समाधानको व्यवस्था गर्ने
- ❖ सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरू (शौचालय, र्याम्प, सुरक्षित कक्षा कोठा आदि) निर्माण तथा सुधार गर्ने
- ❖ घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत बालबालिकासम्बन्धी आवश्यक विवरण सङ्कलन गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने र सोही आधारमा योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- ❖ साधारण विद्यालयमा भर्ना भएर अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाका लागि स्रोत कक्षा वा आवश्यक सहयोगी सेवा उपलब्ध गराउने
- ❖ समावेशी र समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न लक्षित विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक छात्रवृत्ति तथा अन्य सहयोग कार्यक्रम उपलब्ध गराउने
- ❖ विशेषगरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद, हिंसा तथा हेपाइ न्यूनीकरण गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रम, अनुगमन, निरीक्षण तथा आवश्यक अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने र विभेद गर्ने व्यक्तिलाई कानुनी दायरामा ल्याउने

४.३.५ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

- ❖ **उपलब्धिः** समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रुपले कमजोर अपाङ्गता भएका र सहारा विहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ।
- ❖ **प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य**

क्र. सं.	प्रमुखक्रियाकलाप	इकाइ	भौतिकलक्ष्य(५वर्ष)						कैफियत
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	जम्मा	
१	नियमित विद्यालय उपस्थिति हुन भोग्नुपरेका समस्याहरुको पहिचान तथा न्युनिकरणका उपायहरुको अवलम्वन	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	लक्षित वर्गका लागि आवश्यकताका आधारमा कार्यक्रमको निर्माण तथा कार्यान्वयन		१	१	१	१	१	५	
३	बालबालिकाको अपाङ्गताको परीक्षण गरी अपाङ्गताको आधारमा वर्गीकरण र	पटक	१	१	१	१	१	५	

	अभिलेखीकरण गरी उपयुक्त शिक्षाको प्रबन्ध								
४	बालबालिकाको सिकाइ आवश्यकता अनुरूपका सिकाइ सामग्री तथा अन्य आवश्यक सामग्री विकास तथा पेसागत विकासका कार्यक्रममा समता तथा समावेशीकरणका विषयवस्तुलाई समावेश	निरन्तर		१		१		२	
५	शिक्षामा समता र समावेशीकरणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्था बिच जवाफदेही सहितको कार्यगत एकता गर्ने	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	
६	जेहेन्दार ,अनाथ ,विपन्न ,बाल श्रमिक बालबालिकाहरुको लागि शैक्षिक सहायता सामाग्रीको वितरण	निरन्तर	१	१	१	१	१		

४.४ विद्यालय दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

विद्यालय दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई कार्यक्रम विद्यालय उमेरका बालबालिकाको समग्र विकास, नियमित उपस्थिती र सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सञ्चालन गरिने महत्वपूर्ण कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकालाई पोषणयुक्त दिवाखाजा उपलब्ध गराउने, स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने, व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सरसफाइका व्यवहारहरू प्रवर्द्धन गर्ने तथा विद्यालयमा सुरक्षित र स्वच्छ वातावरण निर्माण गर्ने कार्यहरू गरिन्छन्। यसले बालबालिकाको स्वास्थ्य अवस्था सुधार गर्न, कुपोषण न्यूनीकरण गर्न तथा विद्यालयमा नियमित उपस्थिति र सक्रिय सहभागिता बढाउन महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ। साथै, विद्यालय, अभिभावक र समुदायको सहकार्यमा स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइसम्बन्धी सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न पनि यस कार्यक्रमले सहयोग गर्दछ।

४.४.२ बर्तमान अवस्था

धुर्कोटगाउँपालिकाले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र समग्र विकास सुनिश्चित गर्न विद्यालय स्तरमा विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। सामुदायिक विद्यालयहरूमा बालविकासदेखि कक्षा ५ सम्मको दिवाखाजा नेपाल सरकारको व्यवस्थापनमा रहेको छ। यस कार्यक्रमबाट विशेषगरी आर्थिक अवस्था कमजोर परिवारका विद्यार्थीहरू लाभान्वित भएका छन्।

गाउँपालिकाका सबै माध्यमिक तथा केही आधारभूत विद्यालयमा छात्र र छात्राका लागि अलग-अलग शौचालय निर्माण भइसकेको छ र बाँकी विद्यालयमा निर्माण प्रक्रिया जारी छ। कक्षा ६–१२ सम्म अध्ययनरत छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न निःशुल्क सेनिटरी प्याड वितरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ। आधारभूत विद्यालय (कक्षा ५ सम्मा) का किशोरीहरू पनि महिनावारी हुँदा नजिकको माध्यमिक विद्यालयबाट सेनिटरी प्याड व्यवस्थापन गरीएको छ । साथै, सबै विद्यालयमा प्राथमिक उपचार सामाग्रीको बाकस राखिएको छ र बालिकाहरूका लागि आइरन चक्की वितरण गरी पोषण सुधारमा सहयोग पुऱ्याइएको छ।

यी कार्यक्रमहरूले बालबालिकाको स्वास्थ्य सुधार, कुपोषण न्यूनीकरण, नियमित उपस्थिती र सिकाइ उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभाव

पुऱ्याउँदै समता र समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्ने महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्।

४.४.३ उद्देश्यहरु

- ❖ बालबालिकाहरुलाई स्वस्थ एवं पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु,
- ❖ विद्यालयमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको गुणस्तर बृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाई उपलब्धीमा सुधार गर्नु

४.४.४ रणनीतिहरू

- ❖ सबै सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्म पोषिलो र ताजा दिवाखाजा उपलब्ध गराउने।
- ❖ विद्यालय भान्सा, भण्डार, भान्सामा प्रयोग हुने भाँडा वर्तन र सामाग्री सुधार्ने, समूहमा हातधुने सुविधा विस्तार गर्ने।
- ❖ पर्याप्त पानी, साबुन, सफाइ सामाग्री, अलग–अलग शौचालय र युरिनल, किशोरीका लागि चेन्जरुम, कक्षा र परिसर सरसफाइ सुनिश्चित गर्ने।
- ❖ प्राथमिक उपचार किट वितरण, बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषक तत्व वितरण नियमित गर्ने।
- ❖ किशोरीहरूको महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि सेनिटरी प्याड वितरण प्रभावकारी बनाउने।
- ❖ विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकलाई पोषण, स्वास्थ्य, स्वच्छता र महिनावारी व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- ❖ अपाङ्गता भएका, वञ्चित र आर्थिक रूपमा कमजोर विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी कार्यक्रम पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
- ❖ शिक्षक र कर्मचारीलाई तालिम दिई क्षमता विकास गर्ने।
- ❖ अभिभावक र समुदायलाई अनुगमन, सुधार र मूल्याङ्कनमा सक्रिय सहभागी बनाउने।
- ❖ स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ र किशोरी स्वच्छता कार्यक्रमलाई स्वास्थ्य र कृषिक्षेत्रसँग समन्वय गरी संयुक्त कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने।
- ❖ कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन गर्दै प्रभावकारिता सुनिश्चितगर्ने।

४.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

- ❖ **उपलब्धि:** विद्यालयमा अध्ययन गर्न सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाईमा सुधार सहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाई वातावरणमा समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता भएको हुनेछ।
- ❖ **प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य**

क्र. सं.	प्रमुखक्रियाकलाप	इकाइ	भौतिकलक्ष्य(५वर्ष)						कैफियत
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	जम्मा	
१	प्राथमिक उपचार बाकस व्यवस्थापन तथा सामाग्री पुनर्भरण	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	शिक्षक तथा कर्मचारीलाई प्राथमिक उपचार सम्बन्धी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	
३	विद्यार्थी स्वास्थ्य परीक्षण	पटक	५	५	५	५	५	२५	
४	एक विद्यालय एक नर्स कार्यक्रम	संख्या	१		१		१	३	
५	विद्यालयको वातावरणीय सरसफाई	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	

६	वातावरणीय स्वास्थ्य र सचेतना सम्बन्धी कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	
७	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	
८	छात्राहरु तथा शिक्षीकाहरुका लागि निःशुल्क सेनिटरी प्याड वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	
९	विद्यालयको प्रार्थाना समयमा विद्यार्थीहरुको सरसफाई अवलोकन तथा पृष्ठपोषण	पटक	१	१	१	१	१	५	

४.५आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा

४.५.१ परिचय

आपतकालीन अवस्था, जस्तै प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, द्वन्द्व वा अन्य संकटका बेला बालबालिकाको शिक्षा निरन्तरता सुनिश्चित गर्नु अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ। यस क्रममा विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त भए पनि वैकल्पिक कक्षा, अनलाइन वा सामुदायिक आधारमा सिकाइको व्यवस्था गरिनु पर्छ। शिक्षण सामग्री, शिक्षक प्रशिक्षण र विद्यार्थीहरूको पहुँचमा ध्यान दिँदै सबै बालबालिकाले समान अवसर पाउनुपर्छ। आपतकालीन शिक्षाले मात्र बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरता सुनिश्चित गर्दैन, उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्य, सुरक्षा र सामाजिक सुरक्षा पनि प्रवर्द्धन गर्छ। यसले दीर्घकालीन विकास र समावेशी समाज निर्माणमा योगदान पुऱ्याउँछ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा निरन्तरता सुनिश्चित गर्न विभिन्न तयारी र कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन्। प्राकृतिक प्रकोप वा स्वास्थ्य संकट जस्ता अवस्थाका बेला विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त भए पनि वैकल्पिक कक्षा, सामुदायिक केन्द्र वा घरमा आधारित सिकाइको व्यवस्था गरिन्छ। स्थानीय सरकार, शिक्षक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सहकार्यमा संकटमा रहेका बालबालिकाका लागि आवश्यक शैक्षिक सामग्री वितरण, अनलाइन वा टेलिफोन माध्यममार्फत सिकाइको सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ।

साथै, शिक्षकहरूलाई आपतकालीन शिक्षासम्बन्धी तालिम दिइरहेको र अभिभावक तथा समुदायलाई बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरतामा सहकार्य गर्न अभिमुखीकरण गरिएको छ। यद्यपि, केही दुर्गम क्षेत्रका बालबालिकाले अनलाइन पहुँच, उपकरण र स्रोत अभावका कारण प्रभावकारी सिकाइमा चुनौती भोगिरहेका छन्। गाउँपालिकाले आपतकालीन शिक्षामा पहुँच, सामग्री वितरण र समावेशीता सुनिश्चित गर्न थप योजना र स्रोत व्यवस्थापन गर्दै आएको छ।

४.५.३ उद्धेश्य

- ❖ प्राकृतिक प्रकोप, महामारी वा अन्य संकटका बेला पनि सबै बालबालिकाले समान रूपमा निरन्तर शिक्षा प्राप्त गर्न पहुँच र अवसर सुनिश्चित गर्नु
- ❖ आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुऱ्याउनु

४.५.४ रणनीति

- ❖ संघीय सरकारले बनाएको विपद्/आपतकालीन कार्यविधि स्थानीय स्तरमा लागू गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने।
- ❖ स्थानीय सरकार र विज्ञहरूसँग अन्तरक्रिया गरी तहगत वैकल्पिक सिकाइ पाठ योजना तयार गर्ने।
- ❖ स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन र अन्य सञ्चार माध्यमसँग समन्वय गर्ने।
- ❖ विपद् प्रतिरोधी विद्यालय पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिने।
- ❖ गाउँपालिका स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने, जसमा विद्यालय शिक्षा उपसमिति पनि रहने।
- ❖ प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने।
- ❖ महामारी वा संकटका समयमा वैकल्पिक शिक्षण–सिकाइ उपाय तयार गर्ने।
- ❖ स्थानीय तह र विद्यालयका कर्मचारी/शिक्षकहरूको आपतकालीन अवस्थामा सिकाइमा निरन्तरता तथा वैकल्पिक सिकाइका माध्ययमको क्षमता विकास गर्ने।
- ❖ विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने।
- ❖ हरित विद्यालय, जलवायु परिवर्तन र दिगो विकाससम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- ❖ संकट/आपतकालिन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्दै सिकाइ निरन्तरता कायम गर्ने।
- ❖ Covid-19जस्ता संकटले पार्ने छोटो र लामो अवधि प्रभाव पहिचान गरी समाधान गर्ने।
- ❖ विपद् पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र ड्रिल अभ्यासलाई विद्यालयको वार्षिक योजना समावेश गर्ने।
- ❖ शिक्षक र विद्यार्थीलाई विपद्, जलवायु परिवर्तन र आपतकालीन तयारी सम्बन्धी ज्ञान र व्यवहारिक तालिम दिने।
- ❖ अभिभावक र समुदायलाई आपतकालीन शिक्षामा सक्रिय सहभागी बनाउने।
- ❖ संकट–आपतकालिन अवस्था व्यवस्थापनका लागि नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार गर्ने।

४.५.५ **उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य**

- ❖ **उपलब्धी:**आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुगेको हुनेछ

- ❖ **प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य**

क्र. सं.	**प्रमुखक्रियाकलाप**	**इकाइ**	**भौतिकलक्ष्य(५वर्ष)**						**कैफियत**
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	**जम्मा**	
१	प्रकोपको समयमा सिकाइ निरन्तरताका लागि स्थानीय नितिहरुको पुर्नरावलोकन तथा निति निमार्ण ।	निरन्तर							
२	विपद पूर्वतयारी, प्रतिकार्य पुर्नस्थापना तथा उत्थानशीलताको लागीस्थानीय, विद्यालय, र समुदायमा सचेतनामुलक अभिमुखिकरण कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	

३	विपद प्रतिरोधी भवन निमार्ण (नयाँ बन्ने भवन)	पटक	आ.व	आ.व	आ.व	आ.व	आ.व	आ.व	
४	विद्यालय सुधार योजनामा विपद को समयमा सिकाइ निरन्तरताका लागि प्रतिकार्य योजना समावेश	पटक	१	१	१	१	१	५	सबै विद्यालय
५	सिकाइ निरन्तरताका लागि प्रविधि ब्यवस्थापन तथा परिचालन सम्बन्धि तालिम (विद्यालय, पालिका र समुदाय स्तरमा)	पटक	१		१		१	३	
६	बैकल्पीक शैक्षणीक र सन्दर्भ सामग्रीहरुको पहिचान, विकास र प्रयोग सम्बन्धि तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	
७	विपद र अन्धविश्वास सम्बन्धि अभिभावक सचेतिकरण	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	

४.६ **विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास**

४.६.१परिचय

विद्यालयमा बालबालिकाले सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न भौतिक पूर्वाधार अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ। **शिक्षा नियमावली २०५९** अनुसार, प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल तोकिएको छ। यसले प्रत्येक विद्यार्थीले पर्याप्त स्थानमा पठनपाठन गर्न सक्ने वातावरण सुनिश्चित गर्छ।विद्यालयका आधारभूत भौतिक पूर्वाधारमा सुरक्षित विद्यालय भवन, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेलकुदका लागि खेलमैदान, शौचालय, स्वच्छ पानी, सफाइ र पुस्तकालय/बुक कर्नर जस्ता सुविधा समावेश हुन्छन्।**राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६**ले विद्यालयलाई बालमैत्री, सुरक्षित, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउन भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी र पुस्तकालय जस्ता सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्थापन गरेको छ।यी पूर्वाधारले मात्र शिक्षा पहुँच सुनिश्चित नगरी बालबालिकाको सिकाइ अनुभव, स्वास्थ्य र समग्र विकासमा पनि योगदान पुऱ्याउँछ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा बालबालिकाको सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासमा लगातार प्रयास भइरहेका छन्। गाउँपालिकाभित्र रहेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा कक्षाकोठा, खेलमैदान, शौचालय, पिउने पानी, फर्निचर, पुस्तकालय/बुक कर्नर लगायतका आधारभूत संरचना उपलब्ध छन्। प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल सुनिश्चित गरिएको छ।गाउँपालिकाले विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई सुरक्षित, बालमैत्री तथा हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने नीति अनुसार काम गर्दै आएको छ। केही विद्यालयमा भवन विस्तार, खेलमैदान सुधार र शौचालय/स्वच्छता सुविधा सुधार गर्न आवश्यक देखिन्छ। यद्यपि, सबै विद्यालयमा विपद् प्रतिरोधी पूर्वाधार निर्माण, पर्याप्त खेल क्षेत्र र पुस्तकालय सुविधा सुनिश्चित गर्न थप प्रयास जारी छ।

संरचनागत अवस्थाको विश्लेषण गर्दा करिब ३३.३ प्रतिशत भवनहरू RCC Slab, ३१.२ प्रतिशत CGI/UPVC Sheet, २४.७ प्रतिशत Steel Truss with CGI Sheet तथा बाँकी अन्य परम्परागत छाना प्रणालीमा आधारित रहेका छन्। यसले अझै पनि धेरै विद्यालय संरचनाहरू आधुनिक तथा विपद् प्रतिरोधी मापदण्डअनुसार सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखाउँछ। संरचनाको प्रकार हेर्दा RCC Frame Structure सबैभन्दा बढी (२१ वटा) रहेको छ भने Brick Masonry, Stone Masonry तथा Wooden Structure जस्ता परम्परागत संरचनाहरू पनि उल्लेखनीय संख्यामा रहेका छन्। क्षतिको अवस्थाको आधारमा ५६ वटा संरचना Grade 1 (सामान्य क्षति), २४ वटा

Grade 2 (मध्यम क्षति), ८ वटा Grade 3 (गम्भीर क्षति तथा मर्मत आवश्यक) र ५ वटा Grade 4 (प्रयोग गर्न नमिल्ने/पुनर्निर्माण आवश्यक) अवस्थामा रहेका छन्। यस अनुसार करिब ३९ प्रतिशत संरचनामा सामान्यभन्दा बढी क्षति देखिएको छ भने १३ वटा संरचनालाई तत्काल मर्मत, पुनःस्थापना वा पुनर्निर्माणको प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ। समग्र भौतिक अवस्थाको विश्लेषण गर्दा ४९ वटा संरचना राम्रो, २९ वटा मर्मतपछि प्रयोग गर्न मिल्ने, १४ वटा नाजुक र १ वटा जीर्ण अवस्थामा रहेका छन्। कक्षाकोठा अवस्थातर्फ जम्मा करिब २७२ वटा कक्षाकोठा रहेका छन्, जसको औसत प्रति संरचना २.९ वटा रहेको छ, तर नाजुक तथा जीर्ण संरचनाका कारण करिब ३४ वटा कक्षाकोठा जोखिममा रहेको देखिन्छ। शौचालय सुविधातर्फ Boys र Girls Toilet को व्यवस्था भए पनि धेरै विद्यालयको कार्यशीलताको विवरण स्पष्ट नभएकाले WASH सुविधाको थप अनुगमन र सुधार आवश्यक देखिन्छ। लगानी स्रोत विश्लेषण गर्दा साविक जिल्ला शिक्षा कार्यालय, शिक्षा विभाग/CEHRD, स्थानीय तथा राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था र राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रमबाट प्रमुख लगानी भएको देखिन्छ। निर्माण सम्पन्न भएका धेरै संरचनाहरूको Completion Certificate अद्यावधिक नभएको अवस्थाले अभिलेख व्यवस्थापन सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखाउँछ। समग्रमा तथ्याङ्कले विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको अवस्था मिश्रित रहेको देखाउँछ; धेरै विद्यालयहरू सञ्चालनयोग्य भए पनि केही विद्यालयहरू विपद् जोखिम, संरचनागत कमजोरी, WASH समस्या र मर्मत अभावका कारण जोखिममा रहेका छन्। त्यसैले Comprehensive School Safety (CSS) को अवधारणाअनुसार जोखिममा आधारित योजना निर्माण, Grade 3 र Grade 4 का संरचनालाई प्राथमिकतामा राखी पुनर्निर्माण तथा Retrofit गर्ने, विद्यालय भौतिक पूर्वाधारलाई सुरक्षित, समावेशी र जलवायु उत्थानशील बनाउने, नियमित प्राविधिक परीक्षण गर्ने, स्थानीय तहको शिक्षा योजना र बजेटसँग जोड्ने तथा विद्यालयस्तरीय सुरक्षा योजना, विपद् तयारी र हरित विद्यालय अवधारणा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ। यसका लागि तथ्याङ्कमा आधारित योजना, नियमित अनुगमन र बहु–पक्षीय समन्वयमार्फत सुरक्षित विद्यालय वातावरण निर्माण गर्न सकिने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ।

समग्रमा, धुर्कोट गाउँपालिकाले विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको विकासमा ठोस कदम चाल्दै आएको भए पनि विद्यालयहरूको भौतिक वातावरण सुधार, समावेशी पहुँच र विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा अझै योजना र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ।

४.६.३ उद्देश्य

- ❖ सबै विद्यालयमा बालबालिकाको सिकाइ, स्वास्थ्य र खेलकुदका लागि पर्याप्त, सुरक्षित र समावेशी भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित गर्नु
- ❖ विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई बालमैत्री, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउँदै दीर्घकालीन टिकाउ विकास प्रवर्द्धन गर्नु

४.६.४ रणनीतिहरू

- ❖ विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा पूर्वाधार विकासका मापदण्ड तयार गर्ने।
- ❖ पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नतिका लागि संघसंस्था, सरोकारवालासँग लागत साझेदारी गर्ने।
- ❖ कक्षाकोठा, शिक्षक/प्रधानाध्यापक कक्ष, प्रशासनिक कक्ष, पानी, शौचालय, भान्सा/खाजाका घर लगायत पूर्वाधार समावेश गरेर डिजाईन गर्ने।
- ❖ प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवनलाई तुरून्त वैकल्पिक व्यवस्था सहित स्तरोन्नति गर्ने।
- ❖ पूर्वाधार निर्माणसँगै विद्यालय व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- ❖ विद्यालय भौतिक पूर्वाधारका लागि सूचकतयार गरी अनुगमन गर्ने।
- ❖ आंशिक क्षति भएका विद्यालय संरचनाको मर्मत सम्भार नियमित गर्ने।
- ❖ विद्यालय भवन र पूर्वाधारलाई विपद् जोखिममुक्त, सुरक्षित र हरित बनाउने।
- ❖ विद्यालयलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र हिंसा रहित सुरक्षित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने।
- ❖ खेलकुद मैदान, पुस्तकालय/बुक कर्नर र अन्य सिकाइ स्रोत सुनिश्चित गर्ने।

❖ विद्यार्थीहरूको पहुँच र समावेशीता सुनिश्चित गर्दै सबै पूर्वाधार डिजाइन गर्ने।

❖ अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार मार्फत पूर्वाधारको टिकाउपन र प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने।

४.६.५उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य

❖ उपलब्धिः सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुनेछ।

❖ प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुखक्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५वर्ष)						कैफियत
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	जम्मा	
१	विद्यालयमा पक्की भवन निमार्ण	संख्या	१	१	१	१	१	५	
२	विद्यालय क्षेत्र तारवार	संख्या	२	२	२	२	२	१०	
३	सफा खानेपानी ब्यवस्थापन तथा मर्मत	संख्या	५	१०	१०	१०	५	४०	
४	माध्यमिक तहका विद्यालयहरुमा विज्ञान प्रयोगशाला निमार्ण	संख्या	१	१	१	१	१	५	
५	ब्यवस्थीत शौचालयको निमार्ण तथा मर्मत	संख्या	१	१	१	१	१	५	
६	विद्यालय आउने गोरे दोबाटोहरुको स्तरउन्नती तथा निमार्ण	पटक	१	१	१	१	१	५	
७	प्रारम्भिक बाल विकास र कक्षा १ देखि ३ कक्षा सम्मका कक्षाकोठाहरु छापामय बनाउने	पटक	१	१	१	१	१	५	
८	एकिकृत भौतिक संरचना निमार्ण भएका विद्यालय	संख्या	१	१	१	१	१	५	
९	विद्यालयमा बालउद्यान निमार्ण	पटक	१	१	१	१	१	५	

४.७ विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरी सहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूबीच देखिएको शैक्षिक गुणस्तरको दुरी घटाउन एवम् विश्व ज्ञानभण्डारमा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी उनीहरूको सिकाइको दायरा फराकिलो पार्न, विशेष गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा सुधार गर्न, सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच बढाउन र शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याउन वर्तमान समयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अपरिहार्य रहेको छ ।नेपालको संविधान, २०७२ ले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकको आफनो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सुचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनि मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुर्याइ डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाइ सुशासनको

प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहयोग पुर्याउनु पर्दछ । त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ ।

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) विद्यालय शिक्षामा सिकाइ प्रक्रियालाई थप प्रभावकारी, सहभागी र आधुनिक बनाउन प्रयोग गरिन्छ। ICT मार्फत शिक्षकहरूले बहु-माध्यमिक सामग्री, अनलाइन स्रोत, डिजिटल कक्षाकोठा र शिक्षण सफ्टवेयरको प्रयोग गरी पाठ्यक्रमअनुसार सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउन सक्छन्। विद्यार्थीहरूलाई खोज, अनुसन्धान, प्रोजेक्ट कार्य र संवादात्मक सिकाइमा सहभागी गराउने ICT ले सिकाइलाई सक्रिय र रचनात्मक बनाउँछ।विद्यालय शिक्षामा ICT को प्रयोगले शिक्षण–सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउँछ, सूचना पहुँच सजिलो बनाउँछ, सहकार्य र सञ्चार प्रवर्द्धन गर्छ र डिजिटल सीप विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ। यसले मात्र ज्ञान प्राप्तिमा सहजता ल्याउने होइन, भविष्यका दक्ष र सृजनशील नागरिक तयार पार्नमा पनि महत्वपूर्ण योगदान दिन्छ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

धुर्कोट गाउँपालिकामा विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को प्रयोग विस्तार हुँदै आएको छ। केही माध्यमिक र आधारभूत विद्यालयमा कम्प्युटर ल्याब, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड र इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध छन्। शिक्षकहरूले सिकाइ प्रक्रियामा डिजिटल स्रोत, अनलाइन सामग्री र प्रस्तुति प्रविधिको प्रयोग गर्दै पाठ्यक्रम अनुसार पाठ सञ्चालन गरिरहेका छन्।

तर, सबै विद्यालयमा ICT पहुँच समान छैन। दुर्गम क्षेत्रका विद्यालयहरूमा उपकरण, इन्टरनेट र प्रशिक्षित शिक्षकको अभावले डिजिटल शिक्षामा चुनौती देखा परेको छ। गाउँपालिकाले ICT पहुँच, उपकरण उपलब्धता, शिक्षक तालिम र डिजिटल पाठ्य सामग्री विकासमा काम गर्दै आएको छ।

समग्रमा, धुर्कोट गाउँपालिकामा ICT को प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैका लागि सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउने क्रम जारी छ, तर समावेशी र पूर्ण पहुँच सुनिश्चित गर्न अझ योजना र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ।

४.७.३ उद्देश्य

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षक र विद्यार्थीको सिकाइ अनुभव प्रभावकारी बनाउनु
- ICTप्रयोगमार्फत डिजिटल क्षमता, अनुसन्धान, सहकार्य र रचनात्मक सोच विकास गर्दै गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षा प्रवर्द्धन गर्नु

४.७.४ रणनीतिहरू

- सबै विद्यालयमा ICT को आधारभूत संरचना र उपकरण (कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड आदि) उपलब्ध गराउने।
- शिक्षकहरूको ICTप्रयोग क्षमता वृद्धि गर्न तालिम र कार्यशाला सञ्चालन गर्ने।
- कक्षा र विषय अनुसार तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल पाठ्य सामग्रीको प्रयोग बढाउने।
- शिक्षक सहायता, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीमा ICTको प्रयोग गर्ने।
- शैक्षिक स्रोत र सामग्रीमा इन्टरनेट सुविधा मार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गर्ने।
- विद्यालय प्रशासन, सूचना व्यवस्थापन र शिक्षासम्बन्धी सेवा प्रवाहमा ICTप्रयोग विस्तार गर्ने।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूमा ICT स्थापना गर्ने।
- दुर्गम क्षेत्रका विद्यालयमा ICTपहुँच सुनिश्चित गर्न मोबाइल/साझा उपकरण वा अनलाइन समाधानको व्यवस्था गर्ने।
- ICTमार्फत विद्यार्थी केन्द्रित, अनुसन्धान र परियोजना आधारित सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने।
- ICT सम्बन्धी अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार कार्य योजनामा समावेश गरी प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने।

४.७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

- **उपलब्धिः** विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भइ सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्नुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आइ सुशासन प्रबर्द्धन हुनेछ।

❖ **प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य**

क्र. सं.	प्रमुखक्रियाकलाप	इकाइ	भौतिकलक्ष्य(५वर्ष)						कैफियत
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	जम्मा	
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	विद्यालयमा Internet Connectivityविस्तार	पटक	१	१	१	१	१	५	
३	विद्यालमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	पटक	१	१	१	१	१	५	
४	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	IEMIS व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	
६	अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुको सुझाव संकलनका लागि मोबाइल एप्सको विकास तथा कार्यन्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	
७	डिजीटल साक्षरता सम्बन्धि अभिमुखिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१
८	आइसीटीसम्पर्क ब्यक्तिको ब्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	१
९	Virtual Platform हरुको बारेमा अभिमुखिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१
१०	इ हाजीरीको ब्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	१
११	प्रविधिको उपयोगमा उत्कृष्ट शिक्षक, विद्यार्थी र विद्यालय सम्मान तथा पुरस्कार	पटक	१	१	१	१	१	५	१
१२	माध्यमिक विद्यालयहरुलाइ डिजीटल बोर्डको ब्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	१
१३	डिजिटल लाइब्रेरी निमार्ण	पटक	१	१	१	१	१	५	१

परिच्छेद ५

विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

शिक्षा जस्तो महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवाउन्मुख तथा परिणाममुखी बनाउनका लागि सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहन्छ । सामान्यतया सुशासन तथा व्यवस्थापनले उत्तरदायित्त्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारीबोधवा जवाफदेहीपन, विधिको शासन, समता तथा समावेशिता र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गरी योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउन तयार गरिएका संरचना तथा प्रक्रियाहरू जनाउँदछ । सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्न, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित भई कार्य गर्न, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायित्त्व वहन गर्न, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बन्न र पारदर्शिता तथा विधिको सर्वोच्चता कायम गर्न सहयोग पुग्ने गरी संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरू व्यवस्थित गरिनु पर्दछ । शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले आआफ्नो भूमिका अनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान आवश्यक हुन्छ ।नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था छ । विद्यालय शिक्षाको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको व्यबस्थापकीय प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

यस परिच्छेदमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रबन्ध र अनुमगन तथा मूल्याकंन जस्ता क्षेत्रहरु समावेश गरिएको छ।

५.१ संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान सस्थागत संरचना संघीय स्वरूपमा तीनै तहमा प्रवाह गर्ने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागी कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना, प्रकिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचनाअनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व,शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार,ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँ कार्यपालिका, गाउँसभा, गाउँ शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, विद्यालय मुख्य संयन्त्रका रुपमा रहेका छन् । शिक्षा योजनामा उल्लेख नीति तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालको क्षमता विकास हुन जरुरी हुन्छ । त्यसका लागि सहभागितामूलक योजना निर्माण, सुझाव सङ्कलन र प्रबोधिकरण मार्फत कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास गरिनेछ । योजनामा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमको स्पष्टता विना सफल कार्यान्वयन हुन सक्दैन । त्यसका लागि सरोकारवाला संयन्त्रको क्षमता विकास हुनुमा यसको औचित्य ठहर्छ ।

नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ ज मा स्थानीय तहका २३ वटा अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ । विभिन्न ऐन र कानुनमार्फत स्थानीय तहका अधिकारहरूलाई स्पष्ट पारेको छ ।

नेपालमा शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचनातर्फ दृष्टिगोचर गर्दा सङ्घमा शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय रहेको छ । सो अन्तर्गत शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका

रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग पनि क्रियाशील छन् । साविकमा शैक्षिक जनशक्ति विकास अन्तर्गतका रहेका २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रमध्ये ७ वटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन बमोजिम तोकिएका २३ वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ राखिएको छ । प्रत्येक तहमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद महाशाखा / शाखाको व्यवस्था गरिएको छ ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकामा रहेका शाखाहरूमध्ये शिक्षा, युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ । शिक्षाको कार्यक्रम हेर्ने अलग्गै लेखाको कर्मचारी व्यवस्था नहुँदा शिक्षा क्षेत्रको आर्थिक श्रेस्ताको अभिलेखीकरण अपेक्षाकृत रुपमा व्यवस्थित बन्न सकेको छैन ।

सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको कार्यकारी समिति रहेका छन् । सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिक तह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एकएक जना विद्यालय सहायकको व्यवस्थापन गरिएको छ । प्रायजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक सङ्घको बैठक अपेक्षाकृत रुपमा बस्न सकेको पाइदैन । सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परिक्षण गर्ने गर्दछन् ।

विद्यालयमा नागरिक बडापत्र राख्ने, गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको विकास, विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफलजस्ता पक्षमा विद्यालयहरूले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेका छन् । यसमा योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणास्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशिताको प्रवर्धनसहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ । त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको छ । शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिरएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पनि गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन बमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्यबाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ र लुम्बिनी प्रदेशले सामाजिक विकास डिभिजन कार्यालयको स्थापना गरी शिक्षा प्रशासनका निकायहरू एकातिर काम विहिन भएको पाइन्छ भने अर्कोतिर तीनवटै तहका विभिन्न निकायहरूबीचको समन्वय, सहकार्य र सहसम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ ।

५.१.३ उद्देश्य

- ❖ स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउनु,
- ❖ तीनै तहका सरकारबीचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउनु,
- ❖ स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,
- ❖ जनशक्तिहरुको संस्थागत क्षमता विकास गर्नु,

५.१.४ रणनीतिहरू

- ❖ स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने।
- ❖ संस्थागत संरचनाअनुसार आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने।
- ❖ कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी र प्रधानाध्यापकको क्षमता विकास गर्ने।
- ❖ शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली स्थापन गरी उनीहरूको व्यावसायिक विकास सुनिश्चित गर्ने।
- ❖ प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई नेतृत्व र क्षमता विकास गर्ने।
- ❖ विद्यालय कार्यक्रम प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोत र साधनको व्यवस्था गर्ने।
- ❖ विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापन संरचना सुधार गर्ने।
- ❖ शिक्षक, प्रधानाध्यापक र कर्मचारीको पेशागत क्षमता विकासका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने।
- ❖ विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीको कार्यसम्पादन नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने।
- ❖ मानव, वित्तीय र भौतिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने।
- ❖ स्थानीय सरकार, समुदाय र सरोकारवालासँग सहकार्य र समन्वय बढाउने।
- ❖ ICT र डिजिटल प्रणालीमार्फत प्रशासन र शिक्षण–सिकाइ प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने।
- ❖ विद्यालय सुधार योजना, बजेट र नीति निर्माणमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- ❖ विपद् र आपतकालीन अवस्थामा विद्यालय व्यवस्थापन र शिक्षकहरूको तयारी क्षमता विकास गर्ने।

५.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धिः शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यलयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र. सं.	**प्रमुख क्रियाकलापहरु**	**इकाइ**	**भौतिकलक्ष्य(५वर्ष)**					**जम्मा**	**कैफियत**
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६		
१	शिक्षा योजनाको कार्यान्वयन तथा शैक्षिक प्रशासन सञ्चालनका लागि आवश्यक कानूनी प्रबन्ध र मापदण्डको विकास तथा संशोधन गर्ने	सङ्ख्या	१				१	२	
२	योजना कार्यान्वयन तथा सञ्चालन एवम् व्ःस्थापनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना निर्माण तथा जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने	पटक	१					१	
३	संस्थागत संरचना अनुसार कार्यरत मानवीय साधनहरुको दक्षता वृद्धिका लागि आवश्यक क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	
४	तथ्याङ्क तथा सूचकहरुको वास्तविक प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण तथा समय मै सूचना सम्प्रेषण गर्ने प्रणालीको स्थापना गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	

५	शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने सबै जनशक्तिहरुसंग कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई सिकाइ प्रति उत्तरदायी र नतिजा प्रति जिम्मेवार बनाउने पद्धतिको विकास गर्ने	सबैज.	√	√	√	√	√	√	
६	पालिकास्तरीय शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोग प्रणाली स्थापना गरी तिनीहरुको प्रभावकारी सञ्चालन तथा परिचालन(TLG, Expert Group)	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	
७	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु मार्फत अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी संयन्त्र विकास गरी प्रभावकारी रुपमा परिचालन गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	
८	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वयका लागि संयन्त्र विकास गर्ने	सबैविद्यालय	√	√	√	√	√	√	
९	सम्पूर्ण विद्यालयहरुले वार्षिक रुपमा सबै अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुको उपस्थितिमा विद्यालयका सम्पूर्ण गतिविधिहरु सार्वजनिक गर्ने प्रद्धतिको विकासगर्ने	सबैविद्यालय	√	√	√	√	√	√	
१०	उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने शैक्षिक जनशक्तिका लागि प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने (सम्मान,प्रसंशा,पुरस्कार,बढुवा,ग्रेडवृद्धिआदि)	संख्या	२	२	२	२	२	१०	

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षाको व्यवस्थापन, सञ्चालन र विकासको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ। यस सन्दर्भमा स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको शैक्षिक आवश्यकता, प्राथमिकता र स्रोतसाधनलाई ध्यानमा राखी **शिक्षा योजना** तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित, गुणस्तरीय र समावेशी बनाउने उद्देश्यले तय गरिएको **रणनीतिक र कार्यान्वयनमुखी योजना** हो।यसले विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, वैकल्पिक शिक्षा, साक्षरता, समावेशी शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ उपलब्धि सुधार लगायतका विषयलाई समेट्छ।

स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत योजना निर्माण, स्रोत व्यवस्थापन, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका स्पष्ट प्रक्रिया र संरचनाहरू तय गरिन्छ। यस प्रक्रियामा स्थानीय सरकार, विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय तथा सम्बन्धित सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरिन्छ।

५.२.२ वर्तमान अवस्थाः

गाउँपालिकाले स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रअनुसार शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थित विकासका लागि **स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध** गर्नेछ। गाउँपालिकाले शिक्षा शाखामार्फत विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, समावेशी तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वय र व्यवस्थापन गर्नेछ। योजना कार्यान्वयन अन्तर्गत गाउँपालिकाले विद्यालयहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने, विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने, शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन तथा आवश्यकता अनुसार पुनर्वितरण गर्ने, रिक्त पदमा शिक्षक नियुक्ति प्रक्रियामा सहजीकरण गर्ने तथा शिक्षकहरूको पेशागत क्षमता

विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, क्लस्टर बैठक र मेन्टरिङ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ। साथै सिकाइ उपलब्धि सुधार, समावेशी तथा समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्ने, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने तथा नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने कार्यहरू पनि गरिनेछन्।

यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाले सरोकारवालासँग समन्वय गरी स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउने तथा आवश्यक जनशक्ति, स्रोत व्यवस्थापन र तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने प्रयास गर्नेछ। जनशक्ति व्यवस्थापन कानुन कार्यविधि निर्माण वजेटको सुनिश्चितता तीन तहका सरकार बीचको समन्वय र सहकार्य वार्षिक रणनीतिक योजना र कार्यान्वयन योजना निर्माण, अनुगमन योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तैयारी, विभिन्न सरोकारवालाहरुलाई कार्यक्रमहरुको बारेमा प्रबोधिकरण जस्ता कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गरिएको छ ।

५.२.३ उद्देश्यहरुः

क) शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु ।

५.२.४रणनीतिहरू

क) संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने ।

ख) कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार कानुन, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने ।

ग) कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने ।

घ) एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने ।

ङ) विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।

च) विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण तथा अध्यावधिक गर्न लगाउने ।

छ) विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तिकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने ।

ज) वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने ।

झ) अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।

ञ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत सबै उमेर समूहका सिकारुहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, बैकल्पिक शिक्षा तथा आय आर्जन र सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने ।

५.२.५उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धिः शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

क्रस	क्रियाकलाप विस्तृतीकरण	क्षेत्र	इकाइ	लक्ष्य	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)

१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	1	1	1	1	1	1	
२	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	1	1	0	0	1	0	
३	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	1	1	1	1	1	1	
४	एकिकृत शैक्षिक सुचना प्रणाली सृदृढीकरण	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	1	1	1	1	1	1	
201	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्वन्धी अन्तरक्रिया	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	1	1	0	0	1	0	
५	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनको आधारमा विद्यालयहरुलाई थप सहजीकरण	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	1	1	1	1	1	1	

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाइ	इकाइ	भौतिकलक्ष्य(५वर्ष)					जम्मा	कैफियत
				२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६		
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५	
३	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५	
४	एकिकृत शैक्षिक सुचना प्रणाली सृदृढीकरण	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्वन्धी अन्तरक्रिया	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५	

६	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनको आधारमा विद्यालयहरुलाई थप सहजीकरण	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५	

५.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

५.३.१ परिचय

स्थानीय तहले शिक्षा कार्यक्रम कार्यन्वयन वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरुप कार्यान्वन गर्नेछ। स्थानिय तह र बिद्यालयको आधारभूत तहमा संचालन हुने कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयनमा जोड दिईएको छ।प्रत्येक बिद्यालयले र स्थानीय तहले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्नेछन।कार्यक्रम संचालनको लागि बजेट र आबश्यक प्रबन्ध शिक्षा शाखाले गर्नेछ।

जब कार्यक्रमहरुको कार्यान्वियन भए नभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र बिद्यालय तहमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयनको अनुगमन गरिनेछ।विद्यालय अनगुमनका क्रममा गाउँपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षणिक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनगुमन, सपुररिक्षण, निरीक्षण गर्नेछन्।अनगुमन पश्चात सरोकारवालाहरुसँग समीक्षा बैठक गरी अनकुरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्विन गरिनेछ।कार्यक्रम कार्यान्वियनको लागि नीतिगत रुपमा पालिका र बिद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ।

५.३.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरुमा अनुगमन, नियमन र मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिरहेको छ।खासगरी शिक्षा शाखावाट अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनीधिहरुवाट पनि समय समयमा अनुगमन गरिएको छ।बिद्यालयमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ।कहिलेकाही गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी भने विकास हुन सकेको छैन।प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ। सफलता, सिकाई र राम्रा अभ्यासहरुको दस्तावेजिकरण र प्रचार प्रसार को पनि खाँचो रहेको छ।

ऐन,नियमअनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोख गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भैरहेका छन्।सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिने छ।

गाउँ शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराइ, सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइनेछ। योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यको लागि गाउँपालिका तथा सम्वन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्वन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछ।योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा गाउँपालिका वडाहरू, सम्वन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको वैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ।

५.३.३ उद्देश्य

क) अनुगमन तथा मूल्यांकनको लागि संयन्त्रको निर्माण गर्नु

ख) अनुमगन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउनु

ग) योजना कार्यान्वयनको क्रममा आएका समस्या तथा चुनौतिहरुलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्नु

५.३.४ रणनीतिहरू

क) प्रभावकारी अनुगमनको लागि संयन्त्र निर्माण गर्ने ।

ख) शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र प्रयोग गर्ने ।

ग) कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनको लागि एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने ।

घ) नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने ।

ङ) विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने

च) कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन पालिकस्तरको शिक्षक पेशागत प्रणालीको विकास तथा कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली प्रबन्ध गर्ने ।

छ) योजनाअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रम तथा परियोजनावा क्रियाकलापहरूको नियमित आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने ।

५.३.५ **उपलब्धि, प्रमुख नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य**

क) **उपलब्धिः** प्रभावकारी अनुगमनको माध्यबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुनेछ ।

ख) **प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः**

क्र.सं.	**प्रमुख क्रियाकलाप**	**एकाइ**	**भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)**						**कैफियत**
			२०८२	**२०८३**	**२०८४**	**२०८५**	**२०८६**	**जम्मा**	
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण	पटक		१	१	१	१	४	
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयार तथा अद्यावधिक गर्ने	पटक		१	१	१	१	४	
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१५	
४	पालिकास्तरका कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अवस्थाको प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	

परिच्छेद ६
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचय

सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तह निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तह निःशुल्क उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ। आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ। आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका टिउसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ ले २३ वटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको पाइन्छ । कार्यक्षेत्र भित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तिय सुशासन कायम गर्ने दायित्व पालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्येही, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ।

वित्तिय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईवटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ। एकातर्फ योजना कार्यन्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारवाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुर्याई तोकिए बमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्नेछ।

शिक्षा विकासका पूर्वाधारहरूको पनि पूर्वाधारका रूपमा लिइन्छ। शिक्षाको समयसापेक्ष जुन गतिमा विकास हुनुपर्ने हो त्यसो हुन सकेको छैन। विभिन्न प्रतिवेदनहरूले कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरिएता पनि सो अनुपातमा पुग्न सकेको छैन। यथार्थताको नजिक रहेर योजना बनाएर सो बमोजिम बजेट विनियोजन गर्ने नभई हचुवाको भरमा बजेट विनियोजन गर्ने कार्यले प्रश्रय पाएको छ । समुदायको विद्यालयमा लगानी गर्नुपर्छ भन्ने सोचमा गिरावट आएको छ । संविधानमा शिक्षालाई लगानीमैत्री बनाउने र लगानी बढाउदै लजाने नीति उल्लेख गरिएको छ ।

कमजोर भौतिक पूर्वाधारलाई सुविधा सम्पन्न बनाउनु, विद्यालयहरूको आर्थिक पक्षलाई सबलीकरण गर्नु, विद्यालय शिक्षामा परिचालन हुने बजेटलाई पारदर्शि बनाउनु चुनौतिका रूपमा रहेका छन्। सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा शिक्षालाई राखिनु, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका रुपमा समेत स्पष्ट गरिनुले शिक्षामा लगानीको राम्रो अवसर प्रदान गरेको छ।

६.२ वर्तमान अवस्था

विश्वव्यापी रुपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तिमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिवद्धता रहेता पनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमश घट्दै गइरहेको पाइन्छ । सर्शत अनुदानको रुपमा प्राप्त हुने केन्द्रिय अनुदानको ९५ प्रतिशत भन्दा वढि रकम शिक्षक तलव भत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवाखाजा र पाठ्यपुस्तक जस्ता शिर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ। गुणस्तर अभिवृद्धि र क्षमता विकासका लागि स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू केन्द्रित रहेका छन। विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा एकाई लागत विश्लेषण गर्दा अभिभावकको प्रत्यक्ष लागनीका अतिरिक्त पालिका क्षेत्रमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिविद्यार्थी लागत २१ हजार रहेको छ। तिहारको भैलो देखि अभिभावकको सहयोग तथा अक्षयकोष दाता र चन्दादाता विद्यालयका आम्दानीका प्रमुख स्रोतहरू बनेका छन्।

पञ्चवर्षीय गाउँ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहनेछन् । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रुपमा रहनेछ। शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रुपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ। समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि प्रयाप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकता क्षेत्रमा स्रोत उपलब्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन

मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ। श्रोतको आँकलन तपसिल बमोजिम गरिएको छ।

क्र.स.	**वित्तीय श्रोतको व्यवस्थापन**	**कूल बजेट (००० मा)**	**जम्मा हिस्साको प्रतिशत**	**कैफियत**
१	सङ्घीय सरकार	२५०		
२	प्रदेश सरकार			
३	स्थानीय सरकार			
४	अभिभावक तथा समुदाय			
५	सङ्घ संस्था तथा दातृनिकाय			
६	स्थानीय दाता तथा अन्य श्रोत परिचालन			
७	अपुग रकम			
	जम्मा			

६.३ उद्देश्य

क) योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्ने,

ख) पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्ने,

ग) उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,

घ) खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्नु

६.४ रणनीतिहरू

क) सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गरिने,

ख) आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने,

ग) स्रोतको उपयोग गर्ने विद्यालयलाई जबाफदेही बनाइने,

घ) वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने,

ङ) शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रबर्द्धन गरिने,

च) मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने,

छ) वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने।

६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि

क) शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने,

ख) वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुने।

६.६ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रगत उपक्षेत्र र अन्तरसम्वन्धित विषय क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुको बजेट विवरण

बजेट अनुमान

प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	2083	2084	2085	2086	2087	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
1	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँगको सहकार्य गर्ने	निरन्तर	500	0	0	500	0	1000	0	0	1000	
2	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था गर्ने	वटा	200	200	200	200	200	1000	0	0	1000	
3	वालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्ड पुरा गर्ने	वटा	200	200	200	200	200	1000	0		1000	
4	सहजकर्ताहरुको पेशागत विकास तालिम सञ्चालन गर्ने	पटक	100	0	0	100	0	200	0	0	200	
5	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चानल गर्ने	पटक	50	50	50	50	50	250	0	0	250	
6	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	निरन्तर	50	0	0	50	0	100	0	0	100	
7	सहजकर्ताहरुको पारिश्रमीक व्यवस्थापन		**19494**	**19494**	**19494**	**21443**	**21443**	101368	**101368**	**0**	**0**	
8	स्थानीय तहबाट सहजकर्ताहरुको नपुग पारिश्रमीक व्यवस्थापन		**10000**	**10000**	**10000**	**10000**	**10000**	50000	**0**	**0**	**50000**	
9	वालविकास केन्द्रका लागि प्रति विद्यार्थी अनुदान वितरण		**332**	**335**	**340**	**345**	**350**	1702	**0**	**0**	**0**	
	जम्मा		30926	30279	30284	32888	32243	156620	101368	0	53550	0
आधारभुत शिक्षा								0				
1	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	50	0	0	0	0	50	0	0	50	
2	आधारभुत तहका बालबालिकाहरूका लागि सिकाइ सामग्री व्यवस्था	विद्यालय	200	200	200	200	200	1000	0	0	1000	

3	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार विकास	कोठा	1000	1000	1000	1000	1000	5000	0	0	5000	
4	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	1	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
5	आधारभूत तहका शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	150	150	150	150	150	750	0	0	750	
6	आधारभुत विद्यालयमा सूचना प्रविधिको विस्तार	विद्यालय	400	400	400	400	400	2000	0	0	2000	
7	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	जना	7347	7400	7450	7500	7550	37247	37247	0	0	
8	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	जना	2000	2100	2200	2200	2300	10800	10800	0	0	
9	विद्यालय व्यवस्थापन तथा व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	विद्यालय	300	300	300	300	300	1500	1500	0	0	
10	शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको प्रयोग	निरन्तर	100	100	100	100	100	500	1500	0	0	
11	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
12	विद्यार्थीहरुको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	पटक	200	200	200	200	200	1000			1000	
13	उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने	जना	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
14	आधारभुत तहका शिक्षकहरुको लागि तलब व्यवस्थापन	जना	134290	134290	134290	150000	150000	702870	702870	0	0	
15	आधारभुत तहमा शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षकको तलब व्यवस्थापन	जना	1384	1384	1384	1384	1384	6920	6920	0	0	
16	आधारभूत तहको प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान	जना	500	520	530	540	550	2640	2640	0	0	
17	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन	विद्यालय	1410	1410	1410	1410	1410	7050	7050	0	0	
18	दलित, छात्रा, सिमान्तकृत तथा अपाङ्ग विद्यार्थीको लागि छात्रवृत्ति	जना	600	620	630	640	650	3140	3140	0	0	
19	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	विद्यालय	405	405	405	405	405	2025	2025	0	0	

	जम्मा		150636	150779	150949	166729	166899	785992	775692	0	11300	
माध्यमिक शिक्षा			19970	18690	18870	19510	18510	95550	0		95550	
1	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
2	बिद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमांकन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकीन गर्ने र सिमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
3	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेरावार, शौचालय)	माध्यमिक	500	500	500	500	500	2500	1000	1000	500	
4	प्रविधि तथा व्यवहार कुशल सिपहरूको एकिकरण तथा बिद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्वन्धी शिक्षक क्षमता विकास	जना	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
5	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामाग्री व्यवस्थापन	विद्यालय	2000	2000	2000	2000	2000	10000	5000	2500	2500	
6	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण	विद्यार्थी	800	820	830	840	850	4140	4140	0	0	
7	विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति वितरण	विद्यार्थी	1500	1550	1600	1650	1700	8000	8000	0	0	
8	विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	विद्यालय	1060	1060	1060	1060	1060	5300	5300	0	0	

9	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन	विद्यालय	220	220	220	220	220	1100	1100	0	0	
10	प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान	विद्यालय	217	220	225	230	235	1127	1127	0	0	
11	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार व्यवस्था गर्ने	जना	50	50	50	50	50	250	0	0	250	
12	शिक्षक तलव भत्ता	शिक्षक	47160	47160	47160	51876	51876	245232	245232	0	0	
13	शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत शिक्षक तलव भत्ता	शिक्षक	4624	4624	4624	4624	4624	23120	23120	0	0	
	जम्मा	जम्मा	58431	58504	58569	63350	63415	302269	294019	3500	4750	
अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ												
1	घरधुरी सर्बेक्षणको आधारमा निरक्षर व्यक्तिको तथ्यांक संकलन	पटक	250	0	0	250	0	500	500	0	0	
2	महिला तथा प्रौढहरुलाइ साक्षरता , निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	250	250	250	250	250	1250	1250	0	0	
3	विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिकाहरूको नाम नामेशी विवरण सहितको प्रोफाइल विकास	संख्या	100	0	0	0	0	100	100	0	0	
	जम्मा	जम्मा	600	250	250	500	250	1850	1850	0	0	
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन												
1	विद्यार्थीको आवधिक मूल्यांकन	पटक	500	500	500	500	500	2500	0	0	2500	
2	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायत सन्दर्भ सामाग्रीको उपलब्धता	पटक	200	200	200	200	200	1000	0	0	1000	
3	स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित सन्दर्भ सामाग्री वितरण	पटक	1000	1000	1000	1000	1000	5000	0	0	5000	
4	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन (CAS) प्रभावकारी कार्यान्वयन	पटक	100	100	100	100	100	500	500	0	0	

5	कक्षा अवलोकन तथा शैक्षिक पृष्ठपोषण प्रणाली सुदृढीकरण	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
6	विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा पेशागत सिकाइ समुदाय गठन	पटक	50	50	50	50	50	250	0	250	0	
	जम्मा		1950	1950	1950	1950	1950	9750	500	250	9000	
शिक्षक व्यवस्थापन र विकास												
1	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण	पटक	300	0	0	0	300	600	0	0	600	
2	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परिक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने।	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
3	शिक्षकलाइ परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समुह परिचालन गर्ने	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
4	शिक्षक मेन्टरिङ/कोचिङका लागि कार्यक्रम सञ्चालनका गरेर शिक्षक पेसागत सहयोग विकास गर्ने	विद्यालय	200	200	200	200	200	1000	1000	0	0	
5	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	जना	500	500	500	500	500	2500	1250	0	1250	
6	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत सिकाइ उपलव्धीमा सुधार ल्याउने	पटक	50	50	50	50	50	250	0	0	250	
7	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई पठन तत्व तथा एकीकृत ढाँचाको तालिमको ब्यवस्था	जना	100	100	100	100	100	500	500	0	0	
8	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माणका लागि तालिम वा कार्यशालाको ब्यवस्था	वटा	100	0	0	100	0	200	0	0	200	

9	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको ब्यवस्था	पटक	100	100	100	100	100	500	500	0	0	
जम्मा			1550	1150	1150	1250	1450	6550	3250	0	3300	0
समता र समावेशीता												
१	शिक्षाको मूल प्रबाह बाहिर रहेका र नरहेका सवै बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण	सङ्ख्या	250	0	0	0	0	250	250	0	0	
२	अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	विद्यालय	1000	1000	1000	1000	1000	5000	3000	1000	1000	
3	बालिका तथा समावेशी शिक्षा सञ्जालको गठन र परिचालन	पटक	50	50	50	50	50	250	0	0	250	
4	अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि आवश्यक सहायक सामग्री (Assistive Devices) उपलब्ध गराउने	पटक	50	50	50	50	50	250	0	0	250	
5	लैङ्गिक हिंसा तथा दुर्व्यवहार विरुद्ध सचेतना तथा उजुरी संयन्त्र स्थापना गर्ने	पटक	100	0	0	100	100	300	0	0	300	
6	शिक्षक तथा कर्मचारीलाई GESI सम्बन्धी अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गर्ने	पटक	100	0	0	100	0	200	0	0	200	
7	नियमित GESI अडिट तथा सामाजिक परीक्षण (Social Audit) सञ्चालन गर्ने	पटक	100	100	100	100	100	500	500	0	0	
8	विद्यालय बाहिर रहेका तथा जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान र पुनःभर्ना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	पटक	200	200	200	200	200	1000	1000	0	0	
9	स्थानीय तहमा GESI सम्पर्क व्यक्ति वा डेस्क स्थापना गरी समन्वय प्रणाली विकास गर्ने	पटक	50	0	0	0	0	50	0	0	50	

	जम्मा		1900	1400	1400	1600	1500	7800	4750	1000	2050	0
	सुचना र प्रविधी											
1	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	वटा	1500	1500	1500	1500	1500	7500	5000	1000	1500	
2	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	वटा	300	300	300	300	300	1500	1500	0	0	
3	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	जना	200	200	200	200	200	1000	1000	0	0	
4	IEMIS व्यवस्थापन तालिम	पटक	100	100	100	100	100	500	500	0	0	
	जम्मा		2100	2100	2100	2100	2100	10500	8000	1000	1500	
विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास												
1	विद्यालय भवन निर्माण तथा मर्मतमा भूकम्प प्रतिरोधी (Earthquake Resilient) मापदण्ड अनिवार्य कार्यान्वयन गर्ने	वटा	2000	2000	2000	2000	2000	10000	5000	1000	4000	
2	हरित विद्यालय अवधारणा अनुसार वृक्षारोपण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
3	सुरक्षित खानेपानी प्रणाली (Water Purification/Filter System) स्थापना गर्ने	वटा	300	300	300	300	300	1500	0	1000	500	
4	विद्यालय विपद् व्यवस्थापन योजना (School Disaster Management Plan) निर्माण र नियमित अभ्यास (Mock Drill) गर्ने।	पटक	100	0	0	0	100	200	0	0	200	
5	ठोस फोहोर व्यवस्थापन तथा पुनःप्रयोग (Waste Management & Recycling) प्रणाली लागू गर्ने।	पटक	**200**	**0**	**0**	**0**	**0**	**200**	**0**	**0**	**200**	
6	जलवायु परिवर्तन तथा वातावरण शिक्षा सम्बन्धी	पटक	50	50	50	50	50	250	0	0	250	

	अतिरिक्त क्रियाकलाप (Eco-Club गठन) सञ्चालन गर्ने।											
	जम्मा		2750	2450	2450	2450	2550	12650	5000	2000	5650	
आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा												
1	विपद योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने	पटक	100	0	0	0	100	200	0	0	200	
2	प्राथमिक स्वास्थ्य सामग्रीको व्यवस्था गर्ने	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
	जम्मा		200	100	100	100	200	700	0	0	700	0
1	विद्यालय सुधार योजना तयारी तथा अध्यावधिक गर्ने	पटक	620	620	620	620	620	3100	3100	0	0	
2	शैक्षिक कार्यपात्रो निर्माण गर्ने	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
3	प्रधानाध्यापक लाइ कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	विद्यालय	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
	जम्मा		820	820	820	820	820	4100	3100	0	1000	
1	सूचकमा आधारित प्रगति मापन तथा तथ्य व्यवस्थापन (EMIS) सुदृढीकरण	पटक	100	100	100	100	100	500	500	0	0	
2	पारदर्शिता, सामाजिक लेखापरीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ सञ्चालन	पटक	435	435	435	435	435	2175	2175	0	0	
3	आवधिक समीक्षा, सिकाइ आदान–प्रदान तथा आवश्यक परिमार्जन व्यवस्था	पटक	100	100	100	100	100	500	0	0	500	
	जम्मा		635	635	635	635	635	3175	2675	0	500	0
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन												
1	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	500	500	500	500	500	2500	0	0	2500	

2	विद्यालयस्तरीय नियमित अनुगमन तथा कक्षा अवलोकन	पटक	100	100	100	100	100	500	250	0	250	
3	सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र नतिजा विश्लेषण	पटक	200	200	200	200	200	1000	0	0	1000	
	जम्मा		800	800	800	800	800	4000	250	0	3750	0

परिच्छेद ७
कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

७.१परिचय

यस पालिकाले शिक्षा कार्यक्रम कार्यन्वयन वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरुप कार्यान्वन गर्नेछ।स्थानिय तह र बिद्यालयको आधारभूत तहमा संचालन हुने कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयनमा जोड दिईएको छ। प्रत्येक बिद्यालयले र पालिकाले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्नेछन ।कार्यक्रम संचालनको लागि बजेट र आबश्यक प्रबन्ध पालिकाको शिक्षा शाखाले गर्नेछ। जब कार्यक्रमहरुको कार्यन्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र बिद्यालय तहमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयनको अनुगमन गरिनेछ ।विद्यालय अनगुमनका क्रममा गाउँपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षणिक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनगुमन, सपुरीक्षण, निरीक्षण गर्नेछन् । अनगुमन पश्चात सरोकारवालाहरुसँग समीक्षा बैठक गरी अनकुरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्वन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नीतिगत रुपमा पालिका र बिद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ ।

७.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरुमा अनुगमन, नियमन र मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिरहेको छ । खासगरी गाँउ पालिकाको शिक्षा शाखावाट अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनीधिहरुवाट पनि समय समयमा अनुगमन गरिएको छ । बिद्यालयमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ । अनुगमन मूल्यांकनका संरचना वा निकायहरु खडा भएतापनि सक्रिय बनाउन बाँकि नै छ । कहिलेकाही गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन । समग्र कार्यक्रम कार्यान्वयन, प्रगति समिक्षा पनि हुन बाँकी नै छ । प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ । सफलता, सिकाई र राम्रा अभ्यासहरुको दस्तावेजिकरण र प्रचार प्रसार को पनि खाँचो रहेको छ ।

ऐन,नियमअनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोख गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरूनियमित रूपमा भैरहेका छन् । सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिने छ । सङ्घमा शिक्षा तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा विभागले अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका कार्यको समन्वय सञ्चालन गर्नेछन् । धुर्कोट गाउँपालिकाको गाउँ शिक्षा योजना सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराइ सो कार्यान्वयन भएनभएको सम्वन्धित निकायबाट अनुगमन गरिनेछ । अनुगमन प्रकृया तपसिल बमोजिम हुनेछ ।

क्र.स.	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रकृया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
१	वडा शिक्षा समिति	अलवोकन, निरक्षण, सुपरिवेक्षण, प्रतिवेदन	संयोजक	मासिक	आगन्तुक पुस्तिका, विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा अनुगमन फाराम, प्रतिवेदन
२	गाउँ शिक्षा समिति		संयोजक	मासिक	
३	वडा कार्यालय		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	मासिक	
४	पालिका		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	त्रैमासिक	
५	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ		इकाइ प्रमुख	वार्षिक	
६	जिल्ला समन्वय समिति		प्रमुख तथा पदाधिकारी	वार्षिक	
७	शिक्षा अधिकृत			मासिक	

८	विद्यालय सुपरिवेक्षक			मासिक	
९	शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र			वार्षिक	
१०	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय			वार्षिक	
११	नागरिक समाज तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्था			मासिक	

गाउँ शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराइ, सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइनेछ । योजनाको कार्यन्वयनको क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यको लागि गाउँपालिका तथा सम्वन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्वन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछ । योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा गाउँपालिका वडाहरू, सम्वन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको वैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

७.३ उद्देश्य

क) बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्नु,

ख) एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका नतिजाहरूको विवरण तयार,समीक्षा र सुधार गर्नु,

ग) नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्नु

७.४ रणनीतिहरू

क) एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गर्ने,

ख) अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गर्ने,

ग) शैक्षिक सूचना व्यस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गर्ने,

घ) राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकता अनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने,

ङ) योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) रप्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गर्ने,

च) प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने,

छ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन बाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गर्ने,

ज) कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने,

झ) सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गर्ने,

ञ) कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवं प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गर्ने,

ट) पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गर्ने ।

७.५उपलब्धि, प्रमुख नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धिः प्रभावकारी अनुगमनको माध्यबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने,

इ) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	जम्मा	
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण	पटक	०	१				१	२
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयार तथा अद्यावधिक गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०
३	कार्यक्रम कार्यान्वियनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१२	२४
४	कार्यक्रम कार्यान्वियन पुस्तिका तयारी	पटक		१			१	२	४
५	अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा कार्यान्वियनको अवस्थाको प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०

अनुसूचीहरु